

उद्देश –

आखिल भारतीय मुदत कर्जे व पुनर्वित्त देणा-या संस्थांना, गुंतवणुक पोर्ट फोलियोंचे वर्गीकरण, मूल्यांकन व कार्यकृती ह्यावरील एकत्रित केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांचा संच उपलब्ध करून देणे.

मागील सूचना - वरील विषयावरील पूर्वीच्या सूचना असलेल्या परिपत्रकांची यादी जोडपत्र ५ मध्ये दिली आहे.

उपयोग

आखिल भारतीय वित्तीय संस्था उदा. एक्झिम बँक, नाबार्ड, एनएचबी व एसआयडीबीआय

रचना

(१) प्रस्तावना

(२) गुंतवणुक धोरण

(२.१) गुंतवणुकीची उद्दिष्टे

(२.२) रेडी फॉरवर्ड कॉन्ट्रॅक्ट्स

(२.३) सरकारी सिक्युरिटीजमध्ये व्यवहार/ट्रेडिंग

(२.४) बँक रिसीट्स

(२.५) बिनसरकारी ऋण सिक्युरिटीज मधील गुंतवणुकी

(३) अंतर्गत नियंत्रण प्रणाली

(३.१) अंतर्गत नियंत्रण प्रणालींसाठी मार्गदर्शक तत्वे

(३.२) दलालांमार्फत सौदे करणे

(३.३) गुंतवणुक व्यवहारांचे ऑडिट, पुनरावलोकन व रिपोर्टिंग

(३.४) सबसिडीअरिज/म्युच्युअल फंडांवर देखरेख

(४) गुंतवणुकींचे वर्गीकरण

(४.१) तीन वर्ग

(४.२) प्राप्तीचे वेळी वर्ग ठरविणे

(४.३) हेल्ड टु मॅच्युरिटी

(४.४) विक्रीसाठी उपलब्ध व ट्रेडिंगसाठी ठेवलेले

(४.५) वर्ग बदलणे

(५) गुंतवणुकीचे मूल्यांकन

५.१	हेल्ड टु मॅच्युरिटी
५.२	अव्हेलेबल फॉर सेल
५.३	हेल्ड फॉर ट्रेडिंग
५.४	सर्वसाधारण
५.५	बाजार मूल्य
५.६	अनकोटेड सिक्युरिटीजचे मूल्यांकन
६	पुनर्चित खात्यांच्या बाबतीत कर्जाचे इक्विटी व इतर संलेखांमध्ये रूपांतरण
७	एक्सचेंज ट्रेडेड व्याज-दर डेरिवेटिव्ह बरोबर गुंतवणुकीचे हेजिंग
८	रेपो अकाऊंटिंग
८.१	कुपन
८.२	रेपो व्याजाचे उत्पन्न/खर्च
८.३	मार्किंग टु मार्केट
८.४	पुनर्खरेदीवरील पुस्तकी मूल्य
८.५	प्रकटीकरण
८.६	लेखा (अकाऊंटिंग) बाबतची रीत
जोडपत्र - I	
जोडपत्र - II	
जोडपत्र - III	
जोडपत्र - IV	
जोडपत्र - V	

**महापरिपत्रक वित्तसंस्थांद्वारे केले जाणारे गुंतवणुक पोर्टफोलियोचे वर्गीकरण,
मूल्यांकन व कार्यकृतीसाठी प्रुडेंशियल नॉर्म्स**

(१) प्रस्तावना

बँका व वित्तीय संस्था ह्यांच्या सिक्युरिटीजमधील व्यवहारांची चौकशी करण्यासाठी भारतीय रिझर्व बँकेच्या गव्हर्नरांनी नेमलेल्या समितीने (जानकीराम समिती) तिच्या पहिल्याच अहवालात, ह्या व्यवहारांमधील अनेक अनियमितता उघडकीस आणल्या. पाठपुरावा करण्याचा एक उपाय म्हणून, आरबीआयने, वाणिज्य बँकांना, त्यांच्या गुंतवणुक पोर्टफोलियोमधील व्यवहारांचे सुयोग्य विनियम करण्यासाठी एक सविस्तर परिपत्रक दिले होते. विशिष्ट प्रकारची मनाई आणि लागु होणा-या सर्वसाधारण सूचना/मार्गदर्शक तत्वे ह्यांची अंमलबजावणी करण्यासाठी, ह्या परिपत्रकाची एक प्रतही वित्तसंस्थांना पाठविण्यात आली होती. परंतु आता त्यापैकी काही मनाईच्याबाबी/निर्बंध आता काढून टाकण्यात/शिथिल करण्यात आले आहेत. बाजारातील घडामोडी व निर्माण होणा-या आंतरराष्ट्रीय रीतींचा विचार करुन, रिझर्व बँकेने, वेळोवेळी, खाली दिल्याप्रमाणे, वित्तसंस्थांच्या गुंतवणुक पोर्टफोलियोचे वर्गीकरण, मूल्यांकन व कार्यरीत ह्यावरील मार्गदर्शक तत्वे दिली आहेत.

(२) गुंतवणुक धोरण

(२.१) गुंतवणुकीची उद्दिष्टे वित्तसंस्था, त्यांच्या विासाधिलिन क्षमतेमध्ये पोर्टफोलियो मॅनेजमेंट योजनेतील (पीएमएस) ग्राहकांच्या व इतर ग्राहकांच्या वतीने, (त्यांच्या गुंतवणुकीचे तावेदार म्हणून किंवा त्यांचे केवळ एजंट म्हणून), वित्तसंस्थांच्या स्वतःच्याच गुंतवणुक खात्यावर सिक्युरिटीजमधील व्यवहार करत आले आहेत. त्यांच्या संचालक मंडळांच्या मंजुरीने, वित्तसंस्थांनी, वरील प्रत्येक वर्गाखाली सिक्युरिटीज मधील व्यवहार करताना पालन करावयाचे गुंतवणुक उद्दिष्टे निश्चित करावीत, व्यवहार करणारी प्राधिकारी व्यक्ती स्पष्टपणे निश्चित करावी, योग्य त्या प्राधिकरणाची मंजुरी मिळविण्यासाठी करावयाची कार्यकृती, व्यवहार (डील्स) करावयाची कार्यकृती व निरनिराळ्या प्रुडेंशियल एक्स्पोझर मर्यादा तसेच अहवालाची पध्दतही निश्चित करावी. गुंतवणुक धोरणासंबंधीची अशी मार्गदर्शक तत्वे ठरविताना, एफआयनी पुढील सूचनांचे काटेकोर पालन करावे.

(२.२) रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्स -

रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्स (रिहर्स रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्स) करतेवेळी लागु असलेल्या अटी व शर्ती खाली दिल्या आहेत. ह्या अटी व शर्ती, ह्या अधिनियमाच्या कलम २९अ खाली दिलेल्या व भारत सरकारची अधिसूचना क्र. १८३ (ई) दि. मार्च १, २००० अन्वये दिलेल्या आणि सिक्युरिटीज कॉट्रॅक्ट्स (विनियम) अधिनियम, १९५६ (१९५६ चा ४२) च्या कलम १६ खाली रिझर्व बँकेला दिलेल्या अधिकारांचा वापर करुन, रिझर्व बँकेने, तिची अधिसूचना क्र.एस.ओ. १३१ (ई) दि. जानेवारी २२, २००३ व त्यानंतर वेळोवेळी दिलेल्या अधिसूचना ह्याखाली विहित केलेल्या अटी व शर्तीनुसारच असतील.

(२.२.१) पात्रता

(अ) केवळ पुढील बाबतीतच रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्स केली जावीत

(१) भारत सरकारने दिलेल्या दिनांकित सिक्युरिटीज व ट्रेझरी बिल्स

(२) राज्य सरकारांनी दिलेल्या दिनांकित सिक्युरिटीज

(ब) वरील सिक्युरिटीजमधील रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्स केवळ पुढील व्यक्तीनीच कराव्यात

(१) भारतीय रिझर्व बँक मुंबईकडे सबसिडिअरी जनरल खाते (एसजीएल) ठेवला असलेल्या व्यक्ती किंवा संस्था आणि

(२) भारतीय रिझर्व बँकेकडे एसजीएल खाती ठेवली नसलेल्या, परंतु तिच्या मुंबई येथील सार्वजनिक ऋण कार्यालयामध्ये, कंस्ट्रिक्ट्यअंट सबसिडिअरी जनरल लेजर खाते (सीएसजीएल खाते) उघडण्याची रिझर्व बँकेची परवानगी प्राप्त असलेल्या बँक किंवा अन्य संस्थेत (उदा- कस्टडियन) शिल्ट खाती ठेवली असलेल्या पुढील प्रकारच्या संस्था

(१) कोणतीही अनुसूचित बँक

(२) भारतीय रिझर्व बँकेने प्राधिकृत केलेला कोणताही प्राथमिक डीलर

(३) कंपनी अधिनियम १९५६ च्या कलम ६१७ मध्ये व्याख्या केली असलेल्या सरकारी कंपनी सोडून, रिझर्व बँकेकडे पंजीकृत असलेली कोणतीही अबँकीय वित्तीय कंपनी

(४) सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडियाकडे पंजीकृत झालेला कोणताही म्युच्युअल फंड

(५) नॅशनल हाऊसिंग बँकेकडे पंजीकृत असलेली कोणतीही गृहवित्त कंपनी

(६) इन्शुरन्स रेग्युलेटरी डेव्हलपमेंट ऑथोरिटीकडे पंजीकृत असलेली कोणतीही विमा कंपनी.

२.२.२ निर्बंध

वरील (ब) मध्ये विहित केलेल्या सर्व व्यक्ती किंवा संस्था, पुढील निर्बंध लागू करुन, आपापसात रेडी फॉरवर्ड व्यवहार करू शकतात.

(१) एखाद्या एसजीएल खातेधारकाने तिच्या स्वतःच्याच ग्राहकाबरोबर रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट करू नये म्हणजे एखादा कस्टडियन व त्याचा गिल्ट खातेधारक ह्यांच्या दरम्यान रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्स केले जाऊ नयेत.

(२) एकाच/त्याच कस्टडियनकडे (सीएसजीएल खातेधारक) असलेल्या दोन गिल्ट खातेदारांना एकमेकांशी रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट करू नये.

(३) सहकारी बँकांनी, अबँकीय वित्तीय कंपन्यांबरोबर रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट करू नये.

२.२.३ इतर आवश्यकता -

(अ) सर्व रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्स, निगोसिएटेड डीलिंग सिस्टीमवर (एनडीएस) कळविले जातील. गिल्ट खातेदारांसंबंधीच्या रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्टबाबत, ज्या कस्टडियनकडे (सीएसजीएल खातेदार) ती गिल्ट खाती ठेवण्यात आली आहेत, तोच कस्टडियन त्या ग्राहकांच्या वतीने असे व्यवहार एनडीएसवर कळविले जाण्याबाबत जबाबदार धरला जाईल.

(ब) सर्व रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्सची तडजोड, मुंबई येथील रिझर्व बँकेत ठेवलेल्या एसजीएल खाते/सीएसजीएल खात्यामार्फतच केली जाईल व अशा सर्व रेडी फॉरवर्ड व्यवहारांसाठी, क्लियरिंग कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (सीसीआयएल) केंद्रीय प्रतिपक्ष असेल.

(क)(१) त्या गिल्ट खात्यात सिक्युरिटीजची स्पष्ट शिल्लके विरुद्धच रेडी फॉरवर्ड व्यवहार केले जातील (२) असे सर्व व्यवहार ताबडतोब एनडीएसवर कळविले जातील आणि (३) वरील अटी व शर्तीचे पालन करण्यात आले आहे ह्याची खात्री करण्यासाठी, कस्टडियन्सनी अंतर्गत नियंत्रणाची एक परिणामकारक प्रणाली ठेवावी.

(ड) आरबीआयद्वारा विनियमित असलेल्या संस्था केवळ विहित स्टॅट्युटरी लिक्विडिटी रेशो (एसएलआर) च्या अतिरिक्त असलेल्या सिक्युरिटीजमध्येच रेडी फॉरवर्ड व्यवहार करू शकतात

(ई) रेडी फॉरवर्ड व्यवहाराच्या प्रथम चरणामध्ये, पोर्टफोलियोमध्ये प्रत्यक्ष सिक्युरिटीज धारण केल्या असल्याशिवाय विक्रीचा व्यवहार केला जाणार नाही

(फ) रेडी फॉरवर्ड कॉट्रॅक्ट्सखाली खरेदी केलेल्या सिक्युरिटीज त्या कॉट्रॅक्टच्या कालावधीत विकता येणार नाहीत.

(२.३) सरकारी सिक्युरिटीजमध्ये व्यवहार/ट्रेडिंग

सरकारी सिक्युरिटीजचा व्यापार करतेवेळी पुढील सूचनांचे पालन केले जावे

(२.३.१) एसजीएल खात्यामार्फत व्यवहार -

२.३.१.१ डिलिव्हरी विरुद्ध प्रदान (डीव्हीपी) पध्दतीखाली (जेथे निधी हस्तांतरित झाल्याबरोबरच सिक्युरिटीजचेही हस्तांतरण होते) एसजीएल खात्यामार्फत सिक्युरिटीजच्या खरेदी/विक्रीसाठी, विक्री करणा-या तसेच खरेदी करणा-या संस्थांनी आरबीआयमध्ये चालू खाते ठेवणे आवश्यक आहे. चालू खात्यात ओव्हरड्राफ्ट सुविधा दिली जात नसल्याने खरेदीचा व्यवहार करतेवेळी वित्तसंस्थांनी त्या चालू खात्यात पुरेशी शिल्लक ठेवावी.

(१) एसजीएल सुविधा उपलब्ध असलेले, सरकारी सिक्युरिटीजचे सर्व व्यवहार एसजीएल खात्यामार्फतच केले जावेत.

(२) कोणत्याही परिस्थितीत, एखाद्या वित्तसंस्थेने दुस-या संस्थेच्या नावे दिलेला एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म, विक्री करणा-याच्या एसजीएल खात्यात सिक्युरिटीजची पुरेशी शिल्लक नसल्याने किंवा खरेदीदाराच्या चालू खात्यात पुरेशी शिल्लक नसल्याने फेटाळला जाऊ नये.

(३) खरेदीदार वित्तसंस्थेला मिळालेला एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म ताबडतोब त्यांच्या एसजीएल खात्यांमध्ये जमा केला जावा (म्हणजे, आरबीआयकडे एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म सादर केल्याची तारीख ही त्या ट्रान्स्फर फॉर्मवर सही केल्याच्या तारखेच्या एक कामकाजाचा दिवस अशी असावी). ओव्हर दि काउंटर (ओटीसी) ट्रेड्सच्या बाबतीत, तडजोड ही केवळ, सिक्युरिटीज कॉट्रॅक्ट (रेग्युलेशन) अधिनियम, १९५६ च्या कलम २(१) अनुसार स्पॉट डिलिव्हरी धर्तीवर करावयाची असली तरी, मान्यताप्राप्त स्टॉक एक्सचेंजेसवरील सौद्यांच्या बाबतीत, करावयाची तडजोड, त्यांचे नियम, पोटनियम व विनियम ह्यानुसार असलेल्या डिलिव्हरीच्या कालावधीतच केली गेली पाहिजे. सर्वच बाबतीत, सहभाग घेणारांनी, एसजीएल फॉर्मच्या विभाग क मधील विक्रीची तारीख खाली, सौदा/ट्रेड/कॉट्रॅक्टची तारीख निर्देशित केली पाहिजे. ह्याची पूर्तता केली नसेल तो एसजीएल फॉर्म आरबीआयकडून स्वीकारला जाणार नाही.

(४) एफआयने ठेवलेला एसजीएल फॉर्म परत करून कोणतीही विक्री केली जाऊ नये.

(५) ह्या एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्मवर त्या एफआयच्या दोन प्राधिकृत अधिका-यांच्या सह्या असाव्यात व त्या सह्यांची नोंदणी रिझर्व बँकेच्या संबंधित पीडीओमध्ये व इतर बँका/एफआयमध्ये केलेली असावी.

(६) एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म हे आरबीआयने विहित केलेल्या आदर्श नमुन्यात व एकसमान आकाराच्या सेमी-सिक्युरिटी कागदावर छापलेले असावेत. त्यावर अनुक्रमाने क्रमांक टाकलेले असावेत आणि प्रत्येक एसजीएल फॉर्मचा हिशेब ठेवणारी नियंत्रण प्रणाली अस्तित्वात असावी.

(७) एसजीएल खात्यात पुरेशी शिल्लक नसल्यामुळे एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म फेटाळला गेल्यास, तो फॉर्म देणारी वित्तसंस्थां (विक्री करणारी) त्याबाबत पुढील दंडात्मक कारवाईसाठी जबाबदार असेल.

(अ) एसजीएल फॉर्मची रक्कम (त्या सिक्युरिटीच्या खरेदीदाराने दिलेली खरेदीची किंमत), विक्री करणा-या एफआयच्या रिझर्व बँकेमधील चालू खात्यातून ताबडतोब वजा केली जाईल.

(ब) अशा डेबिटच्या बाबतीत त्या चालू खात्यामध्ये ओव्हरड्राफ्ट दिला गेल्यास, रिझर्व बँकेकडून त्या ओव्हरड्राफ्टबाबतच्या रकमेवर, डिसकाऊंट अँड फायनान्स हाऊस ऑफ इंडिया (डीएफएचआय) च्या त्या दिवसाच्या कॉलमनी लेंडिंग रेटच्या वर तीन पॉइंट अधिक एवढे दंडात्मक व्याज आकारले जाईल. तथापि, डीएफएचआयचा बंद कॉलमनी दर हा त्या वित्तसंस्थेच्या प्राईम लेंडिंग रेटपेक्षा कमी असल्यास, लागू करावयाचा दंडात्मक दर हा, त्या एफआयच्या प्राईम लेंडिंग रेटच्या वर तीन परसेंटेज पॉइंट्स एवढा असेल.

(क) एसजीएल फॉर्म तीन वेळा फेटाळले गेल्यास, अशा तिस-यांदा फेटाळल्या जाण्याच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या कालावधीसाठी, एसजीएल सुविधेचा वापर करून ट्रेडिंग करण्यावर त्या एफआयला मनाई केली जाईल. अशी सुविधा परत दिली गेल्यावरही, संबंधित एसआयचा एसजीएल फॉर्म पुनः फेटाळला गेल्यास, त्या एफआयवर, रिझर्व बँकेच्या सर्व पीओडीमध्ये एसजीएल सुविधा वापरण्यास कायमची बंदी घातली जाईल.

(ड) खरेदी करणा-या एफआयच्या चालू खात्यात अपुरी शिल्लक असल्यामुळे फेटाळले जाणे हे, विक्रीदार एफआयच्या एसजीएल खात्यात पुरेशी शिल्लक नसल्याच्या समान धरण्याप्रमाणेच एसजीआय सुविधा वापरण्यासाठी त्या व एफआयवर बंदी घालण्यास पात्र समजले जाईल. दोन्हीही खात्यात (एसजीएल खाते व चालू खाते) फेटाळले जाण्याचा प्रसंग, त्या एसजीएल खातेदाराविरुद्ध बंदी घातली जाण्याबाबतच समजला जाईल (म्हणजे, तात्पुरते प्रलंबित करण्यासाठी, सहा महिन्यात ३ वेळा आणि एसजीएल सुविधा परत सुरु केल्यानंतर फेटाळल्या गेल्यास कायमची बंदी)

(२.३.१.२) काही ब्रोकर संस्थांच्या मदतीने, काही सहकारी बँकांद्वारे सरकारी सिक्युरिटीजमध्ये प्रत्यक्ष केल्या गेलेल्या लबाडीच्या व्यवहारांचा विचार करून, मे २००२ मध्ये, प्रत्यक्ष स्वरूपातील ट्रेडिंगची व्याप्ती कमी करण्यासाठी पुढील उपाय घोषित करण्यात आले व जुलै ३१, २००३ पर्यंत एफआयना ह्या सूचनांचे संपूर्णपणे पालन करणे आवश्यक करण्यात आले :

*आरबीआयद्वारे विनियमित संस्थांनी [वित्तसंस्था (एफआय), प्राथमिक डीलर्स (पीडी), सहकारी बँका, आरआरबी, स्थानिक क्षेत्रीय बँका (एलएबी), अबँकीय वित्तीय संस्था (एनबीएफसी)] त्यांचे सरकारी सिक्युरिटीजमधील पोर्टफोलियो, एसजीएल (आरबीआयकडे) किंवा सीएसजीएल (अनुसूचित वाणिज्य बँक/राज्य सहकारी

बँक/पीडी/एफआय/स्पॉन्सर बँक (आरआरबीच्या बाबतीत) व एसएचसीआयएल मध्ये किंवा डिपॉझिटरीजमधील (एनएसडीएल/सीडीएसएल) डिमॅट खात्यात ठेवावेत.

*अशा संस्थेद्वारा केवळ एकच सीएसजीएल किंवा डिमॅट खाते उघडले जाऊ शकेल

*असे सीएसजीएल खाते अनुसूचित वाणिज्य बँकेत किंवा राज्य सहकारी बँकेत उघडलेले असल्यास, त्या खातेदाराने त्याच बँकेत एक डेसिग्नेटेड फंड्स खाते (सीएसजीएल संबंधीच्या सर्व व्यवहारांसाठी) उघडणे आवश्यक आहे

*वरीलपेकी कोणत्याही अबॅकीय संस्थेत सीएसजीएल खाते उघडले असल्यास, डेसिग्नेटेड फंड्स खात्याबाबतची (एखाद्या बँकेतील) सविस्तर माहिती त्या बँकेला कळविली जावी.

*अशी सीएसजीएल/डेसिग्नेटेड फंड्स खाती ठेवणा-या संस्थांना, खरेदीसाठी डेसिग्नेटेड फंड्स खात्यात, पुरेसा निधी व विक्रीसाठी सीएसजीएल खात्यात पुरेशा सिक्युरिटीज, ते व्यवहार करण्यापूर्वी ठेवणे आवश्यक आहे

*एखाद्या विनियमित संस्थेद्वारे, कोणत्याही ब्रोकर बरोबर, प्रत्यक्ष स्वरूपात कोणतेही व्यवहार केले जाणे ताबडतोब थांबवावेत.

२.३.२ स्टॉक एक्सचेंजेसवरील व्यवहार

२.३.२.१ सरकारी सिक्युरिटीजच्या सेकंडरी मार्केटमध्ये, सर्व प्रकारच्या निवेशकांना भाग घेता यावा ह्यासाठी, जानेवारी १६, २००३ पासून, एका देशभरातील, अनाम, आदेशनुगामी, स्क्रीन आधारित प्रणालीमार्फत भारत सरकारच्या दिनांकित सिक्युरिटीचे ट्रेडिंग स्टॉक एक्सचेंजेसवर करण्यासाठी, स्थापना करण्यात आली आहे. भारत सरकारच्या सिक्युरिटीजचे ट्रेडिंग, नॅशनल स्टॉक एक्सचेंज (एनएसई), स्टॉक एक्सचेंज मुंबई (बीएसई), आणि ओव्हर दि काऊंटर एक्सचेंज ऑफ इंडिया (ओटीसीईआय) केले जाऊ शकते. आरबीआयच्या निगोशिटेट डीलिंग सिस्टीम (एनडीएस) च्या अतिरिक्त असून, एनडीएसही चालूच राहिल.

२.३.२.२ ह्या योजनेखाली, एक्सचेंजेसवर पूर्ण केलेल्या ट्रेडिंगचे समाशोधन त्यांच्या संबंधित कॉर्पोरेशन्स/समाशोधन गृहे (ते समाशोधन सभासद असल्यास) ह्यांच्या मार्फत केले जाईल आणि त्यामुळे एफआयना त्यांच्या ट्रेडिंगची तडजोड समाशोधन कॉर्पोरेशन्स/समाशोधन गृहे ह्यांच्या मार्फत किंवा समाशोधन सभासद असलेल्या एखाद्या कस्टडियनमार्फत करावी लागेल. केवळ डिलिव्हरी देऊ/घेऊ शकणाऱ्या आधारावरच, संस्थात्मक निवेशक म्हणून वित्तसंस्था व्यवहार करू शकतील.

२.३.२.३ आरबीआय सेबी व एक्सचेंजेस ह्यांनी विहित केलेल्या विनियमांमध्येच वित्तसंस्थांनी स्टॉक एक्सचेंजवर भाग घेण्यास मदत व्हावी ह्यासाठी, वित्तसंस्थांना पुढील सुविधा देण्यात येत आहेत.

(अ) आरबीआयकडे असलेल्या त्यांच्या एसजीएल खात्यांव्यतिरिक्त वित्तसंस्था, नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरीज लि (एनएसडीएल) च्या/सेंट्रल डिपॉझिटरी सर्व्हिसेस लि (सीडीएसएल) च्या डिपॉझिटरी सहभागीकडे डिमॅट खाते उघडू शकतात. (आतापर्यंत, सरकारी सिक्युरिटीजसाठी डिमॅट खाते ठेवण्यास, (एसजीएल खाते सोडून) वित्तसंस्थांना परवानगी नव्हती)

(ब) एसजीएल/सीएसजीएल आणि डिमॅट खाती ह्या दरम्यान निःशुल्क हस्तांतरण करण्यास पीडीओ - मुंबई सहाय्य करील - मात्र, त्यासाठी, डिपार्टमेंट ऑफ गव्हर्नमेंट अँड बँक अकाऊंट्स (डीजीबीए) द्वारा वेगळी मार्गदर्शक तत्वे दिली गेली असावीत. (निःशुल्क हस्तांतरण म्हणजे, एसजीएल/सीएसजीएल खात्यातून, जीओआय

सिक्युरिटीजचे त्याच पक्षकाराच्या डिमेंट खात्यात हस्तांतरण व त्यामुळे त्यासाठी कोणतेही शुल्क/आकार आवश्यक नाहीत

२.३.३ कार्यकारी मार्गदर्शक तत्त्वे

२.३.३.१ - वेळोवेळी सुधारित केलेल्या ह्या महापरिपत्रकातील मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करित असतानाच वित्तसंस्थांनी पुढील मार्गदर्शक तत्वांचेही पालन करावे -

(अ) सरकारी सिक्युरिटीजचे स्टॉक एक्सचेंजवर ट्रेडिंग करण्याबाबत वित्तसंस्थांनी त्यांच्या संचालक मंडळाकडून विशेष/रकमेची मंजूरी घ्यावी.

(ब) सरकारी सिक्युरिटीजची स्टॉक एक्सचेंजवर तडजोड/ट्रेडिंग करण्यासाठी, वित्तसंस्थांनी सुयोग्य अशी आयटी प्रणाली, जोखीम व्यवस्थापन प्रणाली, अंतर्गत नियंत्रण प्रणाली तयार ठेवावी. बँक ऑफिसमधील व्यवस्था अशी असावी की ज्यामुळे स्टॉक एक्सचेंजेसवरील/सरकारी सिक्युरिटीजचे ट्रेडिंग/तडजोड बाबतचा भाग, तडजोड/हिशेबपूर्तीसाठी काढता येईल.

(क) कोणत्याही एका दलालामार्फत केलेल्या ट्रेडिंगसाठी, दलालामार्फतच्या व्यवहारासंबंधीची विद्यमान मार्गदर्शक तत्त्वे लागू होतील.

(ड) सर्व व्यापारांची थेट समाशोधन कॉर्पोरेशन/समाशोधन गृहांकडे (ते समाशोधनाचे सभासद असल्यास) किंवा समाशोधन सभासद असलेल्या कस्टडियनकडे तडजोड केली जावी. ह्या तडजोड-प्रक्रियेत दलाल/ट्रेडिंग सभासदांचा अंतर्भाव असणार नाही.

(ई) ट्रेडिंग करतेवेळी, एफआयच्या आरबीआयकडील एसजीएल खात्यात किंवा डिपॉझिटरीकडील डिमेंट खात्यात सिक्युरिटीज उपलब्ध असाव्यात. स्टॉक एक्सचेंजवरील (टी + ३) धर्तीवरील कोणतीही विक्री, एनडीज/ओटीसी मार्केटवरील खरेदीशी (टी + ० धर्तीवरही) आणि डिलीव्हरी देण्यासाठी एसजीएल खात्यातून त्यांच्या डिमेंट खात्यात हस्तांतरणाशी जोडता येणार नाही. त्याच प्रमाणे, स्टॉक एक्सचेंजवर अपेक्षित असलेल्या (टी + ०) धर्तीवरही पे-इन विरुद्ध, एनडीएस/ओटीसीवर (टी + ०) धर्तीवर विक्रीसही परवानगी नाही.

(फ) त्याचप्रमाणे, एफआयद्वारे केलेल्या खरेदी व्यवहाराबाबतही सेटलमेंट खात्यात स्पष्ट शिल्लक उपलब्ध असावी.

(ग) निधीबाबतचे सर्व प्रदान हे स्पष्टपणे शिल्लक अशा निधीमधूनच दिले जावे - म्हणजे, त्या दिवशी समाशोधन होणा-या रकमेवर ते अवलंबून असू नये.

२.३.३.२ सिक्युरिटीज न देण्यात/स्पष्ट निधी उपलब्ध नसणे ह्यामुळे तडजोड करण्यात कसुरी झाल्यास, ते एसजीएल फेटाळल्या जाण्यासारखेच समजले जाईल आणि एसजीएल फेटाळण्याबाबतच्या सध्याच्या दंडात्मक कारवाया लागू होतील. स्टॉक एक्सचेंजेसनी अशी कसुरी सार्वजनिक ऋण कार्यालयाला कळवावी.

२.३.३.३ वित्तसंस्थांनी त्यांच्या संचालक मंडळाच्या ऑडिट समितीला, त्यांनी स्टॉक एक्सचेंजवर, सरकारी सिक्युरिटीजमध्ये एकूण केलेल्या व्यवहारांची, व त्या एक्सचेंजवर क्लोज्ड आऊट केलेल्या व्यवहारांची माहिती नियमितपणे देत जावी

२.३.३.४ ह्या संदर्भात, वित्त संस्थांचे लक्ष, सरकारी सिक्युरिटीजच्या प्राथमिक लिलावांमधील रिटेल निवेशकांना उपलब्ध असलेल्या अस्पर्धात्मक बिडिंग योजनेकडे वेधण्यात येत आहे. ह्या योजनेची प्रत जोडपत्र-१ मध्ये दिली आहे. भारत सरकारच्या दिनांकित सिक्युरिटीजच्या लिलावांमध्ये, केवळ एका अस्पर्धात्मक बिडच्या कमाल मूल्याची मर्यादा रु. दोन कोटी (दर्शनी मूल्य) एवढी आहे.

२.४ बँकेच्या रिसीट्स

बँक रिसीट्सचा उपयोग करताना पुढील सूचनांचे पालन केले जावे :

(१) एसजीएल सुविधा उपलब्ध असलेल्या, सरकारी सिक्युरिटीजच्या व्यवहारांमध्ये, कोणत्याही परिस्थितीत बीट दिल्या जाऊ नयेत. इतर सिक्युरिटीजच्या बाबतीतही, पुढील परिस्थितीत, केवळ रेडी व्यवहारांसाठीच बीआर दिल्या जाव्यात.

(अ) इश्युअर (प्रचालक) द्वारा त्या स्क्रिप्ट्स अजून दिल्या गेल्या नसून, एफआयने अॅलॉटमेंट अॅडवाईस ठेवला आहे.

(ब) ती सिक्युरिटी निराळ्याच केंद्रामध्ये प्रत्यक्षात ठेवली गेली असून, ती बँक/एफआय, थोड्याच कालावधीत ती सिक्युरिटी हस्तांतरित करून तिची डिलिव्हरी करू शकते.

(क) ती सिक्युरिटी हस्तांतरण/व्याज प्रदान ह्यासाठी सादर केली गेली असून, त्या एफआयकडे अशा सादरीकरणाचे रेकॉर्डही आहे व थोड्याच कालात, ती एफआय, त्या सिक्युरिटीची प्रत्यक्ष डिलिव्हरी करण्यास सक्षम आहे.

(२) (दुसरी बँक/एफआय ह्यांच्या) बीआरच्या आधारावर कोणतीही बीआर दिली जाऊ नये आणि त्या बँक/एफआयकडील केवळ बीआर्सच्या हस्तांतरणाच्या आधारावर कोणतेही व्यवहार केली जाऊ नयेत.

(३) केवळ त्या एफआयच्या स्वतःच्या गुंतवणुक खात्यासंबंधीच्या व्यवहारांपुरताच बीआर दिल्या जाव्यात आणि पीएमएस ग्राहकांची खाती किंवा ब्रोकर्ससहित इतर ग्राहकांच्या खात्यांच्या व्यवहारांबाबत, त्या एफआयने बीआर देऊ नये.

(४) कोणतीही बीआर ३० दिवसांपेक्षा अधिक काळ आऊटस्टँडिंग असू नये.

(५) बी आर ह्या, सेमी-सिक्युरिटी पेपरवर, (आयबीएने विहित केलेल्या) आदर्श नमुन्यात व अनुक्रमित क्रमांक घेतलेल्या व बँक/एफआयच्या दोन प्राधिकृत अधिका-यांच्या सह्या असलेल्या (ह्यांच्या सह्या इतर बँकांमध्ये नोंद झालेल्या असाव्यात) अशा दिल्या जाव्यात. एसजीएल फॉर्मच्या बाबत असल्याप्रमाणेच, प्रत्येक बीआर फॉर्मचा हिशेब देण्यासाठी एक प्रणाली अस्तित्वात असावी.

(६) दिलेल्या बीआर व मिळालेल्या बीआर ह्यासाठी वेगवेगळी रजिस्टरे ठेवली जावीत आणि ह्यांचे व्यवस्थित पुनरावलोकन करण्यासाठी व दिलेल्या कालावधीत वासलात लावण्यासाठी योग्य ती व्यवस्था ठेवलेली असावी.

२.५ बिनसरकारी कर्ज सिक्युरिटीजमधील गुंतवणुकी

२.५.१ व्याप्ती

२.५.१.१ ही मार्गदर्शक तत्वे, पुढील वर्गात असलेल्या, प्राथमिक मार्केट (सार्वजनिक इश्यु तसेच खाजगी) तसेच सेकंडरी मार्केट ह्यामधील, एफआयद्वारा केलेल्या कर्ज-संलेखांमधील गुंतवणुकीसाठी लागू आहेत.

(अ) कंपनी, बँका, एफआय आणि केंद्र सरकार प्रायोजित संस्था, एसपीव्ही ह्यांनी दिलेले कर्ज-संलेख

(ब) केंद्र सरकारच्या किंवा राज्य सरकारांच्या खाजगी क्षेत्रातील उपक्रमांनी दिलेले व सरकारी हमी असलेले किंवा नसलेले कर्ज संलेख बॉन्ड्स

(क) म्युच्युअल फंडाच्या डेट-ओरिएंटेड योजनांची एकके, म्हणजे, ज्यांचा मुख्य भाग (कॉर्पस) हा कर्ज सिक््युरिटीजमध्ये गुंतवला आहे अशा योजना

(ड) कॅपिटल गेन्स बॉन्ड्स व प्राधान्य क्षेत्र दर्जासाठी पात्र असलेले बॉन्ड्स

२.५.१.२ तथापि ही मार्गदर्शक तत्वे, एफआयद्वारा केलेल्या पुढील गुंतवणुक वर्गाला लागू नाहीत.

(अ) सरकारी सिक््युरिटीज व गिल्ट फंडांची एकके ;

(ब) आरबीआयच्या विद्यमान प्रुडेंशियल नॉर्म्स खाली अग्रिम राशींच्या स्वरुपात असलेल्या सिक््युरिटीज ;

(क) म्युच्युअल फंडांच्या इक्विटी ओरिएंटेड योजनांची एकके म्हणजे, ज्यांच्या उत्पन्नाचा (कॉर्पस) मुख्य भाग इक्विटी शेअर्समध्ये गुंतविला आहे अशा योजना ;

(ड) कर्ज तसेच इक्विटीजमध्येही गुंतवणुक करणा-या बॅलन्सड फंड्स ची एकके. मात्र, कॉर्पसचा मोठा भाग इक्विटी शेअर्समध्ये गुंतविलेला असावा. ह्या फंडाद्वारे कर्ज सिक््युरिटीजमध्येच अधिकतर गुंतवणुक केलेली असल्यास त्यांना ही मार्गदर्शक तत्वे लागू होतील ;

(ई) व्हेंचर कॅपिटल फंड व मनीमार्केट म्युच्युअल फंडांची एकके ;

(फ) कमर्शियल पेपर ; आणि

(ग) ठेवींची प्रमाणपत्रे.

२.५.२ जारी होण्याची तारीख व संक्रमण काळ

ही मार्गदर्शक तत्वे एप्रिल १, २००४ पासून जारी होत असली तरीही, कर्ज सिक््युरिटीज देणा-यांना, त्यांच्या अनॉदणीकृत (अनलिस्टेड) डेट इश्युजची स्टॉक एक्सचेंजवर नोंदणी करण्यासाठी आवश्यक असलेला वेळ लक्षात घेता पुढील संक्रमण काळ दिला गेला आहे -

(अ) बिनसरकारी कर्ज सिक््युरिटीजमध्ये संपूर्ण कॉर्पस गुंतविलेला आहे अशा म्युच्युअल फंडांच्या एककांमधील गुंतवणुकी, ३१ डिसेंबर २००४ पर्यंत वरील मार्गदर्शक तत्वांच्या कक्षेच्या बाहेर असतील व त्यानंतर अशा गुंतवणुकींना ही मार्गदर्शक तत्वे लागू होतील.

(ब) जानेवारी १, २००५ पासून, म्युच्युअल फंडांच्या अशा एककांमधील गुंतवणुकींना, अनलिस्टेड डेट सिक््युरिटीजबाबत, त्या योजनेच्या कॉर्पसच्या १० टक्क्यांपेक्षा कमी एक्सपोजर असल्याने, त्या गुंतवणुकी, खाली दिलेल्या परिच्छेद ६ मध्ये विहित केलेल्या प्रुडेंशियल मर्यादांबाबत, लिस्टेड सिक््युरिटीजच्या समान समजल्या जातील व अशा प्रकारे, डिसेंबर ३१, २००४ पर्यंत अशा एककांमधील गुंतवणुकींना विहित केलेल्या प्रुडेंशियल मर्यादा लागू होतील.

(क) जानेवारी १, २००५ पासून, ज्यांच्या, अशा सिक््युरिटीजमधील गुंतवणुकी विहित केलेल्या प्रुडेंशियल मर्यादांच्या आत आहेत अशाच केवळ एफआयच्या मार्गदर्शक तत्वात विहित केलेल्या अनलिस्टेड सिक््युरिटीजमध्ये नवीन गुंतवणुकी करण्यास (विहित प्रुडेंशियल मर्यादेपर्यंत) पात्र असतील.

२.५.३ व्याख्या

बिनसरकारी सिक््युरिटीज मधील गुंतवणुकीसंबंधाने असलेल्या मार्गदर्शक तत्वांसाठी पुढील व्याख्या लागू होतील.

२.५.३.१ **रेटेड सिक्युरिटी** : भारतामध्ये असलेल्या व सेबीकडे पंजीकृत झालेल्या व सध्या किंवा वैध रेटिंग करत असलेल्या एखाद्या बाह्य रेटिंग एजन्सीने सविस्तर रेटिंग परीक्षण केलेली असल्यास, ती सिक्युरिटी, रेटेड असल्याचे समजले जाईल. असे रेटिंग तेव्हाच चालू किंवा वैध समजले जाईल जेव्हा

(१) तो इश्यु उघडण्याच्या तारखेस, देण्यात आलेले क्रेडिट रेटिंगचे पत्र एक महिन्यापेक्षा जास्त जुने नसेल.

(२) तो इश्यु उघडण्याच्या तारखेस, रेटिंग एजन्सीने त्याबाबत दिलेली कारण/तत्व मिमांसा एक वर्षापेक्षा जास्त जुनी नसेल आणि

(३) ते रेटिंगचे पत्र व कारणमिमांसा ही ऑफर डॉक्युमेंटचा एक भाग असेल.

(४) सेकंडरी मार्केटमधील प्राप्ती बाबत इश्युचे क्रेडिट रेटिंग जारी असलेले असावे आणि संबंधित रेटिंग एजन्सीने प्रसिध्द केलेल्या मासिक पत्रकात त्याला दुजोरा दिलेला असावा.

२.५.३.२ **अनरेटेड सिक्युरिटी** : एखाद्या बाह्य रेटिंग एजन्सीद्वारा चालू किंवा वैध रेटिंग नसलेल्या सिक्युरिटीजना अनरेटेड सिक्युरिटीज समजले जाईल.

२.५.३.३ **लिस्टेड डेट सिक्युरिटी** : ही स्टॉक एक्सचेंजवर सूचिबध्द (लिस्टेड) सिक्युरिटी आहे. ती सूचिबध्द नसल्यास ती अनलिस्टेड डेट सिक्युरिटी असेल.

२.५.३.४ **अ-कार्यकारी गुंतवणुक (एनपीआय)** : ज्या ठिकाणी पुढीलप्रमाणे असते तेथे ती एनपीआय (अकार्यकारी अग्रिम राशी (एनपीए) प्रमाणे) होते

(१) ठरलेल्या/पूर्व निश्चित उत्पन्न सिक्युरिटीजच्या बाबतीत, प्रिफरन्स शेअर्सवरील (परिपक्वता रकमेसह) व्याज/मुद्दल/स्थिर लाभांश देणे आहे (ड्यु) व तो १८० दिवसांपेक्षा अधिक काळ दिला गेलेला नाही.

(२) अगदी अलिकडील ताळेबंद उपलब्ध नसल्याकारणाने, त्या कंपनीचा इक्विटी शेअर्सचे मूल्य रु.१/- प्रति कंपनी करण्यात आले आहे (परिपत्रक डीबीएस.एफआयडी.क्र.सी ९/०१.०२.००/२०००-०१ दि. नोव्हेंबर ९, २००० च्या जोडपत्रातील परिच्छेद २६ मधील सूचनांनुसार)

(३) ती सिक्युरिटी देणा-याने घेतलेली एखादी कर्ज सुविधा, त्या एफआयच्या पुस्तकात एनपीए म्हणून वर्गीकृत केलेली असल्यास, त्याच प्रचालकाने दिलेल्या कोणत्याही सिक्युरिटीज मधील गुंतवणुक एनपीआय समजली जाईल.

२.५.४ **विनियामक आवश्यकता**

२.५.४.१ वित्तसंस्थांनी अनरेटेड डेट सिक्युरिटीजमध्ये गुंतवणुक करू नये तर ती, सेबीमध्ये पंजीकृत झालेल्या एखाद्या क्रेडिट रेटिंग एजन्सीने किमान गुंतवणुक दर्जाचे रेटिंग दिलेल्या असलेल्या सिक्युरिटीजमध्ये करावी.

२.५.४.२ असे गुंतवणुक दर्जाचे रेटिंग, आयबीए/एफआय एमएमडीए द्वारा मान्यता मिळालेल्या, भारतात कार्यरत असलेल्या, बाह्य रेटिंग एजन्सीने दिलेले असावे. अशा एजन्सीजच्या यादीचे, आयबीए/एफआय एमएमडीए द्वारा, वर्षातून किमान एकदा तरी पुनरावलोकन केले जावे.

२.५.४.३ कमर्शियल पेपर्स व ठेवीची प्रमाणपत्रे ह्याशिवाय, वित्तसंस्थांनी, एक वर्षापेक्षा कमी मूळ परिपक्वतेच्या डेट सिक्युरिटीजमध्ये (आरबीआयच्या मार्गदर्शक तत्वांखाली आहेत अशा) गुंतवणुक करू नये.

२.५.४.४ - ही मार्गदर्शक तत्वे लागू न होणा-या सिक्युरिटीजसह, डेट सिक्युरिटीजमधील गुंतवणुकी करण्याबाबत वित्तसंस्थांनी कष्ट घेऊन सावधानता ठेवावी.

२.५.४.५ वित्तसंस्थांनी खात्री करून घ्यावी की, खालील परिच्छेद २.५.६ मध्ये निर्देशित केलेल्या आवश्यकता सोडल्यास, केवळ सेबीच्या आवश्यकता पूर्ण करणा-या कंपन्यांच्याच, सूचिबद्ध डेट सिक्युरिटीजमध्येच नवीन गुंतवणुकी केल्या जातील.

२.५.४.६ खालील परिच्छेद २.५.६ मध्ये विहित केलेल्या मर्यादांपर्यंत, एफआय ज्यात गुंतवणुक करू शकतात अशा असूचिबद्ध (अनलिस्टेड) डेट सिक्युरिटीज ह्या रेटेड असाव्यात आणि प्रचालक (इश्युअर) कंपन्यांनी, सूचिबद्ध कंपन्यांसाठी तयार केलेल्या प्रकटीकरण आवश्यकतांचे पालन केलेले असावे.

२.५.५ अंतर्गत मूल्यमापन

बहुतेक वेळी, डेट सिक्युरिटीज म्हणजे कर्ज/पत साठीच्या बदलीच ठेवावयाची वस्तु असल्याने एफआयना पुढीलप्रमाणे सल्ला देण्यात येत आहे.

(१) प्रायोजित गुंतवणुकी ह्या रेटेड सिक्युरिटीजमध्येच असणार हे खरे असले तरीही, डेट सिक्युरिटीज संबंधीच्या गुंतवणुकीच्या सर्व प्रस्तावांनाही, कर्ज प्रस्तावांन लागू करावयाचे कर्ज मूल्यांकनाचे निकष लागू करावेत.

(२) त्यांनी बाह्य रेटिंग एजन्सीज दिलेल्या रेटिंगवर अवलंबून न राहता, बाह्य रेटिंग मिळालेल्या इश्युजच्या बाबतीतही स्वतःचेच अंतर्गत क्रेडिट विश्लेषण करावे व त्यानुसार त्यांना अंतर्गत रेटिंग द्यावे.

(३) त्यांची अंतर्गत रेटिंग प्रणाली अधिक बळकट करावी व त्यात, प्रचालक/इश्युज ह्यांच्या रेटिंग मधील चढ-उतारावर सतत देखरेख ठेवली जाण्यासाठी, नियमितपणे (तिमाही किंवा सहामाही) प्रचालकाच्या आर्थिक स्थितीचा आढावा घेण्यासाठी एका प्रणालीचा समावेश असावा.

२.५.६ प्रुडेंशियल मर्यादा

२.५.६.१ सूचिबद्ध नसलेल्या (अनलिस्टेड) डेट सिक्युरिटीजमधील एकूण गुंतवणुक, ही मागील वर्षाच्या मार्च ३१ रोजी (एनएचबीच्या बाबतीत जून ३०) ह्या मार्गदर्शक तत्वांच्या कक्षमध्ये असलेल्या, डेट सिक्युरिटीजमधील त्या वित्त संस्थेच्या एकूण गुंतवणुकीच्या १० टक्क्यांपेक्षा जास्त असू नये. तथापि, पुढील संलेखांमध्ये केलेली गुंतवणुक, वरील प्रुडेंशियल मर्यादांचे पालन करण्यासंबंधाने अनलिस्टेड डेट सिक्युरिटीज समजली जाणार नाही :

(१) सिक्युरिटायझेशन अँड रिकन्स्ट्रक्शन ऑफ फायनान्शियल अॅसेट्स अँड एनफोर्समेंट ऑफ सिक्युरिटीज इंटरेस्ट (एसएआरएफईएसआय) अधिनियम २००२, मधील तरतुदीनुसार, आरबीआयकडे पंजीकृत झालेल्या सिक्युरिटायझेशन कंपन्या/रिकन्स्ट्रक्शन कंपन्या ह्यांनी दिलेल्या सिक्युरिटी रिसीट्स, आणि

(२) किमान गुंतवणुक दर्जा किंवा त्यापेक्षा उच्चतर दर्जावर रेटिंग असलेल्या अॅसेट बँकड सिक्युरिटीज (एबीएस) आणि मॉर्गेज बँकड सिक्युरिटीज (एमबीएस)

२.५.६.२ वरील परिच्छेद ६.१ मध्ये विहित केलेली प्रुडेंशियल मर्यादा, ज्या एफ आयच्या बाबतीत मार्च ३१, २००३ रोजी (एनएचबीच्या बाबतीत जून ३०, २००३) डेट सिक्युरिटीज मधील गुंतवणुकीच्या एक्सपोजरबाबत वरील मर्यादेपेक्षा अधिक असेल त्या एफआयनी, वरील विहित मर्यादांचे पालन केले जाईपर्यंत अशा सिक्युरिटीजमध्ये कोणतीही गुंतवणुक करू नये.

२.५.६.३ मुत्सद्दीपणाचा एक भाग म्हणून, एफआयनी त्यांच्या संचालक मंडळाच्या मंजूरीने, जोखमीची घनता (कॉन्सेंट्रेशन) ह्या मार्गदर्शक तत्वांच्या कक्षेत येणारी किमान रेटिंग्ज/गुणवत्ता मानके आणि जोखीम-घनता व तरलतेची जोखीम टाळण्यासाठी, उद्योग निहाय, परिपक्वता निहाय, कालावधी निहाय, प्रचालक निहाय अशा एक्सपोजर मर्यादा ठरवाव्यात.

२.५.७ संचालक मंडळांची भूमिका

२.५.७.१ वित्तसंस्थांनी खात्री करून घ्यावी की त्यांनी त्यांच्या संचालक मंडळाच्या मंजूरीने तयार केलेली गुंतवणुक-धोरणे, ह्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये विहित केलेल्या सर्व पैलूंना विचारात घेऊन तयार केली आहेत. डेट सिक्युरिटीजमध्ये गुंतवणुक करण्याबाबतच्या जोखमीचे विश्लेषण करण्यासाठी व ओळखण्यासाठी आणि वेळेवर कृति/कारवाई करण्यासाठी, एफआयनी सुयोग्य अशा जोखीम व्यवस्थापन प्रणाली तयार ठेवाव्यात. वित्तसंस्थांनी, त्यांच्या गुंतवणुक धोरणाखाली विहित केलेल्या प्रणाली व कार्यरिती ह्यांच्या अनुसारच खाजगी संलेखांमध्ये गुंतवणुकी केल्या जातील ह्याची खात्री करून घ्यावी.

२.५.७.२ संचालक मंडळानेही, वरील परिच्छेद २.५.६ मध्ये विहित केलेल्या प्रुडेंशियल मर्यादांचे काटेकोरपणे पालन केले जात असल्याची आणि रेटिंगमधील चढ-उतारामुळे झालेल्या भंगाबाबत उपाय योजना करण्यासाठी एक प्रणाली ठेवली असल्याची खात्री करून घ्यावी.

२.५.७.३ ह्या मार्गदर्शक तत्वात दिलेल्या पुढील बाबीसंबंधाने, संचालक मंडळानी, वर्षातून दोन वेळा पुनरावलोकन करावे.

(अ) अहवालाच्या काळामधील एकूण उलाढाल (गुंतवणुक व निर्गतवणुक)

(ब) आरबीआयने आवश्यक ठरविलेल्या प्रुडेंशियल मर्यादांचे तसेच संचालक मंडळाने विहित केलेल्या मर्यादांचे अनुपालन

(क) वित्तसंस्थांच्या पुस्तकानुसार ठेवलेल्या प्रचालक/सिक्युरिटीज ह्यांच्या रेटिंगमधील चढ-उतार व त्यामुळे त्यांच्या पोर्टफोलियोच्या गुणवत्तेमधील -हास.

(ड) स्थिर उत्पन्न वर्गातील अकार्यकारी गुंतवणुकीची व्याप्ती.

२.५.८ अहवालाबाबतच्या आवश्यकता

२.५.८.१ खाजगी कर्जाबाबत एक केंद्रीय माहिती केंद्र (डेटाबेस) तयार करण्यास मदत व्हावी ह्यासाठी, गुंतवणुक करणा-या वित्तसंस्थांनी, सर्व ऑफर डॉक्युमेंट्सची एक प्रत, क्रेडिट इन्फर्मेशन ब्युरो (इंडिया) लि. (सिबिल) कडे सादर करावी. जेव्हा स्वतः वित्तसंस्थाच खाजगी स्त्रोतातून कर्ज उभे करतात तेव्हाही त्या ऑफर डॉक्युमेंटची एक प्रत सिविलकडे सादर केली जावी.

२.५.८.२ कोणत्याही खाजगी रितीने दिलेल्या कर्जाचे व्याज देणे / हप्त्याचे प्रदान ह्यात कोणतीही कसुरी झाल्यास, ती देखील ऑफर डॉक्युमेंटच्या प्रतीसह, निवेशक एफआयने सिबिलला कळवावी.

२.५.८.३ आरबीआयने वेळोवेळी विहित केलेला, सूचिबद्ध नसलेल्या सिक्युरिटीजमधील गुंतवणुकीबाबतचा तपशील वित्तसंस्थांनी आरबीआयला कळवावा.

२.५.९ प्रकटीकरणे

वित्तसंस्थांनी, त्यांच्या ताळेबंदामधील नोट्स टु अकाऊंट्स मध्ये खाजगी स्ट्रोतामार्फत केलेल्या गुंतवणुकीच्या प्रचालकांबाबतचा व अकार्यकारी गुंतवणुकीचा तपशील, जोडपत्र २ मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, मार्च ३१, २००४ रोजी संपलेल्या वर्षापासून (एनएचबीसाठी जून ३०, २००४) प्रकट करावा.

२.५.१० डेट सिक्युरिटीजमधील ट्रेडिंग व हिशेबपूर्ती

सेबीच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार, स्पॉट ट्रॅडिंगसोडल्यास, एखाद्या सूचिबद्ध डेट सिक्युरिटीजमधील सर्व व्यवहार केवळ स्टॉक एक्सचेंजवरच केले जातील. सेबीच्या ह्या मार्गदर्शन तत्वांच्या अनुपालनाव्यतिरिक्त, एफआयसी खात्री करून घ्यावी की, सूचिबद्ध असलेल्या व सूचिबद्ध नसलेल्या सिक्युरिटीजमधील सर्व स्पॉट ट्रॅडिंगसोडल्यास एनडीएसवर कळविले जातील आणि आरबीआयद्वारा अधिसूचित केल्या जाणा-या तारखेपासून त्या व्यवहारांची तडजोड (हिशेबपूर्ती) क्लियरिंग कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया लि. (सीसीआयएल) मार्फतच केली जाईल.

२.५.११ डिमॅट स्वरूपात संलेख धारण करणे

एप्रिल २००१ मध्ये वित्तसंस्थांना जून ३०, २००१ पासून नवीन गुंतवणुकी करण्यास व कर्मांशियल पेपर्स (सीपी) फक्त डिमॅट स्वरूपातच ठेवण्यास सांगण्यात आले होते. ऑक्टोबर २००१ पर्यंत, स्क्रिपच्या स्वरूपातील आऊटस्टॅंडिंगगुंतवणुकी, डिमॅट स्वरूपात रूपांतरित करावयाच्या होत्या. ऑगस्ट २००१ मध्ये वित्तसंस्थांना नवीन गुंतवणुकी करण्यास व ऑक्टोबर ३१, २००१ पासून, बॉन्ड्स, डिबेंचर्स (खाजगी प्लेसमेंटचे किंवा अन्य) केवळ डिमॅट स्वरूपातच ठेवण्यास आणि त्यांच्या स्क्रिपच्या स्वरूपातील आऊटस्टॅंडिंगगुंतवणुकीचे रूपांतरण जून ३०, २००२ पर्यंत, डिमॅट स्वरूपात करण्यास सांगण्यात आले होते. ऑगस्ट ३०, २००४ पासून, एफआयसी इक्विटी संलेखांमध्ये नवीन गुंतवणुकी करून त्या डिमॅट स्वरूपात ठेवण्याची परवानगी देण्यात आली होती. स्क्रिप स्वरूपात असलेल्या इक्विटीमधील सर्व आऊटस्टॅंडिंगगुंतवणुकीचे, डिसेंबर २००४ च्या अखेरपर्यंत, डिमॅट स्वरूपात रूपांतरण केले जाईल.

३. अंतर्गत नियंत्रण प्रणाली

३.१ अंतर्गत नियंत्रण प्रणालीसाठी मार्गदर्शक तत्वे

गुंतवणुकीच्या व्यवहारासंबंधीच्या अंतर्गत नियंत्रण प्रणालीसाठी वित्तसंस्थांनी पुढील मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करावे

(१) (अ) ट्रेडिंग (ब) तडजोड, देखरेख व नियंत्रण आणि (क) लेखा ठेवणे ह्यासाठी स्पष्ट असा कार्यकारी वेगळेपणा असावा. त्याचप्रमाणे, एफआय स्वतःची गुंतवणुक खाती, पीएमएस ग्राहकांची खाती व इतर ग्राहकांची (ब्रोकर्स सह) खाती ह्याबाबत ट्रेडिंग व बँक ऑफिस कार्यरीती ह्यातही कार्यकारी वेगळेपणा असावा. त्यांच्या ग्राहकांना पोर्टफोलियो व्यवस्थापन सेवा पुरवितांना वित्तसंस्थांना ह्या विषयावर, दिलेल्या पुढील मार्गदर्शक तत्वांचे (डीबीओडी.क्र.एफएससी,बीसी,६९/सी-४६९-९०/९१ दि. १८ जानेवारी १९९१ अनुसार) काटेकोरपणे पालन करावे आणि पीएमएस ग्राहकांच्या खात्यांचे बाह्य ऑडिटर्स कडून वेगळे ऑडिट करून घ्यावे.

(अ) स्वतःच अशा सेवा देऊ शकणा-या वित्तसंस्थांनीच हा व्यवसाय/कार्यकृती करावी. त्यांच्या ग्राहकांकडून पोर्टफोलियो व्यवस्थापनासाठी स्वीकारलेला निधी, व्यवस्थापनासाठी दुस-या बँकेकडे/वित्तसंस्थेकडे सोपविला जाऊ नये.

(ब) पीएमएस ही सशुल्क, संपूर्णपणे ग्राहकाच्या जोखमीवर, विनाहमी (प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष) पूर्वं नियोजित उत्पन्नाशिवाय अशी असावी. ग्राहकाला मिळणा-या उत्पन्नाचा विचार न करताच, दिलेल्या सेवेसाठी एफआयने निश्चित असे शुल्क आकारावे.

(क) ग्राहकांचा सिक्युरिटीजचा पोर्टफोलियो तयार करण्यास मदत व्हावी ह्यासाठी, ग्राहकांच्या दीर्घ कालीन गुंतवणुकीच्या निधींसाठी, एफआय/त्यांच्या दुय्यम संस्था ह्यांनी पीएमएस उपलब्ध करून द्यावी. कोणत्याही बाबतीत, एक वर्षापेक्षा कमी कालासाठी, पोर्टफोलियो व्यवस्थापनासाठी निधी स्वीकारले जाऊ नयेत. एकाच ग्राहकाकडून, पोर्टफोलियो व्यवस्थापनासाठी सतत एकापेक्षा अधिक वेळा निधी आल्यास अशी प्रत्येक प्लेसमेंट हे एक वेगळे खाते समजले जावे आणि अशी प्रत्येक प्लेसमेंट (ठेवणे) किमान एक वर्षासाठी असावी.

(ड) पोर्टफोलियो व्यवस्थापनासाठी स्वीकारलेले निधी हे, शेअर्स, डिबेंचर्स, बॉन्ड्स, सिक्युरिटीज इत्यादी भांडवली बाजारातील संलेखांमध्येच गुंतविले जाणे अपेक्षित असते. कोणत्याही परिस्थितीत, पोर्टफोलियोचा निधी, कॉलमनी/बिल्स मार्केटमध्ये कर्ज देण्यासाठी, तसेच कॉर्पोरेट संस्थांना कर्ज देण्यासाठी/ठेवण्यासाठी वापरला जाऊ नये.

(ई) आपल्या ग्राहकांना पीएमएस देणा-या एफआयनी, ग्राहक-निहाय अशी खाती/स्वीकारलेल्या निधीचे व त्याविरुद्ध केलेल्या गुंतवणुकीचे (मिळालेले व्याज, डिव्हिडंड ह्यासह) सर्व क्रेडिट्सचे रेकॉर्ड ठेवावे आणि अशा पोर्टफोलियो खात्यातील डेबिट्स अशा खात्यात दाखवावे. पोर्टफोलियो खात्यात ठेवलेल्या सिक्युरिटीजच्या बाबतच्या व्याज/डिव्हिडंड ह्या संबंधीच्या मूळ स्रोतातून कापलेला कर देखील त्या पोर्टफोलियोच्या लेखेमध्ये प्रतिवर्तित व्हावा. आपल्या पोर्टफोलियो खात्याचे विवरणपत्र मिळण्याचा हक्क खातेदाराला असावा.

(फ) वित्तसंस्थांच्या स्वतःच्या गुंतवणुकी व पीएमएस ग्राहकांच्या गुंतवणुकी एकमेकींपासून वेगवेगळ्या असाव्यात. वित्तसंस्थेचे गुंतवणुक खाते व पोर्ट फोलियो खाते ह्या दरम्यान काही व्यवहार झाले असल्यास ते काटेकोरपणे बाजारमूल्याला धरून असावेत. पीएमएस ग्राहकांच्या वतीने, पोर्टफोलियो खात्यातील सिक्युरिटीज जरी एफआय धारण करू शकत असतात तरीही, तिने त्या सिक्युरिटीज पोर्ट फोलियो खात्याच्या वतीने धारण केल्या होत्या असा स्पष्ट निर्देश असावा. त्याचप्रमाणे, पोर्ट फोलियो खात्याच्या वतीने एखादा व्यवहार करतेवेळीही, तो व्यवहार, पोर्ट फोलियो खात्या संबंधाने असल्याचे स्पष्ट निर्देश दिले जावेत.

(ग) एफआयच्या जनरल लेजरमध्ये, ग्राहकाचे पोर्ट फोलियो खाते ठेवले जावे आणि पोर्ट फोलियो व्यवस्थापनासाठी त्या एफआयला मिळालेला सर्व निधी दैनंदिन धर्तीवर त्यात नमूद केला जावा. पोर्ट फोलियो व्यवस्थापनासाठी एफआयने स्वीकारलेल्या निधी संबंधाने तिचे ग्राहकासाठी असलेले दायित्व/जबाबदारी, त्या एफआयने/दुय्यम संस्थेने प्रसिध्द केलेल्या लेखा-पुस्तकात योग्य प्रकारे प्रतिवर्तित व्हावी.

(२) केलेल्या प्रत्येक व्यवहारासाठी, ट्रेडिंग डेस्कने एक डील स्लिप तयार करावी आणि त्यात, त्या सौद्याचे स्वरूप, प्रतिपक्षाचे नाव, तो सौदा थेट केला त्या दलालामार्फत, आणि दलालामार्फत असल्यास, त्या दलालाचे नाव, सिक्युरिटीचा तपशील, रक्कम, मूल्य, कॉट्रॅक्टची तारीख व वेळ ह्यासंबंधीची माहिती असावी. प्रत्येक डील-स्लिपचा हिशेब लागण्याची खात्री करून घेण्यासाठी, अशा डील स्लिप्सवर अनुक्रमांकाने नंबर टाकले जावेत व वेगळे नियंत्रण ठेवले जावे. एखादा सौदा पूर्ण झाल्यावर, सौदा करणा-याने ती डील स्लिप, ताबडतोब, बँक ऑफिसमध्ये, नोंद करण्यासाठी व प्रक्रियेसाठी जमा करावी. प्रत्येक सौद्यासाठी, प्रतिपक्षाला एक लेखा दुजोरा (कन्फर्मेशन) देण्याची एक पध्दत असावी. प्रतिपक्षाकडून वेळच्या वेळी लेखी दुजोरा मिळविल्यावर (ह्यात त्या कॉट्रॅक्टचा मुख्य तपशील असावा) बँक ऑफिसने देखरेख ठेवावी.

(३) एखादा सौदा पूर्ण झाल्यावर, ब्रोकरद्वारे प्रतिपक्षाची दुसरीच एखादी बँक/एफआय, सौदा करणा-या दलालाद्वारे बदली म्हणून दिली जाऊ नये. त्याचप्रमाणे, त्या सौद्यामध्ये विक्री/खरेदी केलेल्या सिक्युरिटीच्या बदल्यात दुसरी सिक्युरिटी दिली जाऊ नये.

(४) बँक ऑफिसने पारित केलेल्या पावत्यांच्या (व्हाऊचर्स) आधारावर (ह्या पावत्या, दलाल/प्रतिपक्ष ह्यांच्याकडून मिळालेल्या प्रत्यक्ष कॉट्रॅक्टच्या सत्यांकनानंतर व प्रतिपक्षाने दिलेल्या दुजो-यानंतर दिल्या जाव्यात) लेखा विभागाने स्वतंत्रपणे लेखा पुस्तके लिहावीत.

(५) पीएमएस ग्राहक खात्यासंबंधीच्या व्यवहारांबाबत (दलालांसह) सर्व संबंधित रेकॉर्डसमधून स्पष्ट निर्देश व्हावा की, तो व्यवहार, पीएमएस ग्राहक व इतर ग्राहकादरम्यान असून, तो बँक/एफआयच्या स्वतःच्या गुंतवणुक खात्याचा नाही आणि ती एफआय, केवळ विासाधिष्टित/प्रतिनिधिक क्षमतेत भूमिका करत आहे.

(६) दिलेल्या व मिळालेल्या एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म्सचे रेकॉर्ड ठेवले जावे. एफआयच्या पुस्तकानुसार असलेल्या शिल्लकांचा, दर तीन महिन्यांनी पीडीओच्या पुस्तकांतील शिल्लकांशी मेळ/तडजोड केली जावी. व्यवहारांची संख्याच तेवढी जास्त असल्यास, अशी तडजोड वारंवार - मासिक धर्तीवर केली जावी. अंतर्गत ऑडिट विभागानेही अशा तडजोडीची तपासणी करावी. विक्री करणा-या वित्तसंस्था/बँका ह्यांनी खरेदीदार वित्तसंस्था/बँका ह्यांच्या नावे दिलेले एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म्स फेटाळले गेल्यास, ती बाब, खरेदीदार एफआय/बँकेने ताबडतोब आरबीआयच्या डिपार्टमेंट ऑफ बँकिंग ऑपरेशन्स अँड डेव्हलपमेंट (डीबीओडी) च्या नजरेस आणावी. त्याचप्रमाणे, दिलेल्या/मिळालेल्या बीआर्सचे रेकॉर्ड ठेवले जावे. इतर बँका/एफआय ह्यांच्याकडून मिळालेल्या बीआर व एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म्सची व प्राधिकृत स्वाक्षरीकर्ते ह्यांची सत्यता पडताळून पाहण्यासाठी एक प्रणाली ठेवली जावी.

(७) बँका/एफआय ह्यांनी, वरिष्ठ व्यवस्थापनाला, दर आठवड्याला, पुढील बाबत माहिती कळविण्यासाठी एक प्रणाली ठेवावी सिक्युरिटीजमधील व्यवहारांचा तपशील, इतर बँका/एफआय ह्यांनी दिलेल्या एसजीएल ट्रान्स्फर फॉर्म्स फेटाळले जाणे, एक महिन्यापेक्षा अधिक काळ आऊटस्टँडिंग असलेल्या बीआर, आणि त्या काळात केलेल्या गुंतवणुक व्यवहारांचा आढावा

(८) येथे पुनः सांगण्यात येते की, एफआय/बँकांनी, आंतर बँकीय/एफआय व्यवहारांसह तृतीय पक्षांसाठी, त्यांच्या आरबीआयमधील खात्यांवर चेक्स काढू नयेत. अशा व्यवहारांसाठी, बँकर्स चेक्स/पे ऑर्डर्स दिल्या जाव्यात.

(९) अंतर्गत ऑडिट विभागाने, सिक्युरिटीजमधील व्यवहारांची तपासणी सातत्याने करीत रहावी आणि जारी केलेल्या व्यवस्थापन धोरणांचे व विहित कार्यरीतींचे पालन केले जात असण्याबाबत देखरेख ठेवावी आणि त्यामधील त्रुटी, त्या बँक/एफआयच्या व्यवस्थापनाला थेट कळवाव्यात.

३.२ दलालांमार्फत सौदे करणे

३.२.१ गुंतवणुकीच्या व्यवहारातील सौदे करण्यासाठी दलाद नेमताना वित्तसंस्थांनी पुढील मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करावे

(अ) एखादी एफआय व दुसरी बँक/एफआय दरम्यानचे व्यवहार, दलालाच्या खात्यामधून केले जाऊ नयेत. एखाद्या सौद्यावरील दलालाला द्यावयाची दलाली (तो सौदा त्या दलालामार्फत केलेला असल्यास), तो व्यवहार करण्यासाठी मंजुरी मागण्यासाठी वरिष्ठ व्यवस्थापनाला सादर केलेल्या पत्रात/पत्रिकेत स्पष्टपणे निर्देशित करावी आणि दिलेल्या दलालीसाठी ब्रोकर-निहाय खाते ठेवले जावे.

(ब) ब्रोकरच्या मदतीने एखादा सौदा सादर दलालामार्फत केला गेल्यास, त्या दलालाची भूमिका, केवळ ते दोन पक्ष एकत्र आणण्यापरतीच असावी.

(क) सौद्याच्या वाटाघाटी करतवेळी, त्या सौद्याच्या प्रतिपक्षाची ओळख देण्याचे बंधन दलालावर नाही, तो सौदा पूर्ण झाल्यावर त्याने प्रतिपक्षाचे नाव उघड करावे आणि त्याच्या कॉट्रॅक्ट नोटवर त्या प्रतिपक्षाच्या नावाचा स्पष्ट निर्देश असावा.

(ड) प्रतिपक्षाचे नाव उघड करणा-या कॉट्रॅक्ट नोटच्या आधारावर, बँका/एफआय दरम्यानच्या सौद्याची तडजोड (निधीची तडजोड व सिक्युरिटी देणे) ही बँका/एफआय दरम्यानच थेट केली जावी आणि ह्या प्रक्रियेत दलालाची कोणतीही भूमिका असणार नाही.

(ई) सर्वोच्च व्यवस्थापनाच्या मंजूरीने एफआयनी मंजूरीप्राप्त दलालांचे एक पॅनल तयार करावे व त्याचे दरसाल किंवा तसे वाटल्यास वारंवार पुनरावलोकन करावे. दलालांचे असे पॅनल करण्यासाठी स्पष्ट असे निकष ठेवले जावे व त्यात त्यांची व्हासाहता, बाजारातील पत इत्यादींच्या पडताळणीचा समावेश असावा. केलेले सौद्यांचे व दिलेल्या दलालीचे दलाल निहाय रेकॉर्ड ठेवले जावे.

(फ) धंद्याचा अप्रमाणबध्द अशा भागाचा व्यवहार केवळ एकाच किंवा काहीच दलालामार्फत केला जाऊ नये. मंजूरीप्राप्त अशा प्रत्येक दलालासाठी, एफआयनी एकूण कॉट्रॅक्ट मर्यादा ठरवाव्यात. एखाद्या एफआयने एका वर्षात केलेल्या एकूण व्यवहारांच्या (खरेदी व विक्रीही) ५% एवढी एकूण वरची कॉट्रॅक्ट मर्यादा प्रत्येक मंजूरीप्राप्त दलालांसाठी ठरविली जावी. ह्या मर्यादेत, एखाद्या एफआयने सुरु केलेले व्यवहार आणि दलालाने एफआयकडे आणलेला धंदा ह्या दोन्हीचा समावेश आहे. एफआयनी खात्री करून घ्यावी की, एखाद्या वर्षामध्ये वैयक्तिक दलालामार्फत केलेले व्यवहार हे सर्वसाधारणतः ह्या मर्यादेबाहेर जाणार नाहीत. तथापि, कोणत्याही कारणामुळे, कोणत्याही दलालासाठी ही एकूण मर्यादा वाढविणे आवश्यक झाल्यास, त्यासाठीची विशिष्ट कारणे असे सौदे करण्याचा अधिकार असलेल्या प्राधिकरणाने लेखी नोंद करून ठेवावीत. ह्याशिवाय, असे केल्यावर संचालक मंडळाला कळविले जावे.

(ग) ट्रेझरी ऑपरेशन्सचे ऑडिट करणा-या कॉरंट ऑडिटर्सनी दलालांच्या मार्फत केलेल्या व्यवसायाची तपासणी करावी आणि त्यांच्या एफआयच्या मुख्य कार्यकारी अधिका-याला सादर करावयाच्या मासिक अहवालातही त्याचा समावेश करावा, ह्याशिवाय, कोणताही वैयक्तिक दलाल किंवा अनेक दलाल ह्यांच्यामार्फत, ह्या मर्यादेबाहेर धंदा केलेला असल्यास, त्याबाबतच्या कारणांसह, संचालक मंडळ/स्थानिक सल्लागार मंडळाला सादर केलेल्या सहामाही अहवालात कळविला जावा. हे निर्देश, एफआयच्या दुय्यम संस्था व म्युच्युअल फंडांनाही लागू आहेत.

अपवाद : प्राथमिक डीलर्समार्फत एफआयनी केलेल्या सौद्यांना वरील ५% चा निकष लागू होणार नाही.

३.२.२ आंतरबँकीय असे सिक्युरिटीजचे व्यवहार, बँका/एफआय दरम्यानच केले जावेत आणि अशा व्यवहारांमध्ये कोणत्याही एफआयने कोणत्याही दलालाची सेवा घेऊ नये.

अपवाद :

व्यवहार अधिक पारदर्शक असल्यास, नॅशनल स्टॉक एक्सचेंज (एनएसई), ओटीसी एक्सचेंज ऑफ इंडिया (ओटीसीआयई) आणि स्टॉक एक्सचेंज ह्यांच्या सभासदामार्फत, बँक नसलेल्या ग्राहकांबरोबर किंवा आपापसात सिक्युरिटी व्यवहार करू शकतात. असे व्यवहार, एनएसई, ओटीसीआयई किंवा

बीएसईवर केले गेले नसल्यास, बँक नसलेल्या ग्राहकांबरोबर केलेले व्यवहार, एफआयनी, दलांशिवाय थेट करावेत.

सिक्युरिटीज कॉट्रॅक्ट्स (रेग्युलेशन) अधिनियम, १९५६ मध्ये सिक्युरिटीज ची व्याख्या, कॉर्पोरेट शेअर्स, डिबेंचर्स, सरकारी सिक्युरिटीज व सिक्युरिटीजमधील हक्क किंवा लाभार्थ अशी केली असली तरी, वरील अपवादासाठी, सिक्युरिटीज मधून कॉर्पोरेट शेअर्सना वगळण्यात आले आहे. ह्याशिवाय, इंडियन ट्रस्ट्स अधिनियम, १८८२ खाली पंजीकृत असे प्रॉव्हिडंट/पेंशन फंड व ट्रस्ट हे, वरील अपवादासाठी, बँक नसलेले ग्राहक ह्या संज्ञेच्या बाहेर समजले जातील.

३.३ गुंतवणुक व्यवहारांचे ऑडिट, पुनरावलोकन व अहवाल

वित्तसंस्थांद्वारे केले जाणारे गुंतवणुक पोर्टफोलियोचे वर्गीकरण, मूल्यांकन व कार्यकृतीसाठी प्रुडेंशियल नॉर्म्स ह्याबाबत एफआयनी पुढील सूचनांचे पालन करावे :

(अ) एफआयनी त्यांच्या गुंतवणुक पोर्टफोलियोचे सहामाही पुनरावलोकन करावे (३० सप्टेंबर व ३१ मार्च) आणि त्यात त्यांच्या कार्यकारी पैलुंव्यतिरिक्त, अंतर्गत गुंतवणुक धोरण व कार्यरीती, रिझर्व बँकेची मार्गदर्शक तत्वे ह्यांच्या पालनाबाबत स्पष्ट प्रमाणपत्र दिलेले असावे आणि ते त्यांनी त्यांच्या संचालक मंडळासमोर एका महिन्याच्या आत ठेवावे म्हणजे एप्रिल अखेरी पर्यंत आणि ऑक्टोबर अखेरी पर्यंत.

(ब) वित्तसंस्थेच्या संचालक मंडळासमोर ठेवलेल्या पुनरावलोकन-अहवालाची एक प्रत, रिझर्व बँकेला (डीबीएसच्या संबंधित प्रादेशिक कार्यालयाकडे) अनुक्रमे १५ नोव्हेंबर व १५ मे पर्यंत सादर केली जावी. मार्च ३१, २००३ रोजी संपलेल्या सहामाहीपासून, एफआयच्या गुंतवणुक-पोर्ट फोलियोबाबतचे सहामाही आढावे, फायनान्शियल इन्स्टिट्युशन्स विभागाकडे पाठविण्याऐवजी, संबंधित एफआयचे मुख्य कार्यालय ज्याच्या अधिकार क्षेत्रात येते अशा, डिपार्टमेंट ऑफ बँकिंग सुपरव्हिजनच्या प्रादेशिक कार्यालयाकडे पाठविले जावेत.

(क) दुरुपयोग होण्याची शक्यता विचारात घेता, ट्रेझरीबाबतच्या व्यवहारांचे, अंतर्गत ऑडिटर्सकडून कॉंकरंट ऑडिट करून घेतले जावे आणि त्या ऑडिटचा सारांश/परिणाम त्या एफआयच्या सीएमडीसमोर दर महिन्यात ठेवले जावेत. ट्रेझरी व्यवहारांच्या कॉंकरंट ऑडिट रिपोर्टातील मुख्य अनियमितता आणि त्याबाबत केलेल्या अनुपालनाची स्थिती, डीबीएसच्या प्रादेशिक कार्यालयांना सादर करावयाच्या सहामाही आढाव्यांमध्ये समाविष्ट केली जावी.

३.४ दुय्यम संस्था/म्युच्युअल फंडांवरील देखरेख

३.४.१ अनेक वर्षांपासून, वित्त संस्थांनी त्यांचे व्यवसाय/कार्यकृती, मर्चंट बँकिंग, व्हेंचर कॅपिटल, म्युच्युअल फंड, इन्वेस्टमेंट बँकिंग, गृहवित्त इत्यादींमध्ये विखुरले आहेत आणि इतर काही वित्तसंस्था तसेच करण्याच्या मार्गावर आहेत. काही वित्त संस्थांनी अशा कार्यकृती करण्यासाठी, त्यांचे लक्षणीय समभाग असलेल्या दुय्यम संस्था किंवा कंपन्याही स्थापन केल्या आहेत. अशा कंपन्यांच्या मूळ जन्मदात्या वित्त संस्थांसाठी कंपन्यांची सशक्तता महत्वाची असल्याने, त्या कंपन्यांच्या कार्यकृतीमधील -हास हा परिणामी मूळ वित्तसंस्थांसाठी घातक ठरू शकतो. ह्यासाठी, अशा कंपन्यांच्या कार्यकृतींची माहिती मूळ संस्थांनी जाणून घेणे व त्यावर देखरेख ठेवणे महत्वाचे ठरते.

३.४.२ मूळ वित्तसंस्थांनी तिच्या दुय्यम संस्था तिने प्रायोजित केलेले म्युच्युअल फंड ह्यांच्या व्यवसायांबाबत (उदा.- निधी कर्जाऊ देणे/घेणे/बाजार भावापेक्षा अन्य दराने सिक्युरिटीज खरेदी करणे/विकणे/हस्तांतरित करणे, सिक्युरिटी व्यवहारांमध्ये विशेष सवलती देणे, दुय्यम संस्थांना मदत करताना/वित्त सहाय्य करताना अतिरेक करणे, बँकेच्या ग्राहकांना

बँक स्वतः मदत करु शकत नसताना किंवा तसे करण्याची परवानगी नसतांनाही वित्तसहाय्य देणे इत्यादि) हातभर अंतरावर असणे आवश्यक असले तरीही, अशा कंपन्या, प्रुडेंशियल आवश्यकतांनुसार आणि वाजवी प्रकारे व्यवसाय/कार्यकृती करीत आहेत ह्याबाबत खात्री करुन घ्यावी. मूळ वित्तसंस्थेद्वारे केली जाणारी देखरेख, त्या दुय्यम संस्थेच्या/म्युच्युअल फंडाच्या दैनंदिन व्यवस्थापनात अडसर/हस्तक्षेप करणारी असू नये. ह्या उद्देशाने एफआय योग्य अशा उपाययोजना ठेवाव्यात. ह्याबाबतच्या काही महत्वाच्या बाबी खाली दिल्या आहेत :

(१) मूळ/प्रायोजक एफआयच्या संचालक मंडळाने, त्या दुय्यम संस्था/म्युच्युअल फंडांच्या कार्यकृती संबंधीच्या मुख्य बाबींच्या नियतकालिक (सहा महिन्यातून एकदा) आढावा घ्यावा आणि आवश्यक तेव्हा सुधारण्यासाठी योग्य ती मार्गदर्शक तत्वे/सूचना द्याव्यात. अशा अहवालाची व संचालक मंडळाच्या ठरावाची एक प्रत आरबीआयकडे माहितीसाठी पाठवावी.

(२) मूळ वित्तसंस्थेने तिच्या दुय्यम संस्था/म्युच्युअल फंडांच्या लेखा पुस्तकांची तपासणी/ऑडिट नियतकालिकतेने करवून घ्यावे आणि त्यातील त्रुटी विनाविलंब सुधारण्यात आल्या असल्याची खात्री करुन घ्यावी. तिचा स्वतःचा कर्मचारी वर्ग अशी तपासणी/ऑडिट करण्यास सक्षम नसल्याचे वित्तसंस्थेला वाटल्यास ते काम, बाहेरील चार्टर्ड अकाऊंटंट्सच्या कंपन्यांवर सोपवावे. तपासणी करण्यात काही तांत्रिक अडचण उद्भवल्यास (उदा.- त्या दुय्यम कंपनीच्या किंवा अॅसेट मॅनेजमेंट कंपनीच्या मेमोरॅंडम व आर्टिकल्स ऑफ असोशिएशनमध्ये असे करण्याबाबतचा खंड नसल्यास) ते योग्य प्रकारे सुधारण्यासाठी उपाययोजना करावी.

(३) म्युच्युअल फंडांच्या बाबतीत, सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडियाने (सेबी) वेळोवेळी मार्गदर्शक तत्वे नजरेसमोर ठेवून देखरेख ठेवली जावी.

(४) वित्तीय सेवा देणा-या कंपन्यांमध्ये गुंतवणुक पोर्ट फोलियोच्या रुपाने इक्विटीत सहभाग असलेल्या एफआयच्या बाबतीतही, त्या वित्तसंस्थांनी दर वर्षी त्या कंपन्यांच्या व्यवसायाचे पुनरावलोकन करावे आणि त्याबाबतचे टाचण संचालक मंडळासमोर ठेवावे. अशा पुनरावलोकनाच्या टाचणाची व संचालक मंडळाच्या ठरावाची एक प्रत, माहितीसाठी आमच्याकडे पाठविली जावी.

३.४.३ काही बाबतीत, वित्तसंस्थांनी संयुक्तपणे कंपनी प्रायोजित केल्या आहेत व प्रत्येक एफआयचा त्यात लक्षणीय असा इक्विटी सहभाग असूनही, प्रायोजित केलेली संस्था ही कोणत्याही प्रायोजक वित्तसंस्थेची दुय्यम संस्था नाही. अशा बाबतीत, प्रायोजित संस्थेत/कंपनीत बहुमत किंवा सर्वात अधिक सहभाग असलेल्या एफआयने त्या संस्था/कंपन्यांवर देखरेख ठेवावी. प्रायोजक वित्तसंस्थांमध्ये समान प्रमाणात सहभाग असल्यास, त्या प्रायोजक संस्थांद्वारे त्याबाबत सुयोग्य व्यवस्था केली जावी आणि अशा देखरेखीसाठी जबाबदार अशा मूळ संस्थेचे/संस्थांची नाव/नावे आरबीआयला माहितीसाठी कळविली जावीत. त्याचप्रमाणे, काही वित्तसंस्थांनी बँकांबरोबर संयुक्तपणे काही कंपनी प्रायोजित केल्या असतील. अशा बाबतीतही, सर्व इक्विटी धारकांच्या सहमतीने देखरेख ठेवण्याची एक व्यवस्था करुन त्याबाबत आरबीआयला कळविण्यात यावे.

४. गुंतवणुकीचे वर्गीकरण

४.१ तीन वर्ग

वित्तसंस्थांचा संपूर्ण गुंतवणुक पोर्टफोलियो तीन वर्गात वर्गीकृत केला जाईल 'हेल्ड टु मॅच्युरिटी', 'अॅव्हलेबल फॉर सेल' आणि 'हेल्ड फॉर ट्रेडिंग'. परिपक्वतेपर्यंत धारण करावयाच्या उद्देशाने एफआयनी मिळविलेल्या सिक्युरिटीजचे वर्गीकरण हेल्ड टु मॅच्युरिटी असे केले जाईल. लघु कालीन मूल्य/व्याजदर ह्यातील चढ-उतार इत्यादींचा फायदा घेऊन, ट्रेडिंग

करण्याच्या उद्देशाने एफआयनी मिळविलेल्या सिक््युरिटीजचे वर्गीकरण हेल्ड फॉर ट्रेडिंग खाली केले जाईल. वरील दोन वर्गात येऊ न शकणा-या सिक््युरिटीज, अॅडलेबल फॉर सेल म्हणून वर्गीकृत केल्या जातील.

४.२ प्राप्त करतेवेळीच वर्ग ठरविणे

एफआयनी, प्राप्त करतेवेळीच, त्या गुंतवणुकीचा वर्ग निश्चित करावा आणि तो निर्णय गुंतवणुक प्रस्तावांवर नोंदवून ठेवावा.

४.३ हेल्ड टु मॅच्युरिटी

४.३.१ आंतरराष्ट्रीय नॉर्म्सचे अनुसरण करून, केवळ डेट सिक््युरिटीजचेच वर्गीकरण एचटीएमखाली केले जावे. ह्याबाबत परवानगी असलेले अपवाद (खालील परिच्छेद ४.३.४ मध्ये दिल्याप्रमाणे) म्हणजे, दुय्यम संस्था व संयुक्त उद्योग ह्यात ठेवलेली इक्विटी, प्रिफरन्स शेअर्समध्ये अग्रिम राशी कोणताही प्रकल्प नसलेल्या उद्योगातील रिडीमेबल शेअर्स, ह्या स्वरूपातील गुंतवणुकी, आणि म्युच्युअल फंडांच्या क्लोज एंडेड योजनांच्या युनिट्समधील गुंतवणुकी (मात्र, असे युनिट्स स्टॉक एक्सचेंजेसमध्ये, क्लोज एंडेड युनिट्स म्हणून अधिसूचित केले असले पाहिजेत, आणि कोणत्याही वेळी, बाजारात विकले गेले पाहिजेत व त्यामुळे ते एएफएस किंवा एचएफटी वर्गात वर्गीकृत केले जावेत).

४.३.२ हेल्ड टु मॅच्युरिटी खाली धारण केलेल्या गुंतवणुकी, एकूण गुंतवणुकीच्या २५% पेक्षा अधिक असू नयेत. एफआयना तसे वाटल्यास, त्या हेल्ड टु मॅच्युरिटी वर्गाखालील सिक््युरिटीज, एकूण गुंतवणुकीच्या २५% पेक्षा कमी ठेवू शकतात.

४.३.३ इतर बँका/एफआयद्वारे दिल्या गेलेल्या टायर २ बॉन्ड्स मधील वित्तीय संस्थांची एकूण गुंतवणुक, त्या निवेशक वित्तीय संस्थेच्या एकूण भांडवलाच्या १०% पर्यंत ठेवण्याची परवानगी आहे. ह्यासाठी असलेले एकूण भांडवल हे कॅपिटल अॅडेक्विसीसाठी लागणा-या भांडवला एवढेच असेल.

४.३.३# २५% मर्यादा काढणे

एचटीएम वर्गासाठी असलेली २५% ची मर्यादा काढण्यासाठी, एकूण गुंतवणुकीमधून पुढील प्रकारच्या गुंतवणुकी वजा करून उरलेल्या रकमेचे २५% ही मर्यादा असेल :

(अ) दुय्यम संस्था/संयुक्त उद्योग ह्यात ठेवलेली इक्विटी

(ब) विहित निकषांनुसार असलेले व अग्रिम राशीच्या स्वरूपात असलेले बॉन्ड्स/डिबेंचर्स व प्रिफरन्स शेअर्स

(क) एएफएस वर्गात ठेवता येऊ शकतील व अग्रिम राशीच्या राशीच्या स्वरूपात असलेल्या इतर गुंतवणुकी (इक्विटी शेअर्स)

४.३.४# २५% मर्यादेतून वगळलेल्या बाबी

पुढील गुंतवणुकी हेल्ड टु मॅच्युरिटी खाली धरल्या जातील व त्या वर्गासाठी २५% ची मर्यादा काढण्यासाठी हिशेबात घेतल्या जाणार नाहीत :

(अ) दुय्यम संस्था व संयुक्त उद्योग ह्यामधील गुंतवणुकी

संयुक्त उद्योग म्हणजे अशी एक संस्था की ज्यात, एखाद्या व्यापारी उद्देशासाठी, ती एफआय व संयुक्त उद्योगाचे भागीदार ह्यांच्या दरम्यान केलेल्या संयुक्त उद्योग करारानुसार एखाद्या एफआयने (तिच्या दुय्यम संस्थेने केलेल्या होल्डिंग्ससह) २५% पेक्षा अधिक इक्विटी भांडवल धारण केलेले असते. ह्याशिवाय, त्या एफआयने उभ्या केलेल्या व त्या एफआयने (तिच्या दुय्यम संस्थेने केलेल्या होल्डिंग्ससह) इक्विटी शेअर भांडवलाच्या २५% पेक्षा अधिक धारण असलेल्या कंपन्यांनाही

संयुक्त उद्योग असे वर्गीकृत केले जाईल. एखाद्या गुंतवणुकीचे हस्तांतरण व एखाद्या कायद्याला अनुसरून एखाद्या एफआयला एखाद्या गुंतवणुकीचे केलेले हस्तांतरण ह्यात फरक केला गेला पाहिजे. ह्यामुळे एखाद्या कायद्याला अनुसरून, एखाद्या एफआयला, एखाद्या कॉर्पोरेट संस्थेचे शेअर्स हस्तांतरित केल्यास (व तिने स्वतःच ते मिळविले नसल्यास) अशा संस्थांनाही संयुक्त उद्योग समजले जाईल व त्यात ठेवलेल्या शेअर्सचे, आरबीआयच्या विद्यमान नॉर्म्सनुसार वर्गीकरण व मूल्यांकन केले जाईल.

केवळ असे इक्विटी होल्डिंग व दुय्यम कंपनीत ठेवलेले शेअर्स फक्त एचटीएम वर्गात टाकण्यात यावेत परंतु जेथे एखादी एफआय (तिच्या दुय्यम संस्थांसह), कर्ज, व्हेचर कॅपिटल सहाय्य इत्यादींच्या परिवर्तनासाठी २५% पेक्षा अधिक इक्विटी मिळविते तेथे हे लागू नाही.

(ब) एखाद्या अग्रिम राशीच्या स्वरूपातच असलेल्या डिबेंचर्स/बॉन्ड्स मध्ये गुंतवणुक

केवळ पुढील बाबतीतच बॉन्ड्स व डिबेंचर्सना ते अग्रिम राशीच्या स्वरूपात असल्याचे समजले जावे :

* तो डिबेंचर/बॉन्ड, प्रकल्प-अर्थसहाय्याच्या प्रस्तावाचा एक भाग म्हणून देण्यात आला आहे आणि त्या बॉन्ड/डिबेंचरची मुदत तीन वर्षे किंवा अधिक आहे

आणि

त्या एफआयचा त्या इश्युमध्ये लक्षणीय (१०% किंवा अधिक) असा भाग आहे.

आणि

* तो इश्यु, एखाद्या खाजगी प्लेसमेंटचा एक भाग आहे - म्हणजे, कर्जदार त्या एफआयकडे आला आहे, पण जेथे त्या एफआयने आमंत्रणावरून भाग घेतला आहे अशा एखाद्या सार्वजनिक इश्युचा तो भाग नाही.

(क) प्रिफरन्स शेअर्स

परिवर्तनीय प्रिफरन्स शेअर्स सोडून अन्य प्रिफरन्स शेअर्स, त्यांच्या निश्चित अशा परिपक्वकालामुळे एचटीएम वर्गात समाविष्ट केले जाऊ शकतात. त्यांचा परिपक्वताकाल कितीही असो - मात्र त्यासाठी पुढील अटी आहेत :

* परिवर्तनीय प्रिफरन्स शेअर्स सोडून, प्रकल्पासाठी अर्थसहाय्याचा एक भाग म्हणून मिळविलेले प्रिफरन्स शेअर्स (जे बॉन्ड्स व शेअर्सना अग्रिम राशीच्या स्वरूपात समजण्यासाठीचे विद्यमान निकष पूर्ण करतात) अग्रिम राशी म्हणूनच समजले जावेत. (असे प्रिफरन्स शेअर्सही, एचटीएम वर्गामधील गुंतवणुकींवरील २५% मर्यादेबाबत विचारात घेतले जाणार नाहीत)

* अग्रिम राशी म्हणून (असे प्रिफरन्स शेअर्सही, एचटीएम वर्गामधील गुंतवणुकींवरील २५% मर्यादेबाबत विचारात घेतले जाणार नाहीत) पात्र समजले जाणा-या कर्जे/डिबेंचर्सचे रूपांतरण करून मिळविलेले प्रिफरन्स शेअर्स हे देखील अग्रिम राशी म्हणून समजले जावेत आणि व त्यानुसार त्यांचे वर्गीकरण व मूल्यांकन केले जावे.

एचटीएम वर्गात ठेवले गेले असल्यास, इतर सर्व प्रिफरन्स शेअर्स, एचटीएम वर्गामधील गुंतवणुकीच्या २५% मर्यादेत गणल्या जावेत. अशा शेअर्सचे मूल्यांकन प्राप्त करण्याच्या मूल्यावरच व ते प्रिमियमवर मिळविले असल्यास कर्ज फेडीच्या (अमॉर्टाइज्ड) मूल्यावर केले जावे. अशा शेअर्सच्या मूल्यामधील तात्पुरती सोडल्यास आलेली अन्य घट, प्रत्येक गुंतवणुकीसाठी निश्चित करून त्यासाठी तरतुद केली जावी आणि त्याची तडजोड इतर शेअर्सपासून मिळणा-या उत्पनाशी केली जाऊ नये.

ह्या वर्गातील गुंतवणुकीच्या विक्रीवरील नफा, प्रथम नफा-तोटा लेखेमध्ये घेतला जावा व त्यानंतर तो कॅपिटल रिझर्व अकाऊंट मध्ये घेतला जावा. विक्रीमधील तोटादेखील नफा-तोटा लेखेमध्ये घेतला जावा.

प्रत्यक्ष परिच्छेद क्र. ४.३.४ व ४.३.५ असे असावेत.

४.४ अॅव्हेलेबल फॉर सेल व हेल्ड फॉर ट्रेडिंग

४.४.१ अॅव्हेलेबल फॉर सेल व हेल्ड फॉर ट्रेडिंग खाली उपलब्ध असलेल्या होल्डिंग ठरविण्याचे स्वातंत्र्य एफआयना असेल आणि हा निर्णय त्या वित्तसंस्था, उद्देशाचा पाया, ट्रेडिंगमधील डावपेच, जोखीम व्यवस्थापनाच्या क्षमता, कराबाबतच्या योजना, मनुष्यबळ-कैशल्ये, भांडवलाची स्थिती ह्यासारख्या बाबी विचारात घेऊन ठरवितील.

४.४.२ हेल्ड फॉर ट्रेडिंग वर्गाखाली वर्गीकृत केलेल्या गुंतवणुकी म्हणजे, व्याजदर/बाजार मूल्य ह्यामधील हालचालीमधून लाभ मिळविण्याची अपेक्षा ठेवली जाते अशा गुंतवणुकी. ह्या सिक्युरिटीजची विक्री ९० दिवसांच्या आत करावी लागते. लिक्विडिटीची बिकट स्थिती किंवा आत्यंतिक अस्थिरता किंवा एकाच दिशेने जाणारा बाजार अशा अपवादात्मक परिस्थितीमुळे एफआय, ९० दिवसांच्या आत सिक्युरिटीजची विक्री करू शकत नसल्यास, ती सिक्युरिटी, अॅव्हेलेबल फॉर सेल वर्गात टाकण्यात यावी.

४.४.३ दोन्हीही वर्गातील गुंतवणुकीच्या विक्रीचा नफा किंवा तोटा, नफा-तोटा लेखेत समाविष्ट केला जावा.

४.५ वर्गामध्ये स्थानांतर

४.५.१ वित्तसंस्थांनी, त्यांच्या संचालक मंडळाच्या/अलकोच्या/गुंतवणुक समितीच्या मंजूरीने वर्षातून एकदा, त्यांच्या गुंतवणुकीचे हेल्ड टु मॅच्युरिटी वर्गात/वर्गापासून दुस-या वर्गात स्थानांतर करावे. सर्वसाधारणतः असे स्थानांतर लेखा वर्गाच्या सुरुवातीस करण्याची परवानगी आहे. त्या लेखा वर्षाच्या उर्वरित भागात त्या वर्गात/वर्गापासून अन्यत्र पुनः स्थानांतर करण्यास परवानगी नाही.

४.५.२ वित्तसंस्थांनी, त्यांच्या संचालक मंडळाच्या/अलकोच्या/गुंतवणुक समितीच्या मंजूरीने वर्षातून एकदा, त्यांच्या गुंतवणुकीचे अॅव्हेलेबल फॉर सेल वर्गात/वर्गापासून दुस-या वर्गात स्थानांतर करावे. असे स्थानांतर वित्तसंस्थांचे मुख्य अधिकारी/अलकोचे प्रमुख ह्यांच्या संमतीने केले जावे. तथापि त्यासाठी संचालक मंडळ/अलको ह्यांची मंजूरी मिळणे आवश्यक आहे.

४.५.३ हेल्ड फॉर ट्रेडिंग वर्गापासून, अॅव्हेलेबल फॉर ट्रेडिंग वर्गात स्थानांतर करण्यास सर्वसाधारण परवानगी नाही. तथापि, वर दिल्यानुसार अपवादात्मक परिस्थितीत, स्थानांतराणाच्या तारखेस मूल्य-हास झाला असल्यास, संचालक मंडळ/अलको/गुंतवणुक समिती ह्यांच्या मंजूरीने तसे करण्यास परवानगी आहे.

४.५.४ सर्व परिस्थितीच्या स्क्रिप्सचे, एका वर्गातून दुस-या वर्गात करावयाचे हस्तांतरण, हस्तांतरणाच्या तारखेस त्या स्क्रिपचे प्राप्ती मूल्य/पुस्तकी मूल्य/बाजार मूल्य ह्यापैकी जे किमान असेल त्या मूल्यावरच केले जावे आणि अशा हस्तांतरणावर काही घसारा असल्यास त्यासाठी तरतुद केली जावी.

४.५.५ एचटीएम वर्गात/वर्गापासून केलेल्या विक्रीची व हस्तांतरणांची किंमत वर्षाच्या सुरुवातीस एचटीएम वर्गात ठेवलेल्या गुंतवणुकीच्या पुस्तकी मूल्याच्या ५% पेक्षा अधिक असल्यास, त्या एफआयने एचटीएम वर्गात ठेवलेल्या गुंतवणुकीचे पुस्तक-मूल्य प्रकट करावे आणि बाजार मूल्यापेक्षा पुस्तकी मूल्य किती जास्त आहे (ज्यासाठी तरतुद केलेली नाही) ते निर्देशित करावे. हे प्रकटीकरण, त्या एफआयच्या ऑडिटेड वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रामधील, नोट्स टु अकाऊंट्स मध्ये प्रकट करणे आवश्यक आहे.

५. गुंतवणुकीचे मूल्यांकन

५.१ हेल्ड टु मॅच्युरिटी

५.१.१ हेल्ड टु मॅच्युरिटीखाली वर्गीकृत केलेल्या गुंतवणुकी बाजारासाठीच ठेवणे आवश्यक नाही आणि त्यांचे प्राप्ती-मूल दर्शनी मूल्यापेक्षा अधिक नसल्यास त्या प्राप्तीमूल्यावरच ठेवल्या जाऊ शकतात - अधिक असल्यास मात्र, त्यांच्या परिपक्वता कालापर्यंतच्या कालासाठीचे प्रिमियमबाबत कर्ज फेडीची तरतुद (अमॉर्टाईज) केली जावी.

५.१.२ वित्तसंस्थांनी, दुय्यम संस्था/संयुक्त उद्योग ह्यामध्ये त्यांनी केलेल्या व हेल्ड टु मॅच्युरिटीखाली ठेवलेल्या त्यांच्या गुंतवणुकीच्या मूल्यात झालेली घट (तात्पुरती सोडून) ओळखावी व त्यासाठी तरतुद करावी. असा मूल्य-हास ठरवावा व त्याबाबत प्रत्येक गुंतवणुकीसाठी तरतुद करावी.

५.१.३ -हास झाला आहे की नाही हे ठरविणे एक सततची प्रक्रिया असून पुढील परिस्थितीत ते ठरविण्याची गरज आहे

(अ) -हास/घट झाली आहे हे सुचविणारा प्रसंग ह्यात पुढील समाविष्ट आहेत

(१) कंपनीने तिची कर्ज-दायित्वे पूर्ण करण्यात कसुरी केली आहे.

(२) त्या कंपनीच्या कोणत्याही बँकेतील/एफआयमधील कर्ज रकमेचे/पुनर्रचना करण्यात आली आहे.

(३) त्या कंपनीचे क्रेडिट रेटिंग, गुंतवणुक दर्जापेक्षाही कमी करण्यात आले आहे.

(ब) त्या कंपनीला सतत तीन वर्षे तोटाच झाल्याने आणि तिचे निव्वळ मूल्य २५% किंवा त्यापेक्षा अधिक कमी झाले आहे.

(क) एखादी नवी कंपनी किंवा प्रकल्पाच्या बाबतीत जेथे, ब्रेक-इव्हन पॉईंटची मूळ तारीख व पुढे ढकलली जाते (म्हणजे ठरविलेल्या मूळ कालावधीत ब्रेक-इव्हन पॉईंट साध्य होत नाही).

५.१.४ एखादी दुय्यम संस्था, संयुक्त उद्योग किंवा गुंतवणुक ह्यांच्या बाबतीत जेव्हा काही अपाय झाला आहे काय हे ठरविण्याची गरज पडते तेव्हा, त्या एफआयने, एखाद्या नामांकित/सक्षम परीक्षकाकडून गुंतवणुकीचे मूल्यामापन करून घ्यावे, आणि अपाय/हानि झाली असल्यास त्यासाठी तरतुद करावी.

५.२ अॅव्हेलेबल फॉर सेल

५.२.१ विक्रीसाठी उपलब्ध (अॅव्हेलेबल फॉर सेल) वर्गामधील वैय्यक्तिक स्क्रिप, वर्ष अखेरीस किंवा अधिक वेळा केवळ बाजारासाठीच ठेवली जावी. खाली दिलेल्या प्रत्येक वर्गाखालील मूल्य-हास ओळखला जावा व त्यासाठी संपूर्णपणे तरतुद केली जावी आणि ह्या वर्गाखालील निव्वळ मूल्यवृद्धी (अॅप्रिसिएशन) दुर्लक्षित केले जावे. पुनर मूल्यांकनानंतर ह्या सिक्युरिटीजच्या पुस्तकी मूल्यात कोणताही बदल होणार नाही.

५.२.२ गुंतवणुकीचे वर्ग पुढीलप्रमाणे असतील (१) सरकारी सिक्युरिटीज (२) मंजुरीप्राप्त इतर सिक्युरिटीज (३) शेअर्स (४) डिबेंचर्स व बॉन्ड्स (५) दुय्यम कंपन्या/संयुक्त उद्योग (६) इतर (सीपी, म्युच्युअल फंडांचे युनिट्स इत्यादि)

५.२.३ ह्या वर्गाखालील सिक्युरिटींचे स्क्रिपनिहाय मूल्यांकन केले जाईल आणि वरीलप्रमाणे असलेल्या प्रत्येक वर्गाबाबतचा मूल्य-हास/मूल्यवृद्धि एकत्र केली जाईल. निव्वळ मूल्य-हासासाठी (असल्यास) तरतुद केली जाईल. निव्वळ मूल्यवृद्धी (असल्यास) दुर्लक्षित केली जावी. कोणत्याही एका वर्गातील निव्वळ मूल्य-हासासाठी केलेली तरतुद, इतर कोणत्याही वर्गातील निव्वळ मूल्यवृद्धीमुळे कमी केली जाऊ नये.

५.२.४ कोणत्याही वर्षामध्ये, विक्रीसाठी उपलब्ध वर्गात मूल्य-हास झाल्याने करावयाच्या तरतुदी, नफा तोटा लेखेमध्ये डेबिट कराव्यात आणि त्याच्या सममूल्य रक्कम (निव्वळ करलाभ) किंवा इन्वेस्टमेंट फ्लक्चुएशन रिझर्व अकाऊंटमध्ये उपलब्ध असलेली शिल्लक, ह्यापैकी कमी असेल ती रक्कम, इन्वेस्टमेंट फ्लक्चुएशन रिझर्व अकाऊंटमधून, नफा तोटा लेखेत हस्तांतरित केली जावी. विक्रीसाठी उपलब्धमध्ये मूल्य-हास झाल्याने केलेल्या तरतुदी, कोणत्याही वर्षात, आवश्यक रकमेपेक्षा अधिक झाल्या असल्यास, ती अतिरिक्त रक्कम नफा-तोटा लेखेमध्ये क्रेडिट करण्यात यावी आणि सममूल्य रक्कम, ह्या वर्गात गुंतवणुक करण्यासाठी, भावी मूल्य-हासाची तरतुद म्हणून इन्वेस्टमेंट फ्लक्चुएशन रिझर्व अकाऊंटमध्ये विनियोजित केली जावी. तरतुदीसाठी नफा-तोटा लेखेत डेबिट केलेल्या रकमा व अतिरिक्त तरतुदी रिव्हर्स करण्यासाठी नफा-तोटा लेखेत क्रेडिट केलेल्या रकमा ह्या एक्सपेंडिचर्स-प्रोव्हिजन्स अँड कॉर्टिजन्सीज ह्या शीर्षकाखाली अनुक्रमे डेबिट व क्रेडिट केल्या जाव्यात. नफा-तोटा लेखेमध्ये विनियोजित (अॅप्रोप्रिएटेड) केलेल्या रकमा आणि इन्वेस्टमेंट फ्लक्चुएशन रिझर्व मधून नफा-तोटा लेखेत हस्तांतरित केलेल्या रकमा ह्या, त्या वर्षाचा नफा ठरविल्यानंतर बिलो दि लाईन बाबी म्हणून दाखविण्यात याव्यात.

५.३ हेल्ड फॉर ट्रेडिंग

ह्या वर्गाखाली ठेवलेल्या वैयक्तिक स्क्रिप्सचे दरमहा किंवा त्यापेक्षा अधिक वेळा पुनर्मूल्यांकन केले जावे आणि वरील सहा वर्गातील प्रत्येक वर्गातील निव्वळ मूल्यवृद्धी/मूल्य-हास इनकम अकाऊंटमध्ये ओळखला जावा. पुनर्मूल्यांकनानुसार, वैयक्तिक स्क्रिप्सचे पुस्तकी मूल्य बदलत राहिल.

५.४ सर्वसाधारण

जेथे व्याज/मुद्दल थकित झाले आहे अशा, वरील तीनपैकी कोणत्याही वर्गात समाविष्ट केलेल्या सिक्युरिटीच्या बाबतीत, एफआयनी त्या सिक्युरिटीवरील उत्पन्न हिशेबात घेऊ नये आणि त्या गुंतवणुकीच्या मूल्यामधील मूल्य-हासासाठी तरतुद करावी. इतर कार्यकारी सिक्युरिटीजच्या मूल्यवृद्धी विरुद्ध, एफआयनी, अकार्यकारी सिक्युरिटीजच्या बाबतीमधील मूल्य-हास सेट-ऑफ करू नये.

५.५ बाजार मूल्य

विक्रीसाठी उपलब्ध आणि हेल्ड फॉर ट्रेडिंग ह्या वर्गात समाविष्ट केलेल्या गुंतवणुकीच्या नियतकालिक मूल्यांकनासाठी बाजार मूल्य म्हणजे, स्टॉक एक्सचेंजेसवरील ट्रेड/कोट्स मधील स्क्रिप्सचे बाजारमूल्य, एसजीएल खात्यातील व्यवहारांमधील मूल्य, आरबीआयची मूल्य-सूचि, प्रायमरी डीलर्स असोशिएशन ऑफ इंडियाने (पीडीएआय), फिक्सड इनकम मनी मार्केट अँड डेरिवेटिव्ज असोशिएशन ऑफ इंडिया (एफआयएमएमडीए) ह्यांच्या बरोबर संयुक्तपणे व नियतकालिकतेने घोषित केलेल्या किंमती. अनकोटेड सिक्युरिटीजच्या बाबत खाली दिलेल्या कार्यरीतीचे अनुसरण करावे.

५.६ अनकोटेड सिक्युरिटीजचे मूल्यांकन

५.६.१ केंद्र सरकारच्या सिक्युरिटीज

- (१) केंद्र सरकारच्या अनकोटेड सिक्युरिटीजचे मूल्यांकन, एफआयनी, पीडीएआय/एफआयएमएमडीए ह्यांनी नियतकालिकतेने दिलेल्या किंमती/वायटीएम दरांवर आधारित असे करावे.
- (२) ट्रेझरी बिलांचे मूल्यांकन त्यांच्या वहन-मूल्यावर केले जावे.
- (३) मूल्यांकनापुरत्याच सीमित उद्देशासाठी, भारत सरकारने लाभार्थी संस्थांना थेट दिलेल्या व एसएलआर दर्जा नसलेल्या सर्व खास सिक्युरिटीजचे मूल्यांकन, भारत सरकारच्या सिक्युरिटीवरील संलग्न उत्पन्नाच्या वर २५

बीपीएस पर्यंत केले जावे. सध्या अशा खास सिक्युरिटीज म्हणजे, ऑईल बॉन्ड्स, फर्टिलायझर बॉन्ड्स, युनिट ट्रस्ट ऑफ इंडिया, आयएफसीआय लि., फूड कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया, इंडस्ट्रियल इन्वेस्टमेंट बँक ऑफ इंडिया लि., पूर्वीची आयडीबीआय व पूर्वीची शिपिंग डेवलपमेंट फायनान्स कॉर्पोरेशन ह्यांना दिलेले बॉन्ड्स.

५.६.२ राज्य सरकारांच्या सिक्युरिटीज

राज्य सरकारांच्या अनकोटेड सिक्युरिटीचे मूल्यांकन, पीडीएआय/एफआयएमएमडीए ह्यांनी नियतकालिकतेने दिलेल्या, व समान परिपक्वता असलेल्या केंद्र सरकारच्या सिक्युरिटीच्या उत्पन्नापेक्षा २५ बेसिस पॉईंट्स अधिक व वायटीएम रीत वापरून केले जाईल.

५.६.३ इतर मंजूरीप्राप्त सिक्युरिटीज

मंजूरीप्राप्त असलेल्या सिक्युरिटीचे मूल्यांकन पीडीएआय/एफआयएमएमडीए ह्यांनी नियतकालिकतेने दिलेल्या, व समान परिपक्वता असलेल्या केंद्र सरकारच्या सिक्युरिटीच्या उत्पन्नापेक्षा २५ बेसिस पॉईंट्स अधिक व वायटीएम रीत वापरून केले जाईल.

५.६.४ डिबेंचर्स/बॉन्ड्स

अग्रिम राशीच्या स्वरूपात असलेल्या डिबेंचर्स/बॉन्ड्स सोडून इतर सर्व बॉन्ड्स/डिबेंचर्स मूल्यांकन वायटीएम धर्तीवर केले जाईल. असे डिबेंचर्स, निरनिराळी रेटिंगज असलेल्या निरनिराळ्या कंपन्यांचेही असू शकतील. अशा डिबेंचर्सचे मूल्यांकन, पीडीएआय/एफआयएमएमडीएने नियतकालिकतेने दिलेल्या व केंद्र सरकारच्या सिक्युरिटींसाठी असलेल्या वायटीएम दरांच्या वर योग्य प्रकारे केले जाईल.

५.६.५ रेटिंग एजन्सीज्नी त्या बॉन्ड्स/डिबेंचर्सना दिलेल्या रेटिंगनुसार असे मार्क-अप, पुढील अटींवर केले जाईल

(अ) रेटेड डिबेंचर्स/बॉन्ड्ससाठी वापरलेला वायटीएम दर, तेवढ्याच परिपक्वतेच्या भारत सरकारच्या कर्जासाठी लागू असलेल्या दरापेक्षा ५० बेसिस पॉईंट्स अधिक असावा.

(ब) अनरेटेड डिबेंचर्स/बॉन्ड्ससाठी, वायटीएमसाठी वापरलेला दर, त्याच परिपक्वतेच्या रेटेड बॉन्ड्स/डिबेंचर्सना लागू असलेल्या दरापेक्षा कमी नसावा. अनरेटेड बॉन्ड्ससाठीचा मार्क-अप, त्या एफआयने घेतलेल्या कर्ज जोखमीचा निर्देशक असावा.

(क) जेथे बॉन्ड्स/डिबेंचर्सवरील व्याज/मुद्दल थकित झाले आहे तेथे, अग्रिम राशी म्हणून समजल्या गेलेल्या/जाणा-या बॉन्ड्स/डिबेंचर्स प्रमाणेच त्या बॉन्ड्स/डिबेंचर्ससाठी तरतुद केली जावी.

जेथे ठरलेल्या तारखेस मुद्दल किंवा व्याज थकित झाले आहे अशा बॉन्ड्स/डिबेंचर्स बाबतच्या मूल्य-हास/तरतुदीच्या आवश्यकता, इतर बॉन्ड्स/डिबेंचर्स बाबतच्या मूल्यवृद्धी विरुद्ध सेट-ऑफ करण्यास परवानगी नाही.

जेथे बॉन्ड/डिबेंचर कोट केला गेला आहे आणि मूल्यांकनाच्या तारखेच्या १५ दिवस आधी व्यवहार झाले आहेत तेथे, स्वीकारलेले मूल्य, ज्या व्यवहाराची स्टॉक एक्सचेंजवर नोंदणी केलेल्या दरापेक्षा अधिक असू नये.

५.६.६ झीरो कुपन बॉन्ड्स (झेडसीबी)

एफआयनी ह्यापुढे, प्रचालकाने (इश्युअर) सर्व उपवर्जित व्याजासाठी सिंकिंग फंड तयार केल्याशिवाय व तो फंड तरल अशा गुंतवणुकीत/सिक््युरिटीजमध्ये (सरकारी बॉन्ड्स) गुंतविला असल्याशिवाय, झीरो कुपन बॉन्ड्समध्ये (झेड सीबी) गुंतवणुक करू नये. तसेच एफआयनी त्यांच्या झेडसीबीमधील गुंतवणुकीसाठी रास्त/वाजवी मर्यादा ठेवाव्यात.

५.६.७ प्रिफरन्स शेअर्स

(अ) अग्रिम राशींच्या स्वरूपात नसलेले प्रिफरन्स शेअर्स

(अ.१) करमुक्त प्रिफरन्स शेअर्स

आमच्याकडे आलेल्या काही चौकशांच्या संदर्भात, सांगण्यात येते की, आयकर अधिनियमाखाली, प्रिफरन्स शेअर्सवरील डिव्हिडंड करमुक्त होता तेव्हा, अशा प्रिफरन्स शेअर्सचे मूल्यांकन करण्यासाठी, ऑक्टोबर २००९ मध्ये पुढील मार्गदर्शक तत्वे देण्यात आली होती.

एचटीएम वर्गात ठेवलेले प्रिफरन्स शेअर्स सोडल्यास अनकोटेड करमुक्त प्रिफरन्स शेअर्सचे मूल्यांकन करण्यासाठी, एफआयएमएमडीने, करमुक्त बॉन्ड्स मूल्यांकनाबाबत तयार केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांचे, पुढील कार्यरीतीनुसार अनुपालन केले जावे.

(अ) प्रिफरन्स शेअर्सवरील नॉमिनल (करमुक्त) डिव्हिडंड दर, त्या एफआयच्या आयकर दराने ग्रॉस-अप करावा. हा करसहित डिव्हिडंड दर मिळविण्यासाठी दर वर्षी बदलू शकतो

(ब) एफआयएमएमडीने घोषित केलेल्या दरांवरून, समान अवशिष्ट परिपक्वतेच्या भारत सरकारच्या सिक््युरिटीचा वायटीएम शोधून काढावा.

(क) एफआयएमएमडीने त्या जोखीम वर्गासाठी विहित केलेला व लागू असलेला क्रेडिट स्प्रेड/रिस्क प्रिमियम (त्या प्रिफरन्स शेअर्सच्या रेटिंग अनुसार), वरील पायरी (ब) नुसार मिळविलेल्या, जीओआय सिक््युरिटीच्या वायटीएममध्ये मिळवा.

(ड) अनरेटेड प्रिफरन्स शेअर्सबाबत, वरील (ब) अनुसार मिळालेल्या, जीओआय सिक््युरिटीच्या वायटीएममध्ये, मिळवावयाचा क्रेडिट स्प्रेड/रिस्क प्रिमियम पुढीलप्रमाणे ठरविला जातो

(१) अनरेटेड प्रिफरन्स शेअर्स देणा-या कंपनीकडे, आऊटस्टँडिंग असलेले इतर रेटेड संलेख असल्यास, त्या रेटिंगच्या एक पायरी खाली असलेले रेटिंग समजले जावे. (उदा. - एएए रेटिंगसाठी एए रेटिंग समजले जावे). त्या कंपनीने दिलेले एकापेक्षा अधिक रेटेड संलेख आऊटस्टँडिंग असल्यास, अगदी अलिकडेच दिलेल्या संलेखाचे रेटिंग ओळखले/धरले जावे. अशा रेटिंगशी संलग्न असलेला, व एफआयएमएमडीने घोषित केलेला रिस्क स्प्रेड हाच, त्या जीओआय सिक््युरिटीच्या वायटीएममध्ये मिळविला जावा.

(२) प्रिफरन्स शेअर देणा-या कंपनीचा त्या नसून रेटिंग न दिला गेलेला एखादा संलेख आऊटस्टँडिंग असल्यास, किमान गुंतवणुक दर्जाला (म्हणजे, बीबीबी रेटेड बॉन्डला) लागू असलेल्या स्प्रेड पेक्षा कमी नसलेला क्रेडिट स्प्रेड, त्या जीओआय सिक््युरिटीच्या वायटीएममध्ये मिळविला जावा.

(ई) वरील पायरी (अ) मधील, ग्रॉस अप/कर-सहित दराची, वरील (क) किंवा (ड) मधील, त्या शेअरच्या रिस्क अँडजस्टेड वायटीएमशी तुलना करा आणि त्यापैकी अधिक असलेला दर हाच, त्या प्रिफरन्स शेअरचे मूल्यांकन करण्यासाठीचा परिणामी वायटीएम असेल.

(फ) जेथे प्रिफरन्स शेअर्समधील गुंतवणुक, पुनर्वसनाचा एक भाग म्हणून केलेली असेल तेथे वायटीएम, समान परिपक्वतेच्या जीओआय कर्जाच्या वायटीएम/कुपन रेटच्या १.५% पेक्षा अधिक नसावा.

(ग) जेथे प्रिफरन्स डिव्हिडंड्स थकित झाले आहेत तेथे उपाजित (अॅक्रुड) डिव्हिडंडसाठी (प्रलंबतेचा काल विद्यमान प्रुडेंशियल नॉर्म्सनुसार धरला जावा) कोणतेही क्रेडिट घेतले जाऊ नये आणि वायटीएमवर ठरविलेले मूल्य, ती थकबाकी एका वर्षासाठी असल्यास किमान १५% ने आणि एक वर्षापेक्षा अधिक थकबाकी असल्यास १५% पेक्षा अधिक दराने डिसकाउंट केले जावे. जेथे डिव्हिडंड थकित झाले आहेत अशा अ-कार्यकारी शेअर्सच्या बाबतीत काढलेला मूल्य-हास/तरतुदीच्या आवश्यकता, इतर प्रिफरन्स शेअर्सच्या मूल्यवृद्धी विरुद्ध सेट-ऑफ केला जाऊ नये.

(ह) मूल्यांकनाच्या तारखेपूर्वी १५ दिवस आधी पर्यंत एखाद्या प्रिफरन्स शेअरचे स्टॉक एक्सचेंजवर ट्रेडिंग झाले असल्यास त्याचे मूल्य त्या शेअरचे ट्रेडिंग झालेल्या मूल्यापेक्षा अधिक असू नये.

अ-२ करपात्र डिव्हिडंड असलेले प्रिफरन्स शेअर्स

फायनान्स अॅक्ट, २००२ मधील डिव्हिडंडच्या उत्पन्नावरील करामधील बदलांचा विचार करता (ह्या अधिनियमानुसार आता, करासाठी, मिळणारे डिव्हिडंड व दिले जाणारे डिव्हिडंड ह्यात सेट-ऑफ करण्यास परवानगी आहे) प्रिफरन्स शेअर्सवरील करमुक्ततेसाठी वायटीएममध्ये तडजोड करणे आवश्यक नाही. अकोटेड प्रिफरन्स शेअर्ससाठी पुढील मूल्यांकन रीतीचे अनुसरण करावे

(अ) प्रिफरन्स शेअर्सच्या प्रोफाईलनुसार त्यांचा वायटीएम निश्चित करावा

(ब) समान अवशिष्ट परिपक्वतेच्या जीओआय सिक्युरिटीसाठी वायटीएम ठरवा आणि पुढील अटीनुसार, रेटिंग एजन्सीनी त्या प्रिफरन्स शेअर्सना दिलेल्या रेटिंगनुसार लागू असलेला क्रेडिट स्प्रेड/रिस्क प्रिमियम त्यात मिळवा :-

(१) अनरेटेड प्रिफरन्स शेअर्ससाठी वायटीएम काढण्यासाठी वापरलेला दर, सममूल्य परिपक्वतेच्या, रेटेड प्रिफरन्स शेअर्सना लागू असलेल्या दरापेक्षा कमी नसावा अनरेटेड प्रिफरन्स शेअर्ससाठी असलेला मार्क-अप, ती एफआय घेत असलेल्या कर्ज जोखमीचा निर्देशक असावा. अनरेटेड प्रिफरन्स शेअर्स देणा-या कंपनीकडे थकित असलेले इतर रेटेड संलेख असल्यास, त्या रेटिंगच्या एक पायरी खाली असलेले रेटिंग धरले जावे (उदा. - एएए रेटिंगसाठी, एए रेटिंग धरावे). त्या कंपनीने दिलेले एकापेक्षा अधिक रेटेड संलेख आऊटस्टँडिंग असल्यास, त्या संलेखाला अगदी अलिकडे दिलेले रेटिंग ग्राह्य समजावे. त्या जीओआय सिक्युरिटीच्या वायटीएममध्ये मिळविण्यासाठी, अशा रेटिंगशी संलग्न असलेला रिस्क स्प्रेड हा, एफआयएमएमडीएने घोषित केलेल्या रिस्क स्प्रेड एवढा असेल. प्रिफरन्स शेअर्स देणा-या कंपनीच्या इतर कोणत्याही संलेखाचे रेटिंग केले गेले असून तो आऊटस्टँडिंग असल्यास, जीओआय सिक्युरिटीच्या वायटीएममध्ये मिळविण्यासाठी, किमान गुंतवणुक दर्जाच्या (म्हणजे बीबीबी रेटेड बॉंड) बॉंडला लागू असलेल्या स्प्रेड पेक्षा कमी नसलेला क्रेडिट स्प्रेड लागू होईल.

(२) जेथे प्रिफरन्स शेअर्समधील गुंतवणुक ही पुनर्वसनाचाच एक भाग आहे तेथे वायटीएम दर हा, कुपन रेट/समान परिपक्वतेच्या जीओआय कर्ज दराच्या १.५% पेक्षा कमी नसावा.

(क) प्रिफरन्स शेअर्सचे मूल्यांकन पुढील सूत्रानुसार करावे :

(प्रिफरन्स शेअरचा वायटीएम)

*१००

(वरील पायरी (ब) नुसार मिळालेला दर)

मात्र ह्यासाठी पुढील अटी आहेत -

(१) जेथे प्रिफरन्स डिव्हिडंड्स थकित झाले आहेत तेथे उपाजित (ॲक्युड) डिव्हिडंडसाठी (प्रलंबतेचा काल विद्यमान प्रुडेंशियल नॉर्म्सनुसार धरला जावा) कोणतेही क्रेडिट घेतले जाऊ नये आणि वायटीएमवर ठरविलेले मूल्य, ती थकबाकी एका वर्षासाठी असल्यास किमान १५% ने आणि एक वर्षापेक्षा अधिक थकबाकी असल्यास १५% पेक्षा अधिक दराने डिसकाऊंट केले जावे. जेथे डिव्हिडंड थकित झाले आहेत अशा अ-कार्यकारी शेअर्सच्या बाबतीत काढलेला मूल्य-हास/तरतुदीच्या आवश्यकता, इतर प्रिफरन्स शेअर्सच्या मूल्यवृद्धी विरुद्ध सेट-ऑफ केला जाऊ नये.

(२) मूल्यांकनाच्या तारखेपूर्वी १५ दिवस आधी पर्यंत एखाद्या प्रिफरन्स शेअरचे स्टॉक एक्सचेंजवर ट्रेडिंग झाले असल्यास त्याचे मूल्य त्या शेअरचे ट्रेडिंग झालेल्या मूल्यापेक्षा अधिक असू नये.

(ब) अग्रिम राशीच्या स्वरूपातील प्रिफरन्स शेअर्स

पूर्वी व्याख्या केल्यानुसार (वरील परिच्छेद ४.३.४ (क) शी तुलना करा) अग्रिम राशीच्या स्वरूपातील प्रिफरन्स शेअर्सचे मूल्यांकन प्रचालक कंपनीच्या आऊटस्टँडिंग कर्जाचे ॲसेट-वर्गीकरण त्यांना लावून केले जावे आणि प्रिफरन्स शेअर्सच्या मूल्यामधील मूल्य-हासासाठी त्यानुसार तरतुद केली जावी. अशी कर्जे स्टँडर्ड वर्गातील असल्यास, अशा शेअर्सच्या मूल्यामधील मूल्य-हास काढण्यासाठी, स्टँडर्ड लोन ॲसेट्सना लागू असणा-या नॉर्म्सनुसार तरतुद करणे आवश्यक आहे. ही कर्जे शंकास्पद कर्ज वर्गातील असल्यास, ठेवलेले प्रिफरन्स शेअर्सना एक अप्रतिभूतित सुविधा समजले जावे व त्यासाठी संपूर्णपणे तरतुद केली जावी. अग्रिम राशीच्या स्वरूपातील कर्जे/डिबेंचर्स ह्यांच्या रुपांतरणातून मिळविलेले प्रिफरन्स शेअर्स कर्ज-सममूल्य समजले जाऊ शकतात. अशा शेअर्सना डिव्हिडंड प्रदानाचे दायित्वही असेल.

ह्यासाठी, शेअर्स दिले असलेल्या कर्जदार कंपनीविरुद्ध कोणतेही कर्ज थकित झाले नाही अशा बाबतीत, परतफेडीच्या रेकॉर्डनुसार, त्या प्रिफरन्स शेअर्सवरील डिव्हिडंडच्या पोचीचे रेकॉर्डही, त्या प्रिफरन्स शेअर्स ॲसेट वर्गीकरण करण्यासाठी पाहिले जावे. ॲसेट वर्गीकरण करण्यासाठी, त्या प्रिफरन्स शेअर्सवरील डिव्हिडंड प्रदानाची ठरलेली (ड्यु) तारीख, हीच संबंधित कंपनीच्या वार्षिक लेखा समाप्तीची तारीख समजली जावी.

त्यानुसार, प्रिफरन्स शेअर्स देणा-या कंपनीच्या वार्षिक लेखा समाप्तीच्या तारखेपासून ९० दिवसांच्या आत त्या शेअर्सवरील डिव्हिडंड न मिळाल्यास, ते शेअर्स एनरीआय म्हणून समजले जावेत व त्यानुसार तरतुद केली जावी.

(क) प्रकल्पांशी संबंधित नसलेले व विमोचनीय प्रिफरन्स शेअर्स

असे प्रिफरन्स शेअर्स एचटीएम वर्गात, २५% मर्यादेत ठेवण्यासाठी पात्र असल्याने, त्यांचे मूल्यांकन प्राप्तीचे मूल्य/कर्ज फेडीच्या (अमोर्टाईज्ड) मूल्यावर केले जाऊ शकते. मात्र त्यासाठी मूल्यातील

कायमच्या घटीसाठी (डिम्युनिशन) तरतुद केली असावी व त्यासाठी डिव्हिडंडचे प्रदान हही एक संबंधित घटक असेल

५.६.८ इक्विटी शेअर्स

(अ) अग्रिम राशीच्या स्वरूपातील इक्विटी शेअर्स

अग्रिम राशीच्या स्वरूपात असलेली धारणे सक्तीने विक्रीसाठी उपलब्ध वर्गात ठेवली जावीत. ते इक्विटी शेअर्स, प्रकल्प-अर्थसहाय्यासाठीच्या प्रस्तावाचा एक भाग म्हणून दिले गेले असल्यास, ते अग्रिम राशीच्या स्वरूपात धरले जावेत. अशा इक्विटी शेअर्सचे मूल्यांकन, प्रचालक कंपनीच्या आऊटस्टँडिंग कर्जाचे ॲसेट-वर्गीकरण त्यांना लावून केले जावे आणि प्रिफरन्स शेअर्सच्या मूल्यामधील मूल्य-हासासाठी त्यानुसार तरतुद केली जावी. अशी कर्जे स्टँडर्ड वर्गातील असल्यास, अशा शेअर्सच्या मूल्यामधील मूल्य-हास काढण्यासाठी, स्टँडर्ड लोन ॲसेट्सना लागू असणा-या नॉर्म्सनुसार तरतुद करणे आवश्यक आहे. ही कर्जे शंकास्पद कर्ज वर्गातील असल्यास, ठेवलेले प्रिफरन्स शेअर्सना एक अप्रतिभूतित सुविधा समजले जावे व त्यासाठी संपूर्णपणे तरतुद केली जावी.

ते शेअर्स देणा-या कंपनीविरुद्ध कोणतेही कर्ज आऊटस्टँडिंग नसल्याच्या परिस्थितीतील इक्विटी शेअर्सचे मूल्यांकन, ते अधिसूचित व कोटेड असल्यास, बाजार मूल्याने केले जावे - मात्र अगदी अलिकडील मार्केट-कोटेशन हे, मूल्यांकनाच्या तारखेस, ३० दिवसांपेक्षा अधिक जुने नसावे.

अशा बाबतीतील बाजार मूल्य केवळ एखाद्याच किंवा कमी रकमेच्या व्यवहारावर आधारित नसावे, तर ते, हातभर अंतरावरील दोन स्वतंत्र पक्षकारांदरम्यान झालेल्या व वाजवी आकारमानाच्या व्यवहारामध्ये दिसून आलेल्या मूल्यावर आधारित असावे.

असे शेअर्स थिनली ट्रेडेड शेअर्स म्हणून दिसत असले तरी त्यांचे मूल्यांकन विद्यमान नॉर्म्सनुसार केले जावे. अनकोटेड इक्विटी शेअर्सचे (किंवा जेथे सध्याची कोटेशनस उपलब्ध नाहीत असे) मूल्यांकन, त्या कंपनीच्या अगदी अलिकडील ताळेबंदातून काढलेल्या ब्रेक अप मूल्याने (पुनर्मूल्यांकनासाठीचा राखीव निधी विचारात न घेता) केले जावे. (अगदी अलिकडील ताळेबंद उपलब्ध नसल्यास, त्या शेअर्सचे मूल्यांकन रु.१/- प्रति कंपनी केले जावे)

(ब) अग्रिम राशीच्या स्वरूपात नसलेले इक्विटी शेअर्स

इक्विटी शेअर्समध्ये इतर गुंतवणुकीबाबत, बाजार मूल्यानुसार (म्हणजे, स्टॉक एक्सचेंजवरील ट्रेड/कोट्स ह्यामधून उपलब्ध असलेले त्या स्क्रिपचे बाजार मूल्य) केले जावे. चालु कोटेशनस उपलब्ध नाहीत किंवा स्टॉक एक्सचेंजवर कोट केलेले नाहीत अशा शेअर्सबाबत, अशा शेअर्सचे मूल्यांकन, ब्रेक-अप मूल्यावर (पुनर्मूल्यांकनाचा राखीव निधी विचारात घेता) केले जावे आणि हे मूल्य, कंपनीच्या अगदी अलिकडील ताळेबंदावरून समजता येते. (अगदी अलिकडील ताळेबंद उपलब्ध नसल्यास, त्या शेअर्सचे मूल्यांकन रु.१/- प्रति कंपनी केले जावे)

व्याख्या

(अ) कोटेड इक्विटी शेअर

मूल्यांकनाच्या तारखेस अगदी अलिकडील मार्केट कोटेशन उपलब्ध असल्यास एखादा इक्विटी शेअर ३० दिवसांपेक्षा अधिक जुना असल्यास त्याला अनकोटेड गुंतवणुक समजले जावे आणि त्याचे मूल्यांकन विहित केल्यानुसार ब्रेक-अप मूल्यावर केले जावे. ह्याशिवाय, अशा बाबतीतील बाजार मूल्य केवळ एखाद्याच किंवा कमी रकमेच्या व्यवहारावर आधारित

नसावे, तर ते, हातभर अंतरावरील दोन स्वतंत्र पक्षकारांदरम्यान झालेल्या व वाजवी आकारमानाच्या व्यवहारामध्ये दिसून आलेल्या मूल्यावर आधारित असावे.

(ब) थिनली ट्रेडेड शेअर्स/इक्विटी संबंधित सिक्युरिटीज (परिवर्तनीय रोखे, इक्विटी वॉरंट्स इत्यादि) ह्यांचे मूल्यांकन व ओळख पुढील प्रमाणे केले जावे

थिनली ट्रेडेड इक्विटी शेअर्स/इक्विटी संबंधित सिक्युरिटीज म्हणजे, ज्यांच्यासाठी महिन्याभरातील ट्रेडिंग रु.५ लाखापेक्षा कमी आहे किंवा ट्रेडिंगचे एकूण आकारमान ५०,००० पेक्षा कमी आहे.

जेथे संबंधित स्टॉक एक्सचेंज आधी दिलेल्या निकषांनुसार अशा सिक्युरिटीज ओळखून काढतात व रोजच्या कोटेशनसह अशी माहिती मागील महिन्यासाठी प्रसिध्द/उपलब्ध करते, तेव्हा अशी अलिकडील कोटेशनसचा उपयोग अशा शेअर्सचे मूल्यांकन करण्यासाठी केला जावा.

ती इक्विटी स्टॉक एक्सचेंजवर अधिसूचित झालेली असून अशी माहिती उपलब्ध झालेली नसल्यास, एखादा शेअर थिनली ट्रेडेड आहे काय हे ठरविण्यासाठी, एफआयने वरील निकषांनुसार स्वतःचेच विश्लेषण करावे. तो तसा असल्यास अगदी अलिकडील कोटेशन मूल्यांकनासाठी वापरले जावे.

अगदी अलिकडील ताळेबंदाचे वय

३१ मार्च सोडून अन्य तारखेस वार्षिक लेखा समाप्ती करणा-या कंपन्यांच्या बाबतीत ब्रेक-अप मूल्य ठरविण्यासाठी वापरण्यात येणारा ताळेबंद, मूल्यांकनाच्या तारखेस २१ महिन्यांपेक्षा अधिक जुना नसावा.

(३१ मार्च सोडून अन्य तारखेस वार्षिक लेखा समाप्ती करणा-या कंपन्यांबाबत, वित्तसंस्थांनी नजरेस आणलेल्या काही कार्यकारी अडचणींचा विचार करून, १२ महिन्यांपेक्षा २१ महिन्यांचा कालावधी ठेवण्यात आला आहे)

५.६.९ म्युच्युअल फंडांचे युनिट्स

कोटेड म्युच्युअल फंडांच्या युनिट्समधील गुंतवणुकीचे मूल्यांकन, स्टॉक एक्सचेंजच्या कोटेशननुसार केले जावे. नॉन-कोटेड म्युच्युअल फंडांच्या युनिट्समधील गुंतवणुकीचे मूल्यांकन, त्या म्युच्युअल फंडाने, प्रत्येक योजनेबाबत घोषित केलेल्या, अगदी अलिकडील पुनर्-खरेदी मूल्यानुसार करावे. जेथे पुनर्-खरेदी/मार्केट मूल्य उपलब्ध नाही अशा व लॉक-इन कालावधी असलेल्या फंडांच्या बाबतीत, त्या युनिट्सचे मूल्यांकन एनएव्हीवर केले जावे. एनएव्ही उपलब्ध नसल्यास, लॉक-इन कालावधी संपेपर्यंत ते मूळ किंमतीवर केले जाऊ शकते.

५.६.१० कमर्शियल पेपर

कमर्शियल पेपरचे मूल्यांकन वहन-मूल्यावर केले जावे.

६. पुनर्रचित खात्यांच्या बाबतीत कर्जाचे इक्विटी व इतर संलेखांमध्ये रुपांतरण

येणे (आऊटस्टँडिंग) असलेली व इतर संलेखांमध्ये रुपांतरित केलेल्या रकमेचे मुद्दल व व्याज असे दोन घटक असतात. व्याजाची रक्कम इक्विटीमध्ये किंवा अन्य कोणत्याही संलेखात रुपांतरित केली गेल्यास व ते उत्पन्न ओळखले गेल्यास, अशा उत्पन्न ओळखीचा परिणाम ऑफ-सेट करण्यासाठी, अशा उत्पन्नाच्या रकमेसाठी पूर्ण तरतुद केली जावी. अशी तरतुद, इक्विटी किंवा अन्य संलेखाच्या मूल्यात -हास झाल्यामुळे, गुंतवणुकीसाठी असलेल्या नॉर्म्स अनुसार करावयाच्या तरतुदीच्या रकमेच्या अतिरिक्त असेल.

तथापि, व्याजाचे रुपांतर कोटेड इक्विटीमध्ये केले गेल्यास, इक्विटीमध्ये रुपांतरित केलेल्या व्याजाच्या रकमेपर्यंतचे त्या व्याजाचे उत्पन्न, रुपांतरणाच्या तारखेस त्या इक्विटीच्या मार्केट दराने ओळखले जाऊ शकते. अशी इक्विटी त्यानंतर विक्रीसाठी उपलब्ध म्हणून वर्गीकृत केली जावी आणि तिचे मूल्यांकन कमी दराने किंवा बाजार मूल्याने केले जावे.

एनपीएच्या बाबतीत, मुद्दल आणि/किंवा व्याजाचे डिबेंचर्समध्ये रुपांतरण करण्यासंबंधाने, असे डिबेंचर्स, त्या रुपांतरणापूर्वी कर्जाला लागू असलेल्या अॅसेट वर्गीकरण्यात सुरुवातीपासूनच धरले जावेत आणि त्यासाठी नॉम्स अनुसार तरतुद केली जावी. हे नॉम्स, झीरो कुपन बॉन्ड्सना किंवा प्रचालकाची जबाबदारी लांबणीवर टाकणा-या (डिफर) इतर संलेखांनाही लागू असतील. अशा डिबेंचर्सवरील उत्पन्न वसुलीच्या (रियलायझेशन) धर्तीवरच ओळखले जावे. वसुल न झालेल्या, व डिबेंचर्समध्ये किंवा इतर कोणत्याही स्थिर परिपक्वतेच्या संलेखात रुपांतरित केलेल्या व्याजाबाबतचे उत्पन्न, त्या संलेखाचे विमोचन झाल्यावरच ओळखण्यात यावे. वरील अटीनुसार, कर्जाच्या मुद्दलाचे रुपांतरण करून आलेले इक्विटी शेअर्सकिंवा इतर संलेख ह्यांना देखील, अशा संलेखांना लागू असलेले, नेहमीचे प्रुडेंशियल मूल्यांकन नॉम्स लागू होतील.

७. एक्सचेंज ट्रेडेड व्याज-दर डेरिवेटिव्ज बरोबर गुंतवणुकीचे हेजिंग

(७.१) भारतीय बाजारात अधिक चांगले जोखीम व्यवस्थापन निर्माण करण्यासाठी, जून २००३ मध्ये एक्सचेंज ट्रेडेड व्याज दर डेरिवेटिव्ज (आयआरडी) सुरु करण्याचे ठरविण्यात आले. प्रथम चरणामध्ये, दि सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडियाने (सेबी), मुंबई स्टॉक एक्सचेंज (बीएसई) आणि नॅशनल स्टॉक एक्सचेंज (एनएसई) वर, व्याजदर डेरिवेटिव्ज (आयआरडी) मध्ये ट्रेडिंग करण्यासाठी, एक अनामिक आदेश चलित पध्दत सुरु करण्याचे ठरविले आहे.

(७.२) विनियमित असलेल्या संस्थांना त्यांच्या व्याज दर जोखमीचे व्यवस्थापन करण्यास मदत व्हावी ह्यासाठी, अनुसूचित वाणिज्य बँका (एससीबी) - आरआरबी व एलएबी सोडून, प्राथमिक डीलर्स (पीडी) आणि विहित केलेल्या अखिल भारतीय वित्तीय संस्था (एआयएफआय) ह्यांना आयआरडीमध्ये टप्याटप्याने व्यवहार करण्यास परवानगी देण्याचे ठरविण्यात आले आहे. प्रथम टप्यात, अशा संस्था, त्यांच्या गुंतवणुक रुपरेषेतील जोखमीचे हेजिंग करण्यापुरतेच, राष्ट्रीय बॉन्ड्स आणि टी-बिलांमध्ये, व्याज दरातील भविष्याबाबत व्यवहार करू शकतात. ह्यामध्ये मिळालेल्या अनुभवांच्या आधारावर, मार्केट तयार करणे तसेच अधिकतर उत्पादांमध्ये व्यवहार करणे ह्या पुढच्या टप्याचा विचार करता येईल.

(७.३) ताळेबंदात अंगभूत असलेल्या बाजार-जोखमीची भरपाई करण्यासाठी डेरिवेटिव्ज ही एक मोठी संधी असली तरी उत्पादाचे अपुरे ज्ञान, देखरेखीचा अभाव, जोखीम नियंत्रणाचे कमकुवत उपाय, इत्यादीमुळे बराच तोटा होण्याची शक्यता असते. स्टॉक एक्सचेंजवरील आयआरडीमध्ये व्यवहार करू इच्छिणा-या एससीबी व एआयएफआय ह्यांनी, इतर बाबींसह, ते व्यवहार करणार असलेले उत्पाद, हेज करावयाच्या पोर्टफोलिओचे आकारमान/रचना, अशा व्यवहारांबाबतची देखरेख पुनर तोलन (रिबॅलन्स), रिपोर्ट, लेखा व तपासणीची यंत्रणा ह्यासाठी त्यांच्या संचालक मंडळाची विशिष्ट अशी मंजूरी घ्यावी. ह्याशिवाय, ट्रेझरीमध्येच डेरिवेटिव्जसाठी डेस्क/जागा तयार करणे आणि व्यवस्थापकीय जबाबदारी निश्चित केली जाणेही आवश्यक असेल.

(७.४) स्टॉक एक्सचेंजमधील फ्युचर्स अँड ऑप्शन्स (एफ अँड ओ) विभागांवरील आयआरडीचा व्यवहार करण्यासाठी पुढील नॉम्स लागू होतील.

(१) **स्टॉक एक्सचेंज विनियम** : व्याज दराच्या जोखमीचे हेजिंग करण्यापुरत्या स्तिमित व्यवहारांच्या हेतूसाठी, एससीबी व एफआय, स्टॉक एक्सचेंजांच्या एफ अँड ओ विभागाचे सदस्यत्व घेऊ शकतात. स्टॉक एक्सचेंजांच्या एफ अँड ओ विभागाचे व्यापारी (ट्रेडिंग) सदस्यत्व घेऊ इच्छिणा-या एससीबी व एआयएफआय ह्यांनी सदस्यत्वासाठीचे निकष पूर्ण केले पाहिजेत आणि सेबी व संबंधित स्टॉक एक्सचेंजांच्या (बीएसई/एनएसई) विनियामक नॉम्सचे पालन केले असले पाहिजे. स्टॉक एक्सचेंजचे सदस्यत्व नको असलेल्या संस्था, आयआरडीचे व्यवहार, त्या एक्सचेंजांनी मंजूरी दिलेल्या एफ अँड ओ सदस्यांमार्फत करू शकतो.

(२) तडजोड/हिशेवपूर्ती

(अ) एफ अँड ओ विभागाचे व्यापारी सभासद म्हणून, एससीबी व एआयएफआयनी, त्यांच्या डेरिवेटिवज्मधील व्यवहारांची तडजोड समाशोधन निगम/समाशोधन गृहाबरोबर थेट करावी.

(ब) मंजुरीप्राप्त एफ अँड ओ सभासदांमार्फत भाग घेणा-या विनियमित संस्थांनी, त्यांच्या प्रोप्रायटरी व्यवहारांत एक सहभागी समाशोधन सभासद म्हणून किंवा व्यावसायिक/कस्टडियल समाशोधन सभासदामार्फत तडजोड करावी.

(क) आयआरडी व्यवहारांची तडजोड करण्यासाठी स्टॉक एक्सचेंजचे दलाल/ट्रेडिंग सभासदांचा उपयोग करता येणार नाही.

(३) पात्र असलेल्या संबंधित (अंडरलार्गिंग) सिक्युरिटी : - सध्या, विक्रीसाठी उपलब्ध आणि हेल्ड फॉर ट्रेडिंग वर्गाखालील सरकारी सिक्युरिटीज मधील अंगभूत असलेली केवळ व्याज दराची जोखीमच हेज करण्यास परवानगी आहे. ह्यासाठी, विक्रीसाठी उपलब्ध व हेल्ड फॉर ट्रेडिंग ह्यांचा हेजिंग करण्यासाठी उपलब्ध असलेला भाग ओळखला जावा व त्यावर वेगळी देखरेख ठेवली जावी.

(४) हेजिंगचे निकष : - एक्सचेंजेसवर केलेले रेट डेरिवेटिवचे व्यवहार हे केवळ पुढील अटीवरच हेजिंगचे व्यवहार समजले जातील.

(अ) विक्रीसाठी उपलब्ध व हेल्ड फॉर ट्रेडिंग वर्गामधील संबंधित सरकारी सिक्युरिटीबाबतचे हेजिंग संबंध स्पष्ट असावेत.

(ब) त्या हेजबाबतची परिणामकारकता वासनीयतेने मोजता यावी.

(क) त्या हेजचे मूल्यमापन सातत्याने केले जात असावे आणि त्या काळात ते अत्यंत परिणामकारक असे असावे.

(५) हेजची परिणामकारकता : एखादे हेज तेव्हाच अत्यंत परिणामकारक म्हणून समजले जाईल जेव्हा, सुरुवातीस आणि त्या हेजच्या आयुष्यभरात, हेजिंग करताना त्याच्या मार्केट टु मार्केट मूल्याच्या संदर्भात, हेज केलेल्या बाबींचे मार्केट टु मार्केट मूल्यामधील बदल, त्या हेजिंग संलेखाच्या मार्केट टु मार्केट मूल्यामधील बदलांशी जवळजवळ पूर्णपणे ऑफसेट झालेले असतात आणि प्रत्यक्ष परिणामी फले ८०% ते १२५% एवढी असतात. मार्केट टु मार्केट मूल्यांमधील बदल ८०% ते १२५% च्या बाहेर असल्यास ते हेज अत्यंत परिणामकारक समजले जाणार नाही.

सध्या, (अ) एएफएस वर्गात ठेवलेल्या गुंतवणुकी ह्या तिमाही किंवा अधिक वारंवार मार्केट टु मार्केट असाव्यात

(ब) एचएफटी वर्गातील गुंतवणुकी, मासिक किंवा अधिक वारंवार मार्केट टु मार्केट केल्या जाव्यात. एएफएस/एचएफटी पोर्टफोलियोमधील हेज केलेला भाग, त्या हेज व्यवहाराच्या परिणामकारकतेचे मूल्यांकन करण्यासाठी महिन्यातून किमान एकदा मार्केट टु मार्केट करावा.

१) लेखाकार्य : दि अकाउंटिंग स्टँडर्ड्स बोर्ड ऑफ दि इंस्टिट्यूट ऑफ चार्टर्ड अकाउंटंट्स ऑफ इंडिया (आयसीएआय) सर्व समावेशक लेखा मानक तयार करण्याच्या प्रक्रियेत आहे, व त्यात, निरनिराळ्या प्रकारचे वित्तीय संलेख, ट्रेडिंग व हेजिंगबाबतचे लेखा कर्म ह्यांचाही समावेश आहे. तथापि, असे मानक तयार करण्यात थोडा वेळ लागत असल्याने, ह्या संस्थेने, तात्पुरता उपाय म्हणून, इक्विटी इंडेक्स फ्युचर्ससाठीच्या अकाउंटिंग

वरील मार्गदर्शक टिपण/सूचना तयार केल्या आहेत. आयसीएआयकडून सर्वसमावेशक अकाउंटिंग मानक येईपर्यंत, एससीबी व एआयएफआयनी, इंटररेस्ट रेट फ्युचर्सच्या अकाउंटिंगसाठीही ह्या मार्गदर्शक सूचनांचे, योग्य त्या बदलांसह पालन करावे. तथापि, एससीबी व एआयएफआय ह्यांना, नियतकालिक असे मार्क टु मार्केट असलेला संबंधित पोर्टफोलियो हेज करण्यास परवानगी असल्याने, पुढील नॉर्म्स लागू होतील.

(अ) तो हेज अत्यंत परिणामकारक असल्यास, हेजिंग संलेख व हेज केलेला पोर्टफोलियो ह्यावरील नफा किंवा तोटा सेट ऑफ केला जावा आणि निव्वळ तोटा असल्यास त्यासाठी तरतुद केली जावी व निव्वळ नफा असल्यास, नफा-तोटा लेखेसाठी त्याकडे दुर्लक्ष करण्यात यावे.

(ब) तो हेज अत्यंत परिणामकारक नसल्याचे आढळल्यास, कोणताही सेट ऑफ करण्यास परवानगी नाही आणि संबंधित सिक्युरिटीज, त्यांच्या गुंतवणुक वर्गाना लागू असलेल्या नॉर्म्सनुसार मार्केट टु मार्केट केल्या जातील.

(क) फ्युचर्समध्ये ट्रेडिंग पोझिशनला परवानगी नाही. तथापि, एखाद्या हेजला अत्यंत परिणामकारक म्हणून तात्पुरते समजले जाऊ शकते. अशा परिस्थितीत, संबंधित फ्युचर्स स्थिती ही ट्रेडिंग पोझिशन समजली जाईल. सर्व डील अशा ट्रेडिंग पोझिशनस, दररोज, एक पोर्टफोलियो म्हणून मार्केट टु मार्केट केल्या जाव्यात आणि तोट्यांसाठी तरतुद केली जावी व नफा (असल्यास) तो, नफा-तोटा लेखेसाठी दुर्लक्षित केला जावा. एससीबी व एआयएफआय ह्यांनी लौकरात लौकर त्यांच्या हेजची परिणामकारकता पूर्ववत करण्यासाठी परिश्रम करावेत.

(ड) फ्युचर्स कॉन्ट्रॅक्ट्स बंद केल्याने/तडजोडीमुळे मिळालेला नफा, नफा-तोटा लेखेत घेतला जाऊ शकत नाही तर इतर जबाबदा-या म्हणून कॅरी फॉरवर्ड केला जाऊ शकतो आणि तो गुंतवणुक पोर्टफोलियोवरील मूल्य-हासाच्या तरतुदीसाठी वापरला जाऊ शकतो.

(२) **कॅपिटल अॅडेक्वसी** : अंडरलायिंग व तडजोडीच्या तारखा एकसमान असलेल्या फ्युचर्स पोझिशनबाबत नेट नॅशनल प्रिंसिपल रकमेला, क्रेडिट सममूल्य मिळविण्यासाठी, खाली दिलेल्या रुपांतरण घटकाने गुणावे.

equivalent :

मूळ परिपक्वता	रुपांतरण घटक
एक वर्षापेक्षा कमी	०.५ टक्के
एक वर्ष व दोन वर्षापेक्षा कमी	१.० टक्का
प्रत्येक अतिरिक्त वर्षासाठी	१.० टक्का

अशा रितीने मिळालेल्या क्रेडिट सममूल्याला, १००% ह्या लागू असलेल्या जोखीम भाराने गुणावे.

(३) **एएलएम वर्गीकरण** : व्याज दर फ्युचर्सना, एखाद्या काल्पनिक सरकारी सिक्युरिटीमधील दीर्घ व लघु स्थितीचा संयोग म्हणून समजले जाते. एखाद्या फ्युचरची परिपक्वता म्हणजे डिलिव्हरी किंवा त्या कॉन्ट्रॅक्टची अंमलबजावणी होईपर्यंतचा काल, तसेच संबंधित संलेखाचा जीवनकाल. उदा. ०.५० कोटीसाठी असलेल्या इंटररेस्ट रेट फ्युचरची लघु स्थिती (डिलिव्हरीची तारीख ६ महिन्यांनंतर, संबंधित अशा काल्पनिक सरकारी सिक्युरिटीना जीवनकाल ३.१/२ वर्षे), ३ ते ६ खाली, एक रिस्क-सेन्सिटिव अॅसेट म्हणून व रिस्क सेन्सिटिव लायबिलिटी चार वर्षात (म्हणजे ३ ते ५ वर्षांमध्ये) कळवावयाची आहे.

(४) **दलालांचा वापर** : एक्सचेंजच्या मंजूरीप्राप्त अशा एफ अँड ओ सभासदांमार्फत भाग घेणा-या एससीबी व एआयएफआय ह्यांनी, मंजूरीप्राप्त अशा प्रत्येक दलालासाठी, एका वर्षातील एकूण व्यवहारांच्या ५% अशी, विद्यमान नॉर्म्सनुसार असलेली कमाल काँट्रॅक्ट मर्यादा पाळावी.

(५) **प्रकटीकरणे** : एक्सचेंजेसवर व्याजदर डेरिवेटिवजमध्ये व्यवहार करणा-या विनियमित संस्थांनी, त्यांच्या ताळेबंदांमधील नोट्स टु अकाउंट्स मध्ये पुढील माहिती प्रकट करावी

		(रु. कोटी)
अनुक्रमांक,	तपशील	रक्कम
(१)	वर्षामधील (एक्सचेंज ट्रेडेड इंटरेस्ट रेट डेरिवेटिवजची (संलेख निहाय) काल्पनिक मुद्दल रक्कम)	
	(अ)	
	(ब)	
	(क)	
(२)	३१ मार्च रोजी आऊटस्टँडिंग असलेली (एक्सचेंज ट्रेडेड इंटरेस्ट रेट डेरिवेटिवजची (संलेख निहाय) काल्पनिक मुद्दल रक्कम)	
	(अ)	
	(ब)	
	(क)	
(३)	अत्यंत परिणामकारक नसलेल्या व आऊटस्टँडिंग असलेल्या, एक्सचेंज ट्रेडेड व्याजदर डेरिवेटिवजची काल्पनिक मुद्दल रक्कम (संलेख निहाय)	
	(अ)	
	(ब)	
	(क)	
(४)	आऊटस्टँडिंग असलेल्या, ट्रेडेड व्याजदर डेरिवेटिवजचे बाजार मूल्य “ अत्यंत परिणामकारक” नव्हे (संलेख निहाय)	
	(अ)	
	(ब)	
	(क)	

(६) **अहवाल पाठविणे** - बँका व विहित केलेल्या एआयएफआयनी, पुढील नमुन्यानुसार, अनुक्रमे डीबीएस किंवा डीबीएस (एफआयएमडी) कडे मासिक विवरणपत्र पाठवावे.

एक्सचेंज ट्रेडेड व्याजदर फ्युचर्सवरील मासिक अहवाल

बँक/विहित एआयएफआयचे नाव _____

महिऱ्याच्या शेवटच्या कामाच्या दिवशी _____

(१) आऊटस्टँडिंग फ्युचर स्थितीचे विश्लेषण :

पुस्तकांमध्ये आऊटस्टँडिंग असलेल्या फ्युचर्स कॉन्ट्रॅक्ट्सच्या तडजोडीच्या तारखा	फ्युचर्स कॉन्ट्रॅक्टचे संबंधित व्याजदर एक्सपोजर	पुस्तकामध्ये आऊटस्टँडिंग असलेल्या कॉन्ट्रॅक्ट्सची संख्या	फ्युचर्स कॉन्ट्रॅक्टची ओपन इंटररेस्ट स्थिती

(२) महिन्यामधील कार्यकृती

महिन्याच्या सुरुवातीस आऊटस्टँडिंग असलेल्या फ्युचर्स कॉन्ट्रॅक्ट्सचा एनपीए	*(तडजोडीची तारीख/अंडरलायिंग व्याजदर जोखीम निहाय फोड) त्या महिन्यात निर्माण झालेले एनपीए	(तडजोडीची तारीख/अंडरलायिंग व्याजदर जोखीम निहाय फोड) फ। त्या महिन्यात रिव्हर्स झालेल्या फ्युचर्स कॉन्ट्रॅक्ट्सचा एनपीए *	त्या महिन्याच्या अखेरीस आऊटस्टँडिंग असलेला एनपीए*(तडजोडीची तारीख/अंडरलायिंग व्याजदर जोखीम निहाय फोड)

(३) अत्यंत परिणामकारक हेजेसचे विश्लेषण

हेजिंग केल्या जाणा-या संबंधित गुंतवणुक पोर्टफोलियोचे आकारमान	हेज केल्यापासून संबंधित हेज इमपोर्टफोलियोच्या एमटीएम*** मधील बदल	हेज केल्यापासून फ्युचर्स स्थितीच्या एमटीएम ***	मूल्यातील बदल हेज केल्या जाणा-या संबंधित गुंतवणुक पोर्टफोलियोचा पीव्हीओ १ **	हेजिंग फ्युचर्स स्थितीचा पीव्हीओ १***

(४) अत्यंत परिणामकारक नसलेल्या हेजेसचे विश्लेषण

हेजिंग केल्या जाणा-या संबंधित गुंतवणुक पोर्टफोलियोचे आकारमान	हेज केल्यापासून संबंधित हेज पोर्टफोलियोच्या एमटीएम*** मधील बदल	हेज केल्यापासून फ्युचर्स स्थितीच्या एमटीएम***	तो हेज अपरिणामकारक असल्याचा कालावधी	शेरा: हेजची परिणामकारकता पूर्ववत करण्यासाठीची कृती.

* एन पी ए - नॅशनल प्रिंसिपल अमाऊंट्स

**पीव्हीओ १ - प्राईस व्हॅल्यू ऑफ बेसिस पॉईंट्स

*** एमटीएम - मार्केट टु मार्केट

८. रेपो अकाऊंटिंग

मार्केटमध्ये भाग घेणारे, गुंतवणुकीच्या तीनही वर्गातील कोणत्याही वर्गातील (हेल्ड फॉर ट्रेडिंग, अॅव्हलेबल फॉर सेल व हेल्ड टु मॅच्युरिटी) रेपो व्यवहार करू शकतात.

सध्याच्या कायदानुसार रेपो व्यवहार (उदा. आऊटराईट खरेदी तसेच विक्रीचे व्यवहार) पुढीलप्रमाणे सुरक्षित ठेवले जातील - रेपोखाली विकलेल्या (विकणा-या संस्थेला विक्रीकर्ता म्हटले जाईल) सिक्युरिटीज, त्या विकणाराच्या गुंतवणुक लेखेतून वगळल्या जातील आणि रिव्हर्स रेपोखाली विकत घेतलेल्या (खरेदी करणा-या संस्थेला खरेदीदार म्हटले जाईल). सिक्युरिटीज, खरेदीदाराच्या गुंतवणुक-लेखेत समाविष्ट होतील. ह्याशिवाय, रेपोच्या कालावधीत, खरेदीदाराने रिव्हर्स रेपो व्यवहाराखाली मिळविलेल्या मंजुरीप्राप्त सिक्युरिटीज, तो खरेदीदार स्टॅट्युटरी लिक्विडी रेशो (एसएलआर) साठी हिशेबात घेऊ शकतो.

सध्या, रेपो व्यवहार हे, केंद्र सरकारच्या सिक्युरिटीज (ट्रेझरी बिलांसह) आणि राज्य सरकारांच्या दिनांकित सिक्युरिटीजमध्येच करण्यास परवानगी आहे. ह्या सिक्युरिटीजचा खरेदीदार त्या परिपक्व होईपर्यंत ठेवणार नसल्याने, एफआयद्वारे रिव्हर्स रेपोखाली खरेदी केलेल्या सिक्युरिटीजचे हेल्ड टु मॅच्युरिटी वर्गात वर्गीकरण केले जाऊ नये. रेपोचा प्रथम चरण हा बाजार दरानेच केला जावा. ह्याशिवाय, रेपो/रिटहर्स रेपो व्यवहारात रेपो/रिव्हर्स रेपोमध्ये दिलेले/मिळालेले उपाजित व्याज आणि क्लीन मूल्य (मिळालेली एकूण रक्कम वजा उपाजित व्याज) ह्या दोन्हीही बाबी वेगवेगळ्या व स्पष्टपणे दाखविल्या जाव्यात.

रेपो/रिव्हर्स रेपोसाठी पालन करावयाची इतर लेखा-तत्वे पुढीलप्रमाणे आहेत :

(८.१) कुपन

रेपोखाली दिलेल्या सिक्युरिटीची प्रदान करण्याची तारीख रेपोच्या कालावधीतच असल्यास, त्या सिक्युरिटीच्या खरेदीदाराला मिळालेली कुपने, ती मिळाल्याच्या तारखेस, त्याने विक्रीकर्त्याला द्यावीत कारण, दुस-या चरणामध्ये विक्रीकर्त्याने द्यावयाच्या रोकड रकमेमध्ये इतर कोणतेही कॅश फ्लो (रोख रक्कम) समाविष्ट नसतात. त्या रेपोच्या काळात खरेदीदार ते कुपन बुक करील आणि विक्रीकर्ता त्या रेपोच्या काळात ते कुपन उपाजित (अॅक्रु) करणार नाही. ट्रेझरी बिलांसारख्या डिसकाऊंट केल्या गेलेल्या संलेखांच्या बाबतीत कुपनच नसल्याने, विक्रीकर्ता, त्या रेपोच्या कालात, मूळ डिसकाऊंटच्याच दराने, डिसकाऊंट उपाजित करत राहिल. ह्यासाठी, रेपो काळात, खरेदीदार तो डिसकाऊंट उपाजित (अॅक्रु) करणार नाही.

(८.२) रेपो व्याजाचे उत्पन्न/खर्च

रेपो/रिव्हर्स रेपो व्यवहाराचा दुसरा चरण पूर्ण झाल्यानंतर,

(अ) त्या सिक्युरिटीचे, प्रथम चरण व द्वितीय चरण ह्यादरम्यानचे स्वच्छ (क्लीन) मूल्यामधील फरक खरेदीदार/विक्रीकर्ता ह्यांच्या पुस्तकात अनुक्रमे, रेपो व्याज-उत्पन्न/खर्च म्हणून घेतले जावे.

(ब) त्या व्यवहाराच्या दोन्ही चरणां दरम्यान दिल्या गेलेल्या उपाजित व्याजामधील फरक हा, असेल त्याप्रमाणे, रेपो व्याज उत्पन्न/खर्च खात्यात दाखविला जावा आणि

(क) रेपो व्याज उत्पन्न खर्च खात्यामधील आऊटस्टँडिंग शिल्लक ही उत्पन्न किंवा खर्च म्हणून नफा-तोटा लेखेमध्ये हस्तांतरित केली जावी.

ताळेबंदाच्या तारखेस आऊटस्टँडिंग असलेला रेपो/रिव्हर्स रेपो व्यवहारांच्या बाबतीत, केवळ ताळेबंदाच्या तारखेपर्यंतचे उपाजित व्याज/खर्च नफा-तोटा लेखेमध्ये घेतले जावे. आऊटस्टँडिंग व्यवहारांबाबतीत, त्यानंतरच्या कालासाठीचे रेपो उत्पन्न/खर्च हा पुढील लेखा-कालासाठी धरला जावा.

(८.३) मार्किंग टु मार्केट

सिक्युरिटीच्या गुंतवणुक वर्गानुसार खरेदीदार, रिव्हर्स रेपो व्यवहाराखाली मिळविलेल्या सिक्युरिटीज बाजारासाठी अधोरेखित (मार्क टु मार्केट) करील. उदाहरणार्थ, रिव्हर्स रेपो व्यवहाराखाली बँकांनी, विक्रीसाठी उपलब्ध वर्गातील सिक्युरिटीज मिळविल्या असल्यास, अशा सिक्युरिटींसाठी, मार्क टु मार्केट मूल्यांकन, तिमाहीतून किमान एकदा केले जावे. कोणत्याही प्रकारचे गुंतवणुक वर्ग-नॉर्म्सचे अनुसरण न करणा-या संस्थांसाठी रिव्हर्स रेपो व्यवहारांखाली मिळविलेल्या अशा सिक्युरिटींचे मूल्यांकन, त्याच स्वरूपाच्या सिक्युरिटीजबाबत ते अनुसरत असलेल्या नॉर्म्सनुसार केले जावे.

ताळेबंदाच्या तारखेस आऊटस्टँडिंग असलेल्या रिव्हर्स रेपो व्यवहारांबाबत

(अ) खरेदीदार, ताळेबंदाच्या तारखेस सिक्युरिटीजना मार्क टु मार्केट करील व त्याबाबतचा हिशेब/लेखा, आरबीआयच्या संबंधित विनियामक विभागांनी दिलेल्या मूल्यांकनाच्या विद्यमान मार्गदर्शक तत्वांनुसार करील.

(ब) विक्रीकर्ता, मूल्यामधील फरकासाठी नफा व तोटा लेखेमध्ये तरतुद करील पण रेपोखाली देऊ केलेल्या सिक्युरिटीचे विक्री मूल्य हे पुस्तकी मूल्यापेक्षा कमी असल्यास, हा फरक, ताळेबंदामधील इतर अॅसेट्स खाली दाखविल.

(क) नफा व तोटा लेखेसाठी, विक्रीकर्ता, मूल्यामधील फरक दुर्लक्षित करील, पण रेपोखाली देऊ केलेल्या सिक्युरिटीचे विक्री मूल्य, पुस्तकी मूल्यापेक्षा अधिक असल्यास, तो फरक, ताळेबंदामधील इतर अॅसेट्स खाली दाखविल आणि

(ड) त्याचप्रमाणे, ताळेबंदाच्या तारखेस आऊटस्टँडिंग असलेल्या रेपो/रिहर्स रेपो व्यवहारांचे उपाजित, असे दिलेले/मिळालेले व्याज, ताळेबंदामध्ये इतर असेट्स किंवा इतर जबाबदा-या म्हणून दाखविले जावे.

(८.४) पुनर्खरेदीवरील पुस्तकी मूल्य

दुस-या चरणामध्ये, सिक्युरिटीची पुनर्खरेदी (बायिंग बॅक) करतेवेळी, विक्रीकर्ता, मूळ पुस्तकी मूल्याने (प्रथम चरणाच्या तारखेस पुस्तकांमध्ये असलेले मूल्य) रेपो खात्यात डेबिट करील.

(८.५) प्रकटीकरण

वित्तसंस्था, तिच्या ताळेबंदावरील नोट्स टु अकाउंट्स मध्ये पुढील प्रकटीकरणे प्रदर्शित करील

				रु. कोटीमध्ये
	वर्षातील किमान आऊटस्टँडिंग	वर्षातील कमाल आऊटस्टँडिंग	वर्षामधील दैनंदिन सरासरी आऊटस्टँडिंग	मार्च ३१ रोजीचे आऊटस्टँडिंग
रेपोखाली विकलेल्या सिक्युरिटीज				
रिहर्स रेपोखाली खरेदी केलेल्या सिक्युरिटीज				

८.६ लेखा (अकाउंटिंग) बाबतची रीत

लेखाबाबतची रीत उदाहरणांसह जोडपत्र ३ व ४ मध्ये दिली आहे. निरनिराळ्या लेखा पध्दती असलेले बाजारातील सहभागी, उदाहरणात वापरलेल्या शीर्षकांपेक्षा वेगळी लेखा शीर्षके वापरू शकत असले तरीही, वर दिलेल्या लेखा-तत्वांपासून ती अलग असू नये. ह्याशिवाय, रेपो व्यवहारांपासून निर्माण झालेले वाद/तंटे टाळण्यासाठी, सहभागींनी, एफआयएमएमडीएने निश्चित केल्यानुसार उभयपक्षी (बायलॅटरल) मास्टर रेपो अॅग्रीमेंट करण्याबाबत विचार करावा.

जोडपत्र १

परिपत्रक डीबीओडी.क्र.एफआयडी.एफआयसी.३/०१.०२.००/२०११-१२ दि. ०१.०७.११

(परिच्छेद २.३.३.४ शी तुलना करा)

सरकारी सिक्युरिटीजच्या लिलावांमधील अस्पर्धात्मक बिडिंगसाठी योजना

(१) **व्याप्ति** : सरकारी सिक्युरिटीजचे फुटकळ (रिटेल) धारण वाढावे व अधिकतर भाग घेता यावा ह्यासाठी, दिनांकित अशा भारत सरकारच्या सिक्युरिटीजच्या निवडक लिलावांमध्ये अ-स्पर्धात्मक भाग घेण्यास परवानगी देण्याचा प्रस्ताव आहे. त्यानुसार, दिनांकित सिक्युरिटीजच्या लिलावांमध्ये, अधिसूचित रकमेच्या ५ टक्क्यांपर्यंतच्या अ-स्पर्धात्मक बोली (बिड्स) स्वीकारल्या जातील. ही राखीव रक्कम, अधिसूचित रकमेच्या आतच असेल.

(२) **पात्रता** : दिनांकित जीओआय सिक्युरिटीजच्या लिलावांमध्ये, पुढील प्रकारचे गुंतवणुकदार अ-स्पर्धात्मक भाग घेण्यास पात्र असतील

(१) भारतीय रिझर्व बँकेत चालु खाते (सीए) किंवा सबसिडिअरी जनरल लेजर खाते (एसजीएल) नसलेले

अपवाद : प्रादेशिक ग्रामीण बँका (आरआरबी), नागरी सहकारी बँका (युसीबी) आणि अबँकीय वित्तीय कंपनी (एनबीएफसी) ह्यांना असलेल्या वैधानिक दायित्वांमुळे ह्या संस्था ह्या योजनेखाली समाविष्ट आहेत.

(२) प्रति लिलाव रु. एक कोटीपेक्षा अधिक नसलेल्या रकमेचे केवळ एकच बिड करणारे

(३) आणि त्यांचे बिड, अप्रत्यक्षपणे किंवा ही योजना देऊ करणा-या कोणत्याही एका बँकेमार्फत किंवा पीडीमार्फत सादर करणारे.

अपवाद : प्रादेशिक ग्रामीण बँका (आरआरबी), नागरी सहकारी बँका (युसीबी) आणि अबँकीय वित्तीय कंपनी (एनबीएफसी) त्यांच्या अ-स्पर्धात्मक बोली थेट सादर करण्यास पात्र असतील.

(३) **व्याप्ति** : वरील अटी पूर्ण केलेल्या असल्यास, कोणतीही व्यक्ती, संस्था, कंपनी, कॉर्पोरेट संस्था, संस्था, प्रॉव्हिडंट फंड, ट्रस्ट आणि आरबीआयने विहित केलेली इतर कोणतीही संस्था, ह्यांना अ-स्पर्धात्मक धर्तीवर भाग घेण्याची मुभा आहे. बिडिंगची किमान रक्कम रु. १०,००० (दर्शनी मूल्य) व त्यानंतर, दिनांकित स्टॉकसाठी असल्यानुसार रु. १०,००० च्या पटीत असेल.

(४) इतर पर्यायी मार्गदर्शक तत्वे

(१) एखाद्या फुटकळ गुंतवणुकदारासाठी, ह्या बँकेत किंवा तो जिच्यामार्फत व्यवहार करत आहे त्या पीडीमध्ये, कंस्ट्रिक्ट्युअंट सबसिडिअरी जनरल लेजर (सीएसजीएल) खाते ठेवणे अनिवार्य केलेले नाही. तथापि, ह्या योजनेखाली गुंतवणुकदार केवळ एकच बिड करू शकतो. तो गुंतवणुकदार केवळ एकच बिड करत आहे असे घोषणापत्र, त्या बँकेने किंवा पीडीने प्राप्त करून रेकॉर्डमध्ये ठेवावे.

(२) प्रत्येक बँकेने किंवा पीडीने पक्क्या आदेशाच्या आधारावर, लिलावाच्या दिवशी, एकूण रकमेसाठी, एकच ग्राहक बोली सादर करावी. वैयक्तिक ग्राहकांची माहिती (नाव, रक्कम इ.) त्या बिडच्या जोडपत्रात दिली जावी.

(३) अशा अ-स्पर्धात्मक प्रकाराखाली, बँक किंवा पीडी ह्यांना केलेले वाटप, स्पर्धात्मक बिडिंगच्या आधारावरील त्या लिलावामधून प्रकट झालेले उत्पन्न/मूल्य ह्यांच्या भारत सरासरी दरानुसार असेल. बँक किंवा पीडी ह्यांना त्यांच्या ग्राहकाकडून प्रदान मिळालेले असो किंवा नसो द्यावयाच्या तारखेस (डेट ऑफ इश्यु) प्रदान केल्यानंतर त्या सिक््युरिटीज त्या बँकेला किंवा पीडीला दिल्या जातील.

(४) बिडची एकूण रक्कम, राखीव रकमेपेक्षा (अधिसूचित रकमेच्या ५%) जास्त असल्यास, प्रमाणानुसार (प्रो रेटा) वाटप केले जाईल. अंशतः केलेल्या वाटपाबाबत, ग्राहकांना योग्य व पारदर्शक पध्दतीने सिक््युरिटीज देण्याची जबाबदारी त्या बँकेची किंवा पीडीची असेल.

(५) बिड्सची एकूण रक्कम राखीव रकमेपेक्षा कमी असल्यास, त्यामधील तूट स्पर्धात्मक भागात नेली जाईल

(६) आरबीआय द्वारा केवळ एसजीएल स्वरूपातच सिक््युरिटी दिली जाईल. बँक किंवा पीडी ह्यांनी निर्देशित केल्यानुसार, आरबीआय, त्या बँक/पीडीच्या मुख्य एसजीएल खात्यात किंवा सीएसजीएल खात्यात क्रेडिट करील. मुख्य एसजीएल खात्यात क्रेडिट करण्याची सुविधा ही केवळ त्यांचे ग्राहक नसलेल्या गुंतवणुकदारांना सेवा देण्यासाठीच आहे. ह्यासाठी, अ-स्पर्धात्मक बिड्स सादर करतेवेळी, बँक किंवा पीडीने, त्यांच्या एसजीएल किंवा सीएसजीएल खात्यात जमा करावयाच्या रकमा (दर्शनी मूल्य) निर्देशित करणे आवश्यक आहे. त्यानंतर गुंतवणुकदाराने तसे सांगितल्यास, एसजीएल खात्यामधून प्रत्यक्ष स्वरूपात डिलिव्हरी देण्यास परवानगी आहे.

(७) ग्राहकांना सिक््युरिटीज पोहचविण्याची जबाबदारी त्या बँकेची किंवा पीडीची असेल. केवळ असाधारण परिस्थिती सोडल्यास, ग्राहकांना सिक््युरिटी पोहचविण्याचे काम, ती दिल्यापासून पाच कार्य काही दिवसांच्या आत केले जावे.

(८) त्यांच्या ग्राहकांना ही सेवा देण्यासाठी बँक/पीडी, सहा पैसे प्रति रु.१०० पर्यंतच्या दराने ब्रोकरेज/दलाली/सेवा आकार ग्राहकाकडून मिळवू शकते. असा खर्च, विक्रीच्या किमतीत समाविष्ट करता येईल किंवा ग्राहकाकडून वेगळा मिळविला जाऊ शकतो. सिक््युरिटीच्या इश्यु डेट नंतर त्या सिक््युरिटीचे हस्तांतरण केले गेले असल्यास, ग्राहकाकडून त्या बँक/पीडीला देय असलेल्या रकमेमध्ये डेट ऑफ इश्युपासूनचे उपार्जित व्याजही समाविष्ट असेल.

(९) सिक््युरिटीजची किंमत, लागू असेल तेथे उपार्जित व्याज आणि ब्रोकरेज/दलाली/सेवा आकार इत्यादि ग्राहकाकडून मिळविण्याच्या रीती, बँक/पीडीने त्या ग्राहकाबरोबर केलेल्या करारानुसार ठरविल्या जाऊ शकतात. येथे नोंद घ्यावी की, फंडिंग कॉस्ट सारखे इतर कोणतेही खर्च मूळ किंमतीत समाविष्ट केले जाऊ नयेत किंवा ग्राहकाकडून वसूल केले जाऊ नयेत.

(५) ह्या योजनेखाली केलेल्या कार्यकृतीसंबंधीची माहिती, बँक/पीडीने, रिझर्व बँकेने वेळोवेळी केलेल्या मागणीनुसार व तिने विहित केलेल्या कालावधीत, रिझर्व बँकेकडे सादर करणे आवश्यक आहे.

(६) वर दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांचे रिझर्व बँकेद्वारा पुनरावलोकन केले जाऊ शकते आणि आवश्यक वाटल्यास ह्या योजनेत बदल केला जाऊ शकतो.

जोडपत्र २

डीबीओडी,क्र.एफआयडी.एफआयसी.३/०१.०२.००/२०११०१२ दि. ०१.०७.२०११

(परिच्छेद २.५.९ शी तुलना करा)

प्रसिध्द केलेल्या वित्तीय विवरणपत्रातील नोट्स ऑन अकाऊंट्स मधील प्रकटीकरणांसाठी नमुना

अ. केलेल्या गुंतवणुकीबाबत (ताळेबंदाच्या तारखेस) प्रचालकांचे वर्ग

(रक्कम रु कोटींमध्ये)						
अनुक्रमांक	प्रचालक	रक्कम	खासगी प्लेसमेंट मधून केलेली गुंतवणुक	ठेवलेल्या बिलो इनवेस्टमेंट दर्जाच्या सिक्युरिटी	ठेवलेल्या अनरेटेड सिक्युरिटी	अनलिस्टेड सिक्युरिटीज ह्यांची रक्कम
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)
१	पीएसयु					
२	एफआय					
३	बँका					
४	खाजगी कॉर्पोरेट्स					
५	दुय्यम संस्था/संयुक्त उद्योग					
६	इतर					
७	घसा-यासाठी ठेवलेली तरतुद					
	एकूण *					
#	स्तंभ ३ मध्ये फक्त ठेवलेल्या तरतुदीची एकूण रक्कम द्यावी.					

* टीपा

(१) स्तंभ ३ खालील एकूण बेरीज, ताळेबंदातील पुढील वर्गाखाली समाविष्ट केलेल्या गुंतवणुकीच्या बेरजेशी जुळली पाहिजे :

(अ) शेअर्स

(ब) डिबेंचर्स व बॉण्ड्स

(क) दुय्यम कंपन्या/संयुक्त उद्योग

(ड) इतर

(२) वरील स्तभं ४,५,६ व ७ खाली दिलेल्या रकमा परस्पर अपवर्जक (एक्सक्लुजिव) नसू शकतात.

(ब) अ-कार्यकारी गुंतवणुकी

तपशील	रक्कम (रु.कोटी)
शिल्लक	
१ एप्रिल पासून त्या वर्षातील जमा	
वरील कालावधीमधील घट (रिडक्शन्स)	
बंद शिल्लक	
ठेवलेल्या एकूण तरतुदी	

जोडपत्र ३

परिपत्रक डीबीओडी.क्र.एफआयडी.एफआयसी.३/०१.०२.००/२०११-१२ दि. ०१.०७.११

(परिच्छेद ८.६ शी तुलना करा)

रेपो/रिहर्स रेपो व्यवहारांच्या एकसमान लेखेसाठी शिफारस केलेली लेखा-रीत

(अ) पुढील खाती उघडली जाऊ शकतात (१) रेपो खाते (२) रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खाते (३) रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते (४) रेपो इंटररेस्ट एक्सपॅडिचर खाते (५) रेपो इंटररेस्ट इनकम खाते (६) रिहर्स रेपो खाते (७) रिहर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खाते (८) रिहर्स रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते

(ब) रेपोखाली खरेदी/विक्री केलेल्या सिक्युरिटीज, थेट (आऊटराईट) खरेदी/विक्री म्हणून हिशेबात ठेवल्या जाव्यात.

(क) सिक्युरिटीजची पुस्तकातील नोंद व निकास त्याच पुस्तकी मूल्यावर केले जावे. कार्यकारी सुलभतेसाठी, ज्यामध्ये, गुंतवणुक, तिच्या भारित सरासरी मूल्यावरच पुस्तकात ठेवली जात असते अशी भारित सरासरी मूल्य रीतीचेच अनुसरण केले जावे.

रेपो

(ड) रेपो व्यवहारात, प्रथम चरणात, सिक्युरिटीची विक्री बाजार-संबंधित किंमतीवर केली जावी आणि दुस-या चरणात त्यांची पुनर् खरेदी काढलेल्या (डिराईवड) किंमतीने केली जावी.

(ई) ताळेबंदासाठी, रेपो खात्यातील शिल्लक, एफआयच्या गुंतवणुक खात्यामधून नेटिंग करून काढलेली असावी.

(फ) रेपोच्या प्रथम चरणातील पुस्तकी मूल्य आणि बाजार मूल्य ह्यामधील फरक, रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खात्यात टाकावा. त्याचप्रमाणे, रेपोच्या दुस-या चरणातील काढलेली किंमत व पुस्तकी मूल्य, रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खात्यात दाखल करावी.

रिहर्स रेपो

(ग) रिहर्स रेपो व्यवहारातील प्रथम चरणात, सिक्युरिटीज बाजारभावाने खरेदी केल्या जाव्यात आणि दुस-या चरणात त्या काढलेल्या (डिराईवड) किंमतीला विकल्या जाव्यात. ही खरेदी व विक्री, रिहर्स रेपो खात्यात दाखविली जावी.

(ह) ताळेबंदासाठी, रिहर्स रेपो खात्यातील शिल्लक गुंतवणुक खात्याचा एक भाग म्हणून समजली जावी आणि रिहर्स रेपो व्यवहारात मिळविलेल्या सिक्युरिटीज ह्या मंजुरीप्राप्त सिक्युरिटीज असल्यास एसएलआरसाठी (फक्त बँकांसाठी) धरल्या जाव्यात.

(आय) रिहर्स रेपोमध्ये खरेदी केलेल्या सिक्युरिटीची नोंद बाजार भावाने केली जाईल (खंडित कालाचे व्याज सोडून). रिहर्स रेपोच्या दुस-या चरणातील पुस्तकी मूल्य आणि काढलेली किंमत ह्यामधील फरक, रिहर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खात्यात दाखल केला जावा

रेपो/रिहर्स रेपो संबंधीचे अन्य पैलु

(ज) देऊ केलेल्या सिक्युरिटीची प्रदान तारीख रेपो कालावधीतच असल्यास, त्या सिक्युरिटीच्या खरेदीदाराला मिळालेली कुपने, विक्रीकर्त्याला, मिळाल्याच्या तारखेसच दिली जावीत कारण, विक्रीकर्त्याला देय असलेल्या दुस-या चरणातील रकमेमध्ये कोणतेही अन्य कॅश फ्लो समाविष्ट नसतात.

(के) रेपो/रिहर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खात्यामधील प्रथम व द्वितीय चरणात बुक केलेल्या रकमेमधील फरक, रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खात्यात किंवा रेपो इंटररेस्ट इनकम खात्यात (असेल त्यानुसार) हस्तांतरित केला जावा.

(एल) प्रथम व द्वितीय चरणातील उपार्जित (अॅक्रुड) झालेले खंडित काळाचे व्याज, रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खात्यात किंवा रिहर्स रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खात्यात (असेल त्यानुसार) दाखल केले जावे. त्यानंतर, ह्या खात्यात, प्रथम व द्वितीय चरणांमध्ये दाखल केलेल्या रकमांमधील फरक, रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खात्यात किंवा रेपो इंटररेस्ट इनकम खात्यात (असेल त्याप्रमाणे) हस्तांतरित केला जावा.

(एम) लेखेच्या कालावधीच्या अखेरीस, आऊटस्टॅंडिंग असलेल्या रेपोसाठी, रेपो/रिहर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खाते व रेपो/रिहर्स रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते ह्यामधील शिल्लक, बँकांच्या ताळेबंदातील, बाब ६ - शेड्युल खालील इतर - इतर अॅसेट्स खाली किंवा बाब ४ खालील इतर (तरतुदीसह), शेड्युल ५ खालील इतर जबाबदा-या व तरतुदी खाली (असेल त्याप्रमाणे) परिवर्तित केली जावी. (एफआय त्यांच्या ताळेबंदात संबंधित लेखाशीर्षकाखाली ह्या शिल्लक परिवर्तित करू शकतात)

(एन) रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खात्यामधील, लेखा कालावधीच्या अखेरीस असलेल्या डेबिट शिल्लका हस्त, आऊटस्टॅंडिंग रेपो व्यवहारांमध्ये देऊ केलेल्या सिक्युरिटीच्या बाबतीत तरतुद न केलेला तोटा दर्शवित असतील तर त्यासाठी नफा-तोटा लेखेमध्ये तरतुद करणे आवश्यक आहे.

(ओ) लेखा कालावधीच्या अखेरीस, आऊटस्टॅंडिंग असलेल्या रेपो/रिहर्स रेपो व्यवहारांच्या बाबतीत व्याजाचे उपार्जन (अॅकच्युअल) परिवर्तित करण्यासाठी, अनुक्रमे खरेदीदार/विक्रीकर्ता ह्यांच्या लेखापुस्तकात रेपो इंटररेस्ट इनकम/एक्सपेंडिचर परिवर्तित करण्यासाठी, नफा-तोटा लेखेमध्ये योग्य त्या नोंदी केल्या जाव्यात व उपार्जित झालेले परंतु अद्याप देय नसलेले उत्पन्न/खर्च म्हणून जमा/वजा केले जावे. पारित केलेल्या अशा नोंदी पुढील लेखा कालाच्या पहिल्या कामाच्या दिवशी रिहर्स केल्या जाव्यात.

(पी) व्याज संलेखांमधील (कुपन) रेपोबाबत, त्या रेपोच्या कालात खरेदीदार व्याज उपार्जित करील. ट्रेझरी बिलांसारख्या डिसकाऊंट संलेखांमधील रेपोबाबत, प्राप्तीच्या वेळी असलेल्या मूळ उत्पन्नावर (यील्ड) आधारित विक्रीकर्ता, त्या रेपोच्या कालामधील डिसकाऊंट उपार्जित करील.

(क्यु) लेखा कालावधीच्या अखेरीस, रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते व रिहर्स रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते ह्यामधील डेबिट बॅलन्स, (अजूनही आऊटस्टॅंडिंग असलेल्या रेपोसाठी असलेले बॅलन्सेस सोडून) रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खात्यात हस्तांतरित केले जावेत आणि रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते व रिहर्स रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते ह्यामधील क्रेडिट बॅलन्स (अजूनही आऊटस्टॅंडिंग असलेल्या रेपोसाठी असलेले बॅलन्सेस सोडून) रेपो इंटररेस्ट इनकम खात्यात हस्तांतरित केले जावेत

(आर) त्याचप्रमाणे, लेखा कालाच्या अखेरीस, रेपो/रिहर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खात्यांमधील डेबिट बॅलन्स (अजूनही आऊटस्टॅंडिंग असलेल्या रेपोसाठी असलेले बॅलन्सेस सोडून) रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खात्यात हस्तांतरित केले जावेत

आणि रेपो/रिहर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खात्यातील क्रेडिट बॅलन्स (अजूनही आऊटस्टँडिंग असलेल्या रेपोसाठी असलेले बॅलन्सेस सोडून) रेपो इंटररेस्ट इनकम खात्यात हस्तांतरित केले जावेत.

(स) नमुन्यादाखलची उदाहरणे जोडपत्र ४ मध्ये दिली आहेत.

जोडपत्र ४

परिपत्रक डीबीओडी.क्र.एफआयडी.एफआयसी.३/०१.०२.००/२०११-१ दि. ०१.०७.११

(परिच्छेद ८.६ शी तुलना करा)

रेपो/रिहर्स रेपो व्यवहारांच्या एमसमान लेखेसाठी नमुना उदाहरणे

अ. कुपनधारक सिक्युरिटीचा रेपो/रिहर्स रेपो

(१) कुपनधारक सिक्युरिटीमधील रेपोचा तपशील

रेपोखाली देऊ केलेली सिक्युरिटी	११.४३% २०१५	
कुपन प्रदानांच्या तारखा	७ ऑगस्ट आणि ७ फेब्रुवारी	
रेपोखाली देऊ केलेल्या सिक्युरिटीचे बाजार मूल्य (म्हणजे त्या सिक्युरिटीचे प्रथम चरणातील मूल्य)	रुपये ११३.००	१
रेपोची तारीख	१९ जानेवारी, २००३	
रेपोचा व्याजदर	७.७५%	
रेपोची मुदत	३ दिवस	
प्रथम चरणासाठी खंडित कालाचे व्याज *	$११.४३\% \times १६२ /$ $३६० \times १०० =$ ५.१४३५	२
प्रथम चरणासाठीची रोख रक्कम	$(१) + (२) =$ ११८.१४३५	३
रेपो व्याज **	$११८.१४३५ \times ३ /$ $३६५ \times ७.७५\% =$ ०.०७५३	४
द्वितीय चरणासाठी खंडित कालाचे व्याज	$११.४३\% \times १६५ /$ $३६० \times १०० =$ ५.२३८८	५
दुस-या चरणासाठीचे मूल्य	$(३) + (४) - (५) =$ $११८.१४३५ +$ $०.०७५३ - ५.२३८८$ $= ११२.९८$	६
द्वितीय चरणासाठी रोख रक्कम.	$(५) + (६) = ११२.९८$ $+ ५.२३८८ =$ ११८.२१८८	७
* दिवसांची मोजणी ३०/३६० दिवसांनुसार आधारित		
** मनी मार्केटमधील संलेखांना लागू असल्यानुसार, दिवसांची मोजणी प्रत्यक्ष/३६५ दिवसांवर आधारित.		

(२) सिक्कुरिटीच्या विक्रीकर्त्यासाठी अकाऊंटिंग

येथे आपण धरून चालत आहोत की विक्रीकर्त्याने ती सिक्कुरिटी रु.१२०,०००० च्या पुस्तकी मूल्यावर (बीव्ही) धारण केली होती

प्रथम चरणाचे अकाऊंटिंग

	डेबिट	क्रेडिट
रोख रेपो खाते	११८.१४३५	१२०.०००० (पुस्तकी मूल्य)
रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खाते	७.०००० (बीव्ही आणि रेपो मूल्य ह्यामधील फरक)	
रेपो इंटररेस्ट अँडजस्टमेंट खाते		५.१४३५

द्वितीय चरणाचे अकाऊंटिंग

	डेबिट	क्रेडिट
रेपो खाते	१२०.००००	७.०२ (बीव्ही व दुस-या चरणातील मूल्य ह्यामधील फरक)
रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खाते		
रेपो इंटररेस्ट अँडजस्टमेंट खाते रोकड खाते	५.२३८८	११८.२१८८

प्रिव्हर्स रेपोच्या दुस-या चरणाच्या अखेरीस ह्या खात्यांमधील, रिव्हर्स रेपो इंटररेस्ट अँडजस्टमेंट खाते व रिव्हर्स रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खाते ह्यामधील बॅलन्सेस, रेपो इंटररेस्ट इनकम खात्यात हस्तांतरित करण्यात आले आहेत. ह्या दोन खात्यांमधील शिल्लकांचे विश्लेषण करण्यासाठी, लेजरमधील नोंदी खाली दाखविल्या आहेत.

रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खाते

डेबिट	क्रेडिट
प्रथम चरणासाठीच्या किंमतीमधील फरक	दुसऱ्या चरणासाठीच्या किंमतीमधील फरक
७.००	७.०२
रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खात्यात पुढे नेलेली शिल्लक	
०.०२	
एकुण	एकुण
७.०२	७.०२

रेपो इंटररेस्ट अँडजस्टमेंट खाते

डेबिट		क्रेडिट	
दुस-या चरणासाठी खंडित कालाचे व्याज	५.२३८८	प्रथम चरण चरणासाठी खंडित कालाचे व्याज	५.१३४५
		रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खात्यात पुढे नेलेली शिल्लक	०.०९५३
एकुण	५.२३८८	एकुण	५.२३८८

रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खाते

डेबिट		क्रेडिट	
रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खात्यातून आलेली शिल्लक	०.०९५३	रेपो इंटररेस्ट अँडजस्टमेंट खात्यातून आलेली शिल्लक	०.०२००
		पी अँड एल खात्यात पुढे नेलेली शिल्लक	०.०७५३
एकुण	०.०९५३	एकुण	०.०९५३

(३) सिक्युरिटी खरेदी करण्यासाठी लेखा

प्रथम चरणाचे अकाऊंटिंग

	डेबिट	क्रेडिट
रिव्हर्स रेपो खाते	११३.००००	
रिव्हर्स रेपो इंटररेस्ट अँडजस्टमेंट खाते	५.१४३५	
कॅश खाते		११८.१४३५

द्वितीय चरणाचे अकाऊंटिंग

	डेबिट	क्रेडिट
कॅश खाते	११८.२१८८	
रिव्हर्स रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खाते (प्रथम व द्वितीय चरणांच्या किंमतीमधील फरक)	०.०२००	
रिव्हर्स रेपो खाते		११३.००००
रिव्हर्स रेपो इंटररेस्ट अँडजस्टमेंट खाते		५.२३८८

प्रिक्टर्स रेपोच्या दुस-या चरणाच्या अखेरीस ह्या खात्यांमधील, रिक्टर्स रेपो इंटरेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते व रिक्टर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खाते ह्यामधील बॅलन्सेस, रेपो इंटरेस्ट इनकम खात्यात हस्तांतरित करण्यात आले आहेत. ह्या दोन खात्यांमधील शिल्लकांचे विश्लेषण करण्यासाठी, लेजरमधील नोंदी खाली दाखविल्या आहेत.

रिक्टर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खाते

डेबिट		क्रेडिट	
प्रथम व द्वितीय चरणांच्या किंमतीमधील फरक	०.०२००	रेपो इंटरेस्ट इनकम खात्यात शिल्लक	०.०२००
एकुण	०.०२००	एकुण	०.०२००

रिक्टर्स रेपो इंटरेस्ट अॅडजस्टमेंट खाते

डेबिट		क्रेडिट	
प्रथम चरणासाठी खंडित कालाचे व्याज	५.१४३५	दुस-या चरणासाठी खंडित कालाचे व्याज	५.२३८८
रेपो इंटरेस्ट इनकम खात्यात पुढे नेलेली शिल्लक	०.०९५३		
एकुण	५.२३८८	एकुण	५.२३८८

रिक्टर्स रेपो इंटरेस्ट इनकम खाते

डेबिट		क्रेडिट	
प्रथम व द्वितीय चरणांमधील फरक	०.०२००	रिक्टर्स रेपो इंटरेस्ट अॅडजस्टमेंट खात्यातून आलेली शिल्लक	०.०९५३
पी अॅड एल खात्यात पुढे नेलेली शिल्लक	०.०७५३		
एकुण	०.०९५३	एकुण	०.०९५३

(४) मधल्याच एखाद्या दिवशी लेखा-काल संपत असल्यास, एखाद्या कुपन-धारक सिक््युरिटीवरील, रेपो/रिक्टर्स रेपो व्यवहारांबाबत पास करावयाच्या अतिरिक्त लेखा नोंदी

व्यवहाराचा चरण -	१ ला चरण	लेखा कालाची समाप्ती	दुसरा चरण
तारखा -	१९ जानेवारी ०३	२१ जानेवारी ०३*	२२ जानेवारी ०३

व्यवहाराचा चरण - लेखा कालाची समाप्ती

पहिल्या व दुस-या चरणा दरम्यान सिक््युरिटीची अबध्द (क्लीन) किंमतीमधील फरक ताळेबंदाच्या तारखेपर्यंत संविभाजित (अॅपोर्शन्ड) केला जावा आणि तो, विक्रीकर्ता/खरेदीदार ह्यांच्या पुस्तकात अनुक्रमे रेपो इंटरेस्ट इनकम/खर्च म्हणून दाखविला जावा व उपाजित झालेले परंतु देय (ड्यु) नसलेले उत्पन्न/खर्च म्हणून डेबिट/क्रेडिट केला जावा. उपाजित झालेले परंतु ड्यु नसलेले उत्पन्न/खर्च ह्याखालील शिल्लक ताळेबंदात घेतल्या जाव्यात.

खरेदीदाराने उपाजित केलेले कुपनही रेपो इंटररेस्ट इनकम खात्यात जमा केले जावे. रेपो/रिव्हर्स रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खाते व रेपो/रिव्हर्स रेपो इंटररेस्ट अॅडजस्टमेंट खात्यामध्ये कोणत्याही नोंदी पारित करण्याची आवश्यकता नाही. उदाहरणासाठी लेखा नोंदी खाली दिल्या आहेत.

(अ) जानेवारी २१, २००३ रोजीच्या विक्रीकर्त्याच्या पुस्तकांमधील नोंदी

लेखा शीर्षक	डेबिट	क्रेडिट
रेपो इंटररेस्ट इनकम खाते (पी अॅड एल मध्ये हस्तांतरित करावयाची ह्या खात्याखालील शिल्लक)		०.०१३३ (दोन दिवसांच्या म्हणजे ताळेबंदाच्या तारखेपर्यंत किंमती मधील फरक संविभाजित केल्याने रेपो प्राईस अॅडजस्टमेंट खात्यातील काल्पनिक (नोशनल) क्रेडिट बॅलन्स)
उपाजित झालेले परंतु ड्यु नसलेले रेपो व्याज.	०.०१३३	
* २१ जानेवारी २००३ ही ताळेबंदाची तारीख समजण्यात आली आहे.		

(ब) २१ जानेवारी २००३ रोजी विक्रीकर्त्याच्या पुस्तकांमधील नोंदी

लेखा शीर्षक	डेबिट	क्रेडिट
रेपो इंटररेस्ट इनकम	०.०१३३	
पी अॅड एल लेखा		०.०१३३

(क) २१ जानेवारी २००३ रोजी खरेदीदाराच्या पुस्तकातील नोंदी

लेखा शीर्षक	डेबिट	क्रेडिट
उपाजित झालेले पण ड्यु झाले नसलेले रेपो इंटररेस्ट उत्पन्न	०.०५०२	
रेपो इंटररेस्ट इनकम खाते (ह्या खात्याखालील शिल्लक पी अॅड एल मध्ये हस्तांतरित कराव्यात)		०.०५०२ (रु. ०.०६ च्या ३ दिवसांसाठी उपाजित व्याज - रु. ०.०१३३ च्या अबध्द किंमतीमधील फरक संविभाजन)
* सुलभ व्हावे म्हणून व्याजाचे उपाजिन दोन दिवसांसाठी धरले आहे.		

(ड) जानेवारी २१, २००३ रोजी खरेदीदाराच्या पुस्तकातील नोंदी

लेखा शीर्षक	डेबिट	क्रेडिट
रेपो इंटररेस्ट इनकम	०.०५०२	
पी अॅड एल लेखा		०.०५०२

विक्रीकर्ता व खरेदीदार द्वारा उपाजित रेपो व्याजामधील फरक हा, रेपोसाठी देऊ केलेल्या सिक्युरिटीवरील विक्रीकर्त्याने सोडून दिलेल्या उपाजित व्याजामुळे आहे.

(ब) ट्रेझरी बिलांचा रेपो/रिव्हर्स रेपो

(१) ट्रेझरी बिलावरील रेपोचा तपशील

रेपोखाली देऊ केलेली सिक्युरिटी	२८ फेब्रुवारी २००३ रोजी परिपक्व होणारे जीओआयचे ९९ दिवसांचे ट्रेझरी बिल.	
रेपोखाली देऊ केलेल्या सिक्युरिटीचे मूल्य	रुपये ९६.००००	१
रेपोची तारीख	१९ जानेवारी, २००३	
रेपोचा व्याजदर	७.७५%	
रेपोची मुदत	३ दिवस	
प्रथम चरणासाठीचे एकूण रोख मोबदला	९६.००००	२
रेपोचे व्याज	०.०६१२	३
दुस-या चरणासाठीचे मूल्य	(२)+(३) = ९६.०००० + ०.०६१२ = ९६.०६१२	
दुस-या चरणासाठीचा रोख मोबदला	९६.०६१२	

(२) सिक्युरिटीच्या विक्रीकर्त्यासाठी लेखा

येथे धरून चालत आहोत की विक्रीकर्त्याने ती सिक्युरिटी रु.९५.०० पुस्तकी मूल्यावर (बीव्ही) धारण केली आहे.

प्रथम चरणाचे अकाउंटिंग

	डेबिट	क्रेडिट
रोख	९६.००००	९५.००००(पुस्तकी मूल्य)
रेपो खाते		
रिव्हर्स रेपो अँडजस्टमेंट खाते		१.००००(बीव्ही आणि रेपो मूल्य ह्यामधील फरक)

द्वितीय चरणाची लेखा

रेपो खाते	९५.००००	
रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खाते	१.०६१२ (बीव्ही व दुस-या चरणातील मूल्य ह्यामधील फरक)	
रोकड खाते		९६.०६१२

द्वितीय चरणाच्या अखेरीस, रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खात्याबाबतच्या शिल्लका, रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खात्यात हस्तांतरित केल्या आहेत. ह्या खात्यातील शिल्लकांचे विश्लेषण करण्यासाठी असलेल्या लेजरमधून नोंदी खाली दिल्या आहेत :

रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खाते

डेबिट		क्रेडिट	
दुस-या चरणासाठी मूल्यातील फरक	१.०६१२	प्रथम चरणासाठीच्या मूल्यातील फरक	१.००००
		शिल्लक, रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खात्यात कॅरी फॉरवर्ड करण्यात आली आहे.	०.०६१२
एकुण	१.०६१२	एकुण	१.०६१२

रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर्स अकाऊंट

डेबिट		क्रेडिट	
रेपो प्राईस अँडजस्टमेंट खात्यातून आलेली शिल्लक	०.०१६२	पी अँड एल लेखेत पुढे नेलेली शिल्लक	०.०६१२
एकुण	०.०१६२	एकुण	०.०१६२

रेपोच्या कालावधीमध्ये, विक्रीकर्ता, मूळ डिसकाऊंटच्या दरानेच, डिसकाऊंट उपाजित करत राहिल.

(३) सिक्युरिटीच्या खरेदीकर्त्यासाठी लेखा

सिक्युरिटी खरेदी केली जाते तेव्हा ती तिच्याबरोबर तिचे पुस्तकी मूल्य घेऊन येईल. ह्यामुळेच त्या सिक्युरिटीचे बाजार मूल्य म्हणजे तिचे पुस्तकी मूल्यच असते.

प्रथम चरणातील लेखा

	डेबिट	क्रेडिट
रिव्हर्स रेपो खाते.	९६.००००	
रोकड खाते		९६.००००

द्वितीय चरणातील लेखा

	डेबिट	क्रेडिट
रोकड खाते	९६.०६१२	
रेपो इंटररेस्ट इनकम खाते (प्रथम व द्वितीय चरणातील किंमतीमधील फरक)		०.०६१२
रिव्हर्स रेपो खाते.		९६.००००

रेपोच्या कालावधीत खरेदीदार डिसकाऊंट उपाजित करणार नाही.

(४) लेखा काल मधल्याच दिवशी समाप्त होत असल्यास, एखाद्या ट्रेझरी बिलावरील रेपो/रिव्हर्स रेपो व्यवहारावर पारित करावयाच्या अतिरिक्त लेखा-नोंदी

व्यवहाराचा चरण -	१ ला चरण	बी/एस दिनांक	दुसरा चरण
तारखा -	१९ जानेवारी ०३	२१ जानेवारी ०३*	२२ जानेवारी ०३
*२१ जानेवारी २००३ ही ताळेबंदाची तारीख आहे असे समजण्यात आले आहे.			

(अ) जानेवारी २१, २००३ रोजी विक्रीकर्त्याच्या पुस्तकातील नोंदी

लेखा शीर्षक	डेबिट	क्रेडिट
रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर अकाऊंट (दोन दिवसांसाठी रेपो व्याज ठेवल्यानंतर) (ह्या खात्याखालील शिल्लक पी अँड एल खात्यात हस्तांतरित करावी)	०.०४०८	
उपाजित झालेले परंतु देय (ड्यु) नसलेले रेपो व्याज		०.०४०८

(ब) जानेवारी २१, २००३ रोजी विक्रीकर्त्याच्या पुस्तकातील नोंदी

लेखा शीर्षक	डेबिट	क्रेडिट
रेपो इंटररेस्ट एक्सपेंडिचर खाते		०.०४०८
पी अँड एल खाते	०.०४०८	

(क) जानेवारी २१, २००३ रोजी खरेदीदाराच्या पुस्तकातील नोंदी

लेखा शीर्षक	डेबिट	क्रेडिट
उपाजित झालेले परंतु ड्यु नसलेले रेपो व्याज उत्पन्न	०.०४०८	
रेपो इंटररेस्ट इनकम अकाऊंट (ह्या खात्यामधील शिल्लक पी अँड एल खात्यात हस्तांतरित करावी).		०.०४०८

(ड) जानेवारी २१, २००३ रोजी खरेदीदाराच्या पुस्तकातील नोंदी

लेखा शीर्षक	डेबिट	क्रेडिट
रेपो इंटररेस्ट उत्पन्न खाते	०.०४०८	
पी अँड एल अकाऊंट		०.०४०८

जोडपत्र ५

परिपत्रक डीबीओडी. क्र.एफआयडी.एफआयसी.३/०१.०२.००/२०११-१२ दि. ०१.०७.११

विभाग अ : ह्या महापरिपत्रकात समाविष्ट केलेल्या परिपत्रकांची यादी

क्र.	परिपत्रक क्र.	दिनांक	विषय
१	एफआयसी क्र.९८४- ९९४/०१.०२.००/९१-९२	जून २३, १९९२	इनवेस्टमेंट पोर्टफोलियो - सिक्युरिटीज मधील व्यवहार
२	एफआयसी क्र.४९३- ५०३/०१.०२.००/९२-९३	जानेवारी ४, १९९३	इनवेस्टमेंट पोर्टफोलियो - सिक्युरिटीज मधील व्यवहार
३	एफआयसी क्र.९३७- ९४७/०१.०२.००/९३-९४	एप्रिल २२, १९९४	दुय्यम संस्था/म्युच्युअल फंड ह्यांच्या कार्यकर्तींवर देखरेख ठेवणे
४	एफआयसी क्र. ५५१/०१.०८.००/९५-९६	जानेवारी २४, १९९६	इनवेस्टमेंट पोर्टफोलियो - सिक्युरिटीज मधील व्यवहार- दलालांची भूमिका
५	एफआयसी क्र. १९८/०१.०८.००/९६-९७	सप्टेंबर २, १९९६	इनवेस्टमेंट पोर्टफोलियो - सिक्युरिटीज मधील व्यवहार
६	एफआयसी क्र. ७/०१.०८.००/९६-९७	फेब्रुवारी १९, १९९७	इनवेस्टमेंट पोर्टफोलियो - सिक्युरिटीज मधील व्यवहार
७	एबीएस.एफआयडी. क्र.२३/०१.०८.००/९७-९८	जानेवारी २०, १९९८	इनवेस्टमेंट पोर्टफोलियो - सिक्युरिटीज मधील व्यवहार- दलालांची भूमिका
८	एबीएस.एफआयडी. क्र.४०/०१.०८.००/९८-९९	एप्रिल २८, १९९९	टायर २ भांडवल उभे करण्यासाठी सबऑर्डिनेटेड कर्ज देणे
९	एबीएस.एफआयडी. क्र. सी ९/०१.०२.००/२०००-०१	नोव्हेंबर ९, २०००	गुंतवणुकीचे वर्गीकरण व मूल्यांकन करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे
१०	एबीएस.एफआयडी. क्र.सी १०/०१.०२.००/२०००-०१	नोव्हेंबर २२, २०००	इनवेस्टमेंट पोर्टफोलियो - सिक्युरिटीज मधील व्यवहार- दलालांची भूमिका
११	एबीएस.एफआयडी. क्र. सी ४/०१.०२.००/२००१-०२	ऑगस्ट २८, २००१	डिमेंट स्वरूपात संलेख धारण करणे
१२	एबीएस.एफआयडी. क्र. सी ६/०१.०२.००/२००१-०२	ऑक्टोबर १६, २००१	गुंतवणुकीचे वर्गीकरण व मूल्यांकन करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे - स्पष्टीकरणे/बदल
१३	एबीएस.एफआयडी. क्र. सी १०/०१.०२.००/२००१-०२	फेब्रुवारी १, २००२	पुनर्चित खात्याबाबत प्रक्रिया - स्पष्टीकरणे
१४	एबीएस.एफआयडी. क्र. सी १०/०१.०२.००/२००१-०२ *प्रत्यक्षात पत्रक क्र असावा एबीएस.एफआयडी. क्र. सी २/०१.०२.००/२००२-०३	जुलै १८, २००२	सरकारी सिक्युरिटीजमधील व्यवहार
१५	डीबीएस.एफआयडी. क्र. सी ३/०१.०२.००/२००२-०३	जुलै २२, २००२	गुंतवणुकीचे वर्गीकरण व मूल्यांकन करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे - स्पष्टीकरणे
१६	आयडीएमसी/पीपीआरएस/ ३४३२/१०.०२.०१/२००२-०३	फेब्रुवारी २१, २००३	रेडी फॉरवर्ड कॅट्रॅक्ट्स

१७	आयडीएमसी.३८१०/११.०८.१०/२००२-०३	मार्च २४, २००३	रेपो/रिहर्स रेपोसाठीच्या एकसमान अकाउंटिंगसाठी मार्गदर्शक तत्वे
१८	आयडीएमसी. एमएसआरडी.४८०१/०६.०१.०३/२००२-०३	जुन ३, २००३	एक्सचेंज ट्रेडेड इंटररेस्ट रेट डेरिवेटिव्ज वरील मार्गदर्शक तत्वे
१९	डीबीएस.एफआयडी.क्र. - १६/०१.०२.००/२००२-०३	जुन २०, २००३	इनवेस्टमेंट पोर्टफोलियो - सिक्युरिटीज मधील व्यवहार- - ऑडिट पुनरावलोकन व रिपोर्टिंग प्रणाली - बदल
२०	एबीएस.एफआयडी. क्र. व सी १/०१.०२.००/२००३-०४	जुलै १, २००३	भारत सरकारच्या सिक्युरिटीजचे स्टॉक एक्सचेंजेसवर ट्रेडिंग
२१	एबीएस.एफआयडी. क्र. सी ११/०१.०२.००/२००३-०४	जानेवारी ८, २००४	एफआयद्वारे कर्ज प्रतिभूतीमध्ये गुंतवणुक करण्यावरील अंतिम मार्गदर्शक तत्वे
२२	एबीएस.एफआयडी. क्र. सी ६/०१.०२.००/२००४-०५	ऑगस्ट ३०, २००४	डिमेंट स्वरूपात गुंतवणुकी धारण करणे
२३	डीबीओडी.एफआयडी.एफ आयसी.३/०१.०२.००/२००७-०८	जुलै २, २००७	एफआयद्वार गुंतवणुक पोर्टफोलियोचे वर्गीकरण, मूल्यांकन व कार्यकृती ह्यासाठी प्रुडेंशियल नॉर्म्स
२४	डीबीओडी.एफआयडी.क्र. एफआयसी. - ५/आय०१.०२.००/२००७-०८	जुन ४, २००८	भारत सरकारने दिलेल्या नॉन-एसएलआर सिक्युरिटीजचे मूल्यांकन
२५	डीबीओडी.एफआयडी.एफ आयसी. क्र.५/०१.०२.००/२०१०-११	ऑगस्ट १८, २०१०	हेल्ड टु मॅच्युरिटी (एच टी एम) वर्गाखाली धारण केलेल्या सिक्युरिटीजची विक्री
२६	डीबीओडी.एफआयडी.एफ आयसी. क्र.७/०१.०२.००/२०१०-११	ऑक्टोबर २८, २०१०	झीरो कुपन बॉन्ड्स मधील गुंतवणुकीवरील प्रुडेंशियल नॉर्म्स
२७	डीबीओडी.एफआयडी.एफ आयसी.क्र.११/११.०२.००/२०१०-११	फेब्रुवारी ०१, २०११	बँकांच्या दुय्यम संस्था/संयुक्त उद्योग मधील गुंतवणुकीच्या मूल्यामधील कायम घट ओळखणे

विभाग ब : गुंतवणुकीच्याबाबत/संबंधित सूचना असलेल्या व आता रद्दबातल असलेल्या इतर परिपत्रकांची यादी

क्र.	परिपत्रक क्र.	दिनांक	विषय
१	एफआयसी क्र.३३८/०१.०८.००/१५-१६	नोव्हेंबर ३, १९९५	गुंतवणुक पोर्टफोलियो कायम व चालु वर्गात गुंतवणुकीचे वर्गीकरण
२	एबीएस.एफआयडी. क्र.२२/०१.०२.००/१७-१८	जानेवारी १५, १९९८	डिपॉझिटरीमधील संस्थात्मक व्यवहारांची तडजोड
३	एबीएस.एफआयडी. क्र.३/०१.०२.००/१९-००	ऑगस्ट १०, १९९९	रेडी फॉरवर्ड व्यवहार करण्यासाठी परवानगी
४	एबीएस.एफआयडी. क्र.सी१५/०१.०२.००/१९-००	एप्रिल ८, २०००	रेडी फॉरवर्ड व्यवहार
५	आयईसीडी.१५/०८.१५.०१/२०००-०१	एप्रिल ३०, २००१	कमर्शियल पेपरमधील गुंतवणुक
६	एबीएस.एफआयडी. क्र.सी- १६/०१.०२.००/२००१-०२	मे १४, २००२	रेडी फॉरवर्ड काँट्रॅक्ट्स - सीसीआय लि. मार्फत.